

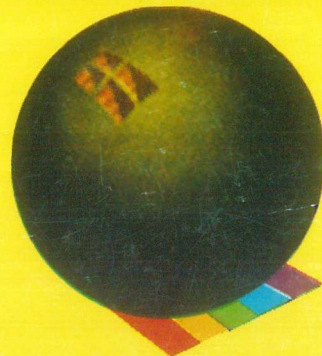
glasul
BUCOVINEI

CERNAUȚI

BUCUREȘTI

2 / 1998

An V. Nr.18

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Colectia „4B” Biblioteca

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1998, Nr. 2
Anul V, Nr. 18

Redactor șef ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE: prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara), prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași),
Z. Ornea (București), acad. Vladimir Țebici (București),
prof. dr. Mihai Iacobescu (Suceava).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Târâțeanu, Tudor Andrieș.

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Ilie Luceac**, *Repercusiuni culturale ale Revoluției de la 1848 în Bucovina și intelectualitatea românească în devenire* 3
- Constantin Ungureanu**, *Populația ținutului Cernăuți la recensământul din anul 1774* 12

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

- Pavel Țugui**, *Claudiu Isopescu, animatorul traducerilor italiene din literatura română (III)* 25
- Dragoș Vitencu**: *90 de ani de la naștere. Epifanie Cozarescu către Vladimir Trebici* (Scrisoare din 27 august 1997) 33
- Oltea Iliuț Vitencu**, *Poetul și scriitorul bucovinean Dragoș Vitencu* (schiță biobibliografică) 35
- Epifanie Cozarescu**, *Poetul și scriitorul bucovinean Dragoș Vitencu* 38
- Dragoș Vitencu**, *Când ne-om întoarce iar la noi acasă...* (poezii ale refugiuului) 41

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Vasile Andru**, *Cele 11 moduri de contracarare a vigilenței cenzurii* 45

ARHIVA BUCOVINEI

- Din arhiva familiei Morariu. Cursul vieții mele* (continuare) de pr. **Constantin Morariu** 51
- Din corespondența familiei Hurmuzachi (1831–1899). Studiu* (în manuscris) de dr. **Teodor Balan** (continuare) 57

CRONICA VIEȚII CERNĂUȚENE

- Tudor Andrieș**, *Românii din nordul Bucovinei în campania electorală 1998* 63
- Maria Toacă**, *O fisură primejdioasă în organismul limbii materne* 67
- Grigore C. Bostan**, *Întru păstrarea ființei noastre naționale* 70
- Ion Popescu**, *Legislația internă și obligațiile internaționale ale Ucrainei în domeniul învățământului popoarelor și minorităților naționale băștinașe* 73
- Mihai Jar**, *Instrucțiunile și ordonanțele Ministerului Învățământului din Ucraina referitoare la predarea limbii ucrainene în școlile cu limba română de predare. Starea reală* 75
- Alexandrina Cernov**, *Obiectivele și funcțiile sociale ale școlii cu limba română de predare din Ucraina* 78
- Ilie Luceac**, *Pregătirea cadrelor didactice la ciclul primar pentru școlile cu limba de predare română din Ucraina (structură, programe, manuale)* 82
- Gheorghe Jernovei**, *Programele și manualele școlare ca factor primordial necesar pentru verificarea eficienței a cunoștințelor* 85
- Vasile Bizovi**, *Unele aspecte ale funcționării limbii române în școlile românești din regiunea Cernăuți* 88
- Rezoluția Conferinței științifico-metodice „Învățământul în școlile cu limba română de predare din Ucraina”* 91

ROMÂNII DIN AFARA ROMÂNIEI

- Alexandrina Cernov**, *Banatul sârbesc. Argument* 94
- Maria Petre**, *Românii din Valea Timocului și Unirea din 1918* 99
- Mircea Măran**, *Aspecte din istoria culturală a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică* 103
- Lucian Marina**, *Societatea de Limba Română – o necesitate vitală* (35 de ani de activitate) 107
- Vasile Tărățeanu**, *Comunitatea românilor din Iugoslavia* 110
- Pavel Gătăianțu**, *Pe bulevardul eroilor naționali* (poezii inedite) 112-116

REVISTE

- Vasile Precop**, *Analele Bucovinei, an IV, nr. 1 (7) și nr. 2 (8) 1997. Centrul de Studii „Bucovina”, Editura Academiei Române, București* 117

Bucovina – Procese istorice și sociale

REPERCUSIUNI CULTURALE ALE REVOLUȚIEI DE LA 1848 ÎN BUCOVINA ȘI INTELECTUALITATEA ROMÂNESCĂ ÎN DEVENIRE

Ilie Luceac
Cernăuți

Anul acesta toate națiunile bătrânei Europe au marcat cea de a 150-ea aniversare a evenimentului supranumit „primăvara popoarelor”. Ca urmare a revoluției din februarie 1848, care, la Paris, proclamă „a doua Republică”, Europa s-a văzut cuprinsă de flăcări și, în câteva săptămâni, întregul edificiu realizat la Viena în 1815 pare amenințat cu prăbușirea. La 3 martie începe revoluția la Pesta. Kossuth proslăvește libertățile maghiare după ce se proclamă autonomia Ungariei. La 11 martie izbucnește revoluția la Praga, care „cheamă pe slavi la unitate. În Italia austriei trebuie să evacueze Milano. La Neapole, Florența, Roma, Torino, suveranii trebuie să promulge în grabă constituții liberale”¹.

Începutul Revoluției române a avut loc la Iași, „în ultimele zile ale lunii martie 1848 (stil vechi), concretizat într-o acțiune de relativ mai slabă intensitate decât cea ce avea să aibă loc trei luni mai târziu la București”².

În cadrul revoluțiilor de la 1848 din Europa, evenimentele din Imperiul habsburgic ocupă un loc central. Popoarele din interiorul lui se deșteaptă, cuprinse de un elan național și agitate de dubla revendicare liberală și națională, ba chiar și socială uneori. În capitala Imperiului „purtarea cea mai temperamentuoasă au avut-o studenții, nota lor adresată Curții a fost respinsă; drept urmare, ei au decis să se adreseze Dietei ce trebuia să se întrunească la 13 martie”³, ziua în care au și început de fapt acțiunile revoluționare la Viena.

Într-un imperiu cuprins de revoluție, e de la sine înțeles că Bucovina și-a avut particularitățile ei specifice, deoarece ea prezenta o componentă etnică destul de diversificată. La momentul anului 1848, românii în Bucovina erau încă majoritari, conform datelor statistice apărute în diferite surse și documente istorice. Datorită acestui fapt, unele etnii erau solidare cu populația românească, dar, în același timp, această stare de lucruri a generat și unele disensiuni între etnia majoritară și cele minoritare, fapt destul de prielnic pentru manevrele politice tradiționale aplicate de către Curtea de la Viena.

Situația reală se prezintă în felul următor. Sub aspect etno-politic, pentru românii bucovineni, problema centrală era despărțirea de Galiția, unde polonezii dominau mișcarea națională. Conf. univ. dr. G. Iscriu caracterizează problema în felul următor: „În sudul Galiției, rutenii erau divizați: unii (tinerii) doreau un stat autonom în Imperiu, alții („bătrânii” mai ales) se orientau spre Rusia – iar disensiunile dintre ei

erau speculate de cele două imperii. Și ei și huțului simpatizau cu revoluția maghiară, căreia îi promiteau sprijin. Evreii din comunități erau de partea românilor, între care își desfășurau comerțul mărunț, în timp ce evreii bogați, după tradiție, erau austrofili⁴. Aceeași părere o împărtășesc și istoricii ucraineni în această problemă și numai în aceasta.

Între timp, partizanii Rusiei, adică „bătrânii“ ruteni și unii dintre cei „tineri“ chiar, subvenționați oficial mai cu seamă de bogătașii ruși (contele Vladimir Bobrinski, Pogodin ș.a.), se înmulțesc în Galiția și cu încetul acțiunea lor se simte și în Bucovina.

Să reținem că în perioada începând de la 1848 până la 1918 creșterea acțiunilor Rusiei se impune în tot spațiul balcanic prin sprijinirea directă a credincioșilor ortodocși dominați de otomani, dar și de lupta politică cu multe fațete contra habsburgilor.

Florin Constantiniu în a sa *Istorie sinceră a poporului român* scrie: „Revoluția din 1848 a atins Bucovina în două privințe. Mai întâi, în cadrul creat de seismul revoluționar, la Cernăuți a avut loc o Mare Adunare Națională a românilor, care a redactat un memoriu în 12 puncte, pentru a fi prezentat împăratului. Și în al doilea rând, Bucovina a devenit un teritoriu de refugiu și de consultări pentru revoluționarii pașoptiști din Moldova și, respectiv, Transilvania⁵.”

Evenimentele din Bucovina culminează cu o adunare populară ținută la 22 martie 1848, la Cernăuți, unde iau parte câteva mii de oameni: orășeni, intelectuali, preoți, boieri liberali etc. La această adunare se formează un comitet condus de bătrânul Doxachi Hurmuzachi, cu misiunea de a redacta un program de revendicări pentru întreaga populație. În orașele mai mari – Cernăuți, Suceava și altele se constituie campanii de gărzi naționale (6 la număr), după modelul celor de la Viena. „Preoții și călugării, nemulțumiți de componența și corupția Consistoriului ortodox din Cernăuți, organizează și ei o întrunire în capitala Bucovinei, tot în cursul lunii martie. Participă circa 200 de clerici și mireni. În cadrul adunării se formulează și primele cereri ale clerului: autonomia Bisericii Ortodoxe, democratizarea conducerii ei, administrarea și gospodărirea averilor și ca veniturile ei să se facă în viitor de către un organism național, format din clerici și mireni, înlăturarea funcționarilor străini din Consistoriu și din conducerea Fondului Bisericesc și formarea unei mitropolii ortodoxe a tuturor românilor din Imperiu⁶.”

Programul de revendicări numit *Petiția Țării*, propus de comitetul amintit, a fost adoptat de Adunarea națională de la Cernăuți din 20 mai 1848 și a fost propus pentru a fi înaintat la Viena la 1 august de o delegație care urma să fie condusă de Eudoxiu Hurmuzachi. În legătură cu evenimentele din Bucovina și cele din capitala Imperiului, programul de revendicări va fi prezentat împăratului mult mai târziu. Acest program va fi completat și cu alte revendicări, cuprinse în memoriile publicate sau trimise direct Parlamentului din Viena, cum e cazul comentariului întocmit de Eudoxiu Hurmuzachi și intitulat *Promemoria zur Landespetition...*

După Constituanta de la Kremiser și frământările din sânul guvernului imperial, se intensifică presiunea rutenilor nu numai în Galiția (incitată de congresul panslav de la Praga 1848), ci mai ales în Bucovina.

Aripa așa-zisilor ruși tineri, crescuți în școlile și universitățile din Galiția și Lodomeria, fugăriți din Rusia – Kiev – unde naționalismul era condamnat de politica țaristă, își dă seama că terenul cel mai bun de activitate națională panucraineană,

legală, este susținută de imperialii adepți ai sintagmei: divide et impera, asmuțând între ele naționalitățile din Bucovina.

Se știe că până la 1848 și chiar mai târziu, românii au fost considerați băștinașii locului. Împărații nu au refuzat niciodată bucovinenilor să le recunoască aceasta. Dreptul public al Austriei privind Bucovina s-a bizuit în timp:

1. pe un decret aulic al împăratului Iosif al II-lea din 15 martie 1783, prin care districtul sau ținutul Bucovinei a fost declarat pentru prima oară o provincie politică, fără o legătură cu țările învecinate ale împărăției;

2. pe patenta împăratului Leopold al II-lea din 30 septembrie 1790, prin care se desprinde Bucovina de Galiția și se declară din nou provincie de sine stătătoare;

3. pe constituția imperială din 4 martie 1849 când Bucovina este declarată țară de coroană ereditară sub numele de ducat;

4. pe patenta imperială din 29 septembrie 1850 prin care se anunță autonomia provinciei, cu guvern propriu, mai întâi provizoriu, apoi definitiv, la 10 mai 1850;

5. pe patenta imperială din 20 octombrie 1860 prin care se recunoaște în principiu autonomia tuturor țărilor din monarhie, inclusiv și a Bucovinei;

6. pe patenta imperială din 28 februarie 1861 când se publică noua constituție imperială cu statutul special pentru fiecare țară și regat;

7. pe diploma din 8 decembrie 1862, prin care se dă Bucovinei o marcă provincială, proprie caracterului istoric românesc.

Până la 1862 limba românească a fost limba istorică a Țării Bucovinei, iar germana a fost cea oficială și diplomatică. Istoricii afirmă că nici în arhivele imperiale Haus-Holf-und Staatsarchiv sau cele ale cancelariilor aulice nu se găsește nici o dispoziție sau indicație de desființare a românilor. Ceea ce istoricii de atunci și cu regret și de astăzi au considerat o acțiune dușmănoasă a habsburgilor, și anume: colonizarea germanilor, susținerea arendărilor și vânzării moșiilor boierești abandonate în seama vechililor și tolerarea tacită a dominației Galiției (în instanțele superioare) – aveau un substrat de altă natură, de sorginte economic.

Organizarea administrativă a Imperiului, atât până la 1867, cât și după, a stat sub perpetue schimbări, în funcție de situația internațională și a raportului de forțe ruso-turco-austriace și chiar prusace, fără a uita rolul jucat de Anglia și Franța.

Raportat la aceste forțe, împăratul căuta soluțiile cele mai potrivite în concordanță cu filozofia absolutismului, cochetând și cu liberalismul de după revoluția din 1848. Nehotărârea, caracteristică habsburgilor, a făcut ca să predomine fie absolutismul lui Metternich, filorus, fie naționalismul, mai ales cel maghiar și slav (ceh) sau pragmatismul ostil, cum a fost cel al slavilor. Dar oricare ar fi fost tendința cărmuitorilor în ierarhia descendentă, se forma un super stat de funcționari cu tentă slavă, maghiară, italiană sau exclusiv germană. În prima etapă de după 1848, când acțiunea românilor de a desprinde Bucovina de Galiția a devenit mai insistentă, funcționăria superioară de la guberniul Galiției, împreună cu conducerea austriacă au asmuțit pe ucraineni, care nu erau încă organizați, lipsindu-le intelectualitatea, împotriva românilor.

Activitatea desfășurată de refugiații moldoveni la Cernăuți, găzduiți cu multă căldură și înțelegere de către membrii familiei Hurmuzachi, fie la Cernăuți, fie la Cernauca a avut o mare importanță. Prezența moldovenilor, a muntenilor și a transilvănenilor a marcat conștiința românilor bucovineni, modelând în fond caracterul unitar al revoluției române. În legătură cu această activitate, Teodor Balan scrie: „Puțin timp după sosirea lor la Cernăuți, refugiații moldoveni au înființat o societate.

În luna lui iunie 1848 această societate se afla în plină activitate. Numele nu este bine stabilit. Odată i se spunea „Societatea din Cernăuți“, iar altă dată „Societatea românească din Cernăuți“. Procesul verbal al ședinței constitutive sau nu s-a scris sau a dispărut. Totuși din procesele verbale și însemnările păstrate se poate constata, că în fruntea acestei societăți, care nu e decât „comitetul revoluționar de la Cernăuți“, se găseau Costache Negri ca președinte, Petrache Cazimir ca secretar și Vasile Alecsandri ca al treilea membru. Regulamentul, adică statutele, poartă data de 26 iunie 1848. Conform acestuia „prezidentul este obștea într-o singură persoană“. Teodor Balan afirmă că s-au păstrat trei procese verbale de la ședințele plenare ale Comitetului revoluționar din Cernăuți.

„La «seanța» din 25 iunie 1848 au asistat membrii: C. Negri, Alecu Cuza, frații Iancu și Vasile Alecsandri, Petrache Cazimir, Vasile Ghica, Curius, N. Pistoșchi, G. Cantacuzino, Toader și Iorgu Sion, G. Dulcescu, Zaharie Moldovanu, Alecu Hurmuzachi și N. Dimitrescu. «Seanța» a doua s-a ținut în ziua de 27 iunie 1848, deci după două zile. Ultimul proces-verbal păstrat redă discuțiile avute în ședința plenară din 2 iulie 1848. Au fost trimiși în Moldova domnii F. Șiler și G. Dulcescu, pentru a se informa asupra scopurilor ce le urmăresc rușii în Moldova și asupra intenției moldovenilor“⁷. Tot Teodor Balan ne informează că la cea de-a treia ședință au luat parte: C. Negri, P. Cazimir, A. Cuza, V. Alecsandri, I. Alecsandri, V. Ghica, Gr. Balș, T. Sion, G. Sion, G. Dulcescu, G. Cantacuzino, Zaharie Moldovanu, N. Pistoșchi, A. Hurmuzachi, Lascăr Rosetti, Alecu Moruzi, M. Costache Epureanu și Iorgu Radu.

Revoluția europeană de la 1848 pune pe plan local, adică în Bucovina, problema slavă sub diferitele ei aspecte și mai ales predominant ruteană.

Deși românii bucovineni și-au creat o structură politică și intelectuală care gravita în jurul Hurmuzăcheștilor, întărită pe parcurs de revoluționarii din Principate și Transilvania, aceștia nu au sesizat decât târziu existența unui front rutean, dacă nu compus integral din rutenii din Bucovina, atunci dirijați și susținuți de cei din Galiția și materializește de către ruși. Menționăm că în Galiția austriacă a început atunci dezvoltarea ideii de stat național ucrainean, prin accentuarea represiunii oficiale rusești împotriva oricărei mișcări naționale și în special a celei ucrainene. Rutenii refugiați la Lvov ajung să adune intelectualitatea ucraineană, mai su seamă din cei fugiți din Rusia, să creeze școli și chiar o universitate, toate acestea după primul congres panslav de la Praga 1848.

După cum reiese din cartea istoricului canadian de origine ucraineană Orest Subtelny, intelectualitatea ucraineană, formată la Lvov în timpul revoluției de la 1848, începe să migreze spre Cernăuți de abia în anii '70-'80 ai secolului al XIX-lea. Aici desfășoară o intensă activitate naționalistă, susținută de către guvernul austriac.

Istoricii Hrușevski și Jukovski de asemenea susțin că Austria a sprijinit emanciparea rutenilor. Duplicitatea ei a însemnat pentru noi, în primul rând, un motiv de a dezbina și domina pe poloni în Galiția și pe români în Bucovina. „În 1869, pentru susținerea culturii naționale ucrainene în Cernăuți, a fost fondată Societatea rusă. Peste un an a luat ființă Ruska Rada – grupare politică, care avea să-i reprezinte pe ucrainenii în electorat. La început, în aceste organizații prevalau rusofili, dar ei niciodată nu au avut o putere mare în Bucovina. Până în anii '80 conducerea ucrainenilor bucovineni a trecut în mâinile unor astfel de ucrainofili, cum a fost galițianul Stepan Smal-Stocki (profesor de limba și literatura ucraineană la Universitatea din Cernăuți) și Mîcola Wasilko (mare latifundiar local). În curând, în ținut au

apărut secții teritoriale locale ale național-democrațiilor galițieni, ale radicalilor și social-democraților⁸.

Istoricii ucraineni contemporani din Bucovina susțin că la sfârșitul anilor '70 ai secolului al XIX-lea în Cernăuți „se constituie o pleiadă întreagă de tineri și talentați activiști obștești, politicieni, iluminiști, printre care era Omelian Popovici, Erotei Pihuleac, mai târziu Stepan Smal-Stocki⁹. În schița istorică *Bucovina. Istoricii naris*, apărută recent, nu se amintește însă nimic despre evenimentele de la 1848 în Cernăuți, cât și despre activitatea intelectualității românești după 1848, dezlipirea Bucovinei de Galiția fiind prezentată ca o inițiativă a Vienei.

Românii au sesizat această expansiune a naționalismului ucrainean abia după acțiunea rutenilor din parlamentul austriac. Dar ceea ce a fost mai grav, polonii din Galiția, din teama de a pierde Bucovina, devin, voit sau nu, dușmanii românilor și susținătorii rutenilor. Prin funcționarii poloni de la guberniul Lvov, pornesc o acțiune intens antiromânească, antidaco-romană, după afirmația lor.

Lupta pentru obținerea autonomiei Bucovinei, colaborarea cu românii din celelalte teritorii sunt abordate pe larg în lucrările de proporții ale istoricilor români Ion Nistor, Mihai Iacobescu, Teodor Balan. Una din cărțile care contribuie la o mai bună înțelegere a locului și rolului revoluției de la 1848 în istoria românilor este antologia științifică elaborată de acad. Cornelia Bodea: *1848 la români. O istorie în date și mărturii*¹⁰.

Această antologie este un instrument de lucru pentru istorici, o carte de căpătâi care demonstrează convingător, în baza documentelor și mărturiilor vremii, caracterul unitar al revoluției pașoptiste în spațiul românesc, cât și particularitățile ei în teritoriile anexate de Imperiul habsburgic. Mai mult decât atât. Câteva din documentele prezentate anterior de istoricul Teodor Balan în publicațiile sale referitoare la Bucovina sunt redactate în traducere nouă. În paginile monografiei întâlnim izvoare inedite, racordări a două sau mai multe documente la data cronologică exactă a evenimentului.

La 1848, românii din Bucovina nu aveau o burghezie ca atare. Boierii vechi bogați se împuținaseră. În 74 de ani de ocupație habsburgică unii dintre ei sărăciseră, alții trecuseră în Principatul Moldovei, unde mai aveau moșii. Cei care au mai rămas erau în acută contradicție cu țărănimea aservită dar și cu cea din obști, nedreptățită prin rapturi. I. E. Torouțiu scria cu amărăciune la începutul secolului nostru: „Avem jos o clasă de țărani, care trăiesc în ignoranță, în mizerie, care sunt exploatați, speculați, nedeșteptați prin cultură și prea puțin apărați de jupuitorii străini. Pătura de jos: temelie bolnavă și de tot slabă în măsură cu aspirațiunile noastre de neam¹¹. La acea perioadă țărănimea constituia 90% din populația Bucovinei, fiind toată divizată social – cei din obști și țărănimea aservită, care era cea mai săracă și sărăcită, fapt care explică amploarea și furia răscoalelor în provincie. Cât privește „a doua clasă, cea de mijloc, ea ne lipsește cu totul – scrie în continuare Torouțiu. – Cu ce vom zidi? Iată un gol, o lacună în cetățuia viitoare a neamului nostru și atâta vreme cât nu vom căuta să umplem acest gol cu elemente naționale românești, atâta vreme nu va fi posibil să ne dezvoltăm în așa fel, precum am trebui să ne dezvoltăm¹².

O clasă politică a românilor practic nu exista la 1848. Ea se reducea la câțiva boieri luminați, în fruntea cărora era familia Hurmuzachi, care, după cum am mai amintit, în 1848–1849, „a transformat conacul de la Cernaucă într-un centru pur românesc de gândire, elaborare și acțiune. Absența unei veritabile clase politice a ușurat manevrele Curtții, dar a și dus la o componentă covârșitor țărănească a deputaților Bucovinei în Parlament¹³.

Cât privește clasa de vârf, a intelectualilor, statistica este pentru perioada respectivă săracă în cifre. Dacă în 1910 I. E. Torouțiu scria cu îngrijorare că „ne îngrozim dacă luăm o statistică la mână și comparăm numărul dirigătorilor noștri, și al acelora dintre ai noștri, care execută o profesie liberă, cu numărul străinilor... cu toate că formăm 40% din populația țării, și evreii 14 la sută, totuși numărul dirigătorilor noștri și al avocaților, medicilor noștri în fieștecare ramură este în minoritate absolută atât față de evrei, cât și față de ceilalți străini”¹⁴, atunci, referindu-ne la perioada 1848, putem afirma că o clasă a intelectualilor români din Bucovina încă nu exista.

Din cele spuse până acum reiese că trei din obiectivele culturale de vârf, fără de care un popor nu se poate afirma, trebuiau îndeplinite de urgență. Mai ales că revendicările românilor de la 1848 ofereau o șansă de rezolvare ale acestor probleme, ele devenind într-un fel imperative naționale. Era vorba despre păstrarea limbii și a bisericii strămoșești, necesitatea menținerii și dezvoltării școlii românești, cât și prezența (formarea, educarea) a unei clase a intelectualității naționale.

Referitor la școala românească, starea în care ajunsese aceasta era una dintre cele mai îngrijorătoare. Din publicațiile vremii aflăm că ocupația habsburgică a găsit în partea Țării de Sus a Moldovei, botezată de austrieci Bucovina, 8 școli mai însemnate, 6 dintre acestea fiind curat românești. Aceste școli se aflau la Rădăuți, la Mănăstirea Putna, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Rusc, Cernăuți. Celelalte două școli amintite – una latinească și una grecească – se aflau la Suceava¹⁵.

Afară de aceste școli mai erau multe altele, mai puțin însemnate, pe la mănăstiri, prin târguri, prin satele răzășești. Emanuil Iliuț ne relatează că după ocupația austriacă „învățământul moldovenesc a fost brusc înlocuit printr-o școală de sistematică înstrăinare”¹⁶.

Istoricul Ion Nistor, citând și publicând documente inedite din arhivele austriece din Viena și cele din Cernăuți, demonstrează că dezvoltarea învățământului public în Bucovina până la 1844 n-a fost deloc prielnic elementului ortodox românesc. El avea în vedere mai curând propășirea și instruirea imigranților străini catolici. Servili bisericii catolice, aceștia au distrus învățământul român în Bucovina. Însă i-au sprijinit pe ruteni și în același timp au permis, poate inițial inconștient, înfiriparea organizațiilor slave – bătrânii și tinerii slavi – cu școli și organizații proprii, ce s-au întins treptat în Bucovina.

Preoții galițieni au făcut drum liber învățătorilor și se poate constata că efortul românilor de a-și înjgheba o intelectualitate nu putea ține pas la un moment dat cu elementul alogen. Românii nu erau susținuți decât foarte firav de biserică și de câțiva boieri ca Hurmuzăcheștii și alții. Or, hotărârea împăratului de a numi un episcop, după moartea P. S. S. Dositei Herescu, a fost considerată de unii istorici o acțiune de deznaționalizare. Realitatea însă a arătat că nu prezența unui episcop, chiar sârb, a fost motivul esențial al valului de deznaționalizare, ci mai curând fluxul tot mai susținut de populația din Galiția, de la țărani până la intelectuali.

Așadar, școlile moldovenești, găsite la ocuparea Bucovinei, n-au fost lăsate să se dezvolte și să sporească, ci au fost stânjenite în activitatea lor și silite să dispară. Asupra școlilor românești a fost întinsă acea „Allgemeine Schlorndnung” din 1774 a Mariei Terezia, care a ținut încătușat învățământul din Austria până la promulgarea în 1869 a legii generale asupra învățământului pentru Imperiul austriac¹⁷. În studiul *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina* (Despre istoria instrucțiunii publice în Bucovina), Ion Nistor cuprindea numai o singură latură din viața culturală a românilor bucovineni, și anume, cea referitoare la învățământul public. Însă în discursul său de

recepție, ca membru activ la Academiei Române, intitulat *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774-1857*, discurs rostit în Aula Academiei Române în 3 iunie 1916 și urmat de un răspuns elogios al lui Nicolae Iorga, Ion Nistor avea să demonstreze convingător că românii bucovineni și-au păstrat conștiința națională și au dezvoltat o activitate culturală relativ remarcabilă, în pofida împrejurărilor nefavorabile de dezvoltare culturală și economică, impuse de condițiile stăpânirii austriece. Ba ei au dat chiar românilor din Moldova un număr considerabil de oameni luminați (cum e cazul lui Constantin Hurmuzachi, de exemplu), care au contribuit la propășirea politică și culturală a Moldovei. Anume în această lucrare istoricul Ion Nistor stăruie asupra legăturilor benefice între românii bucovineni și mulți bărbați de seamă ai Moldovei, punând accentul pe anii 1788, 1821 și 1848, precum și asupra rolului important cultural și național al familiei Hurmuzachi.

Dar să revenim la învățământul public, pentru a vedea cum a intrat Bucovina în acea „primăvară” numită „a popoarelor” și în ce stare a găsit anul 1848 domeniul învățământului de aici. Cităm un gând edificator în acest sens al prof. univ. Simeon Reli, care caracterizează situația: „Odată cu trecerea Bucovinei sub administrația Galiției, dar mai ales odată cu luarea sub conducere și control a școalelor de către Consistoriul catolic, lucrurile s-au schimbat rapid. Învățătorilor români li se cere să treacă la catolicism, multe școli se închid, copiii ortodocși români sunt siliți să umble în toată ziua la biserica catolică. Limba polonă se introduce ca obiect de studiu obligatoriu”¹⁸. Din cauza introducerii limbii polone în școli și din cauza aducerii de învățători din Galiția, catolici și necunoscători ai limbii române, „s-a dezvoltat la populația băștinașă a țării, atât de la orașe, cât și de la sate, o aversiune față de școală, care a dăinuit până la 1869, când s-a impus prin legea școlară obligativitatea învățământului”¹⁹.

Într-o informație statistică, cu privire la școlile populare din Bucovina, apărută în 1914, se precizează că până în preajma anului 1869, când s-a pus în aplicare noua lege a învățământului primar, numărul școlilor din Bucovina se urcase la 125²⁰.

Sub regimul noii legi școlare și cu noua organizare ce s-a dat învățământului primar, numărul școlilor primare a continuat să crească, dar tot pe atât de adevărat este că și înstrăinarea, mai bine zis, rutenizarea școlilor, începută la 1860, a continuat în așa măsură, încât „ținutul dintre Nistru și Prut, scrie Dimitrie Țopa, cu vechile sate răzășești, cu vechile așezări românești, exceptând satele Mahala, Buda, Cotul Ostriței, Boian, Noua Suliță, a fost complet rutenizat. Numai bătrânii satelor mai vorbeau românește și doar rugăciunile se mai rosteau în limba românească prin familiile răzeșilor înstrăinați”²¹. Rutenismul, susținut de guvernele austriece, se întindea cotropitor și peste restul Bucovinei, până și în Suceava, Rădăuți, Câmpulung. Românii, văzându-se periclitați în existența lor, au înțeles să se organizeze abia după 1848.

Să nu se uite că rapiditatea cu care românii bucovineni au învins deznădejdea și au început să-și formeze preoții, dascălii și învățătorii care să redeștepte și să mențină credința în neam după 50-60 de ani de stăpânire străină, înrăutățită de influența galițiană, a fost îmbucurătoare pentru băștinași. Ei au început să acționeze.

În felul acesta, ecurile revoluției s-au materializat în acțiuni concrete. Interesul pentru problemele culturale și-a găsit la început expresia superbă în înființarea ziarului *Bucovina* (1848-1850) – primul ziar românesc al bucovinenilor, care s-a menținut doi ani. Al doilea pas în direcția culturală s-a făcut în 1851, prin întemeierea Bibliotecii Țării, iar mai târziu, în 1857, și a Bibliotecii elevilor români de la Liceul german din Cernăuți²². La 19 aprilie/1 mai 1862 s-a ținut adunarea constitutivă a „Reuniunii de leptură”, la care Alecu Hurmuzachi a rostit *Cuvântul de deschidere* – reuniune, devenită ulterior Societatea pentru Cultura și Literatura română în Bucovi-

na. Fiind concepută ca o instituție culturală, Societatea a reușit să strângă în jurul ei pe toți intelectualii români din Bucovina și să formeze o intelectualitate tânără, care mai târziu va juca un rol hotărâtor în destinele istoriei românilor bucovineni. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea au mai funcționat și alte societăți culturale și politice, însă SOCIETATEA PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA a avut cea mai lungă viață. Ea a editat revista *Foaia Societății* (1865–1869), a inaugurat conferințe publice cu subiecte naționale etc., etc.

Aceste cuceriri nu erau treburi ușoare, cu toată atitudinea neprietenească a habsburgilor și mai ales a galițienilor. Ele au redat bucovinenilor un drept ce l-au avut întotdeauna și l-au întărit prin slava lor. Nici unuia dintre istoricii și oamenii politici de atunci nu i se poate reproșa că nu au sesizat, cunoscut și chiar combătut invazia străinilor. Dar trebuie să recunoaștem, că înainte de toate, ei aveau obligația sfântă de a dovedi cine sunt, ce drepturi au moștenit și că aceste drepturi le reveneau în continuare. Toate acestea au fost posibile prin succesul fiecăruia în parte: al Hurmuzăcheștilor, familiei Logotheti, al Flondorenilor, Zottenilor, Morărenilor, familiei Goian și alții.

Problema cea mai dificilă a fost cea bisericească, care s-a soldat cu multe suferințe și strădanii ale românilor bucovineni pentru obținerea, în ultimă instanță, a autonomiei bisericii ortodoxe de aici.

În centrul tuturor acestor manifestări și începuturi, pe lângă ceilalți boieri cărturari din Bucovina, s-au aflat, în primul rând, membrii familiei Hurmuzachi.

NOTE

1. Jean Carpentier, François Lebrun (coordonatori), *Istoria Europei*, București, Humanitas, 1997, p. 285.
2. Dan Berindei, *Revoluția română din 1848–1849*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1997, p. 156.
3. Erich Zöllner, *Istoria Austriei (de la începuturi până în prezent)*, București, Editura Enciclopedică, 1997, vol. I, p. 436.
4. G. D. Isclu, *Revoluția română din 1848–1849*, București, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, 1997, p. 62.
5. Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 265.
6. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), București, Editura Academiei Române, 1993, p. 373; Ion I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, Editura Casei Școlarelor, 1916, p. 68–75.
7. Teodor Balan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, Tipografia Krafft & Drotleff, 1944, p. 13–15. Mai vezi adăugător: Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Vieața lui Alecsandri*, Craiova, Editura Scrisul Românesc S. A., 1940, p. 114–126; G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri*, 1926, p. 25, 26. Pentru o mai bogată documentare în problemele privind activitatea Comitetului revoluționar din Cernăuți vezi Gheorghe Duzinchevici, *Un episod din Revoluția de la 1848–1849: trecerea generalului Bem în Moldova*, în „Anuarul Muzeului Bucovinei”, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1944, p. 145–213; P. P. Panaitescu, *Emigrația polonă și Revoluția română de la 1848 (studii și documente)*, București, Cartea Românească, 1929, 136 p.
8. Orest Subtelny, *Ucraina: Istoria*, Kiev, Libidi, 1991, p. 293 (varianta ucraineană redactată de Iurko Șevciuk a cărții lui Subtelny, *Ukraine: A History*, University of Toronto Press, 1988).

9. *Bucovina, Istoricini naris (Bucovina, Schiță istorică)*. Culegere colectivă, coordonator V. M. Botușanski, Cernivți, Zelena Bukovina, 1998, p. 171.
10. Cornelia Bodea, *1848 la Români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, vol. I (1–688 p.); vol. II (689–1276 p.).
11. I. E. Torouțiu *Românii și clasa intelectuală din Bucovina*, Cernăuți, Editura Societății Academice „Junimea”, 1911, p. 5.
12. *Ibidem*.
13. G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 63.
14. I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 6.
15. I. G. Toma, *Școala Română*, Cernăuți, 1908.
16. Emanuil Iliuț, *Învățământul primar și normal-primar în Bucovina după Unire*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Cultură „Glasul Bucovinei”, 1928, p. 1.
17. Ion Nistor, *Zur Geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, în „XLVIII. Jahresbericht der gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz, veröffentlicht von der Direction am Schlusse des Schuljahres 1911/1912”, Cernăuți, 1912, p. 3–4.
18. Simeon Reli, *Din trecutul românesc al școlii din Coțmani*, în „Școala”, nr. 11 din iunie 1922, p. 34.
19. Emanuil Iliuț, *op. cit.*, p. 3.
20. *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen in der Bukowina*, 1914.
21. Dimitrie Țopa, *Românismul în partea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, p. 7.
22. D. Vatamaniuc, *Intelectualii bucovineni, Eminescu și Biblioteca gimnaziștilor români din Cernăuți*, în „Analele Bucovinei”, an. IV, 2/1997, p. 327–344.

SUMMARY

The events that took place in the Habsburg empire occupy a central place within the 1848 Revolution in Europe. The national consciousness of all peoples of the empire awakens. In this respect, Bukovina had its specific particularities, because it represented a quite diversified ethnic component.

The Bukovinean Romanian established after 1848 a political and intellectual structure that gravitated around the scholarly boyars (landlords) Hurmuzachi, whom revolutionaries from the Principalities and Transylvania joined later. The existence of an undeclared front of the Ruthenians, most of them Galitian emigrants, was noticed by the Bukovinean Romanians after 1848, when the Ruthenians intensified their actions in the Austrian parliament.

The goals that the Romanian – the autochthonous population in the province – had to fulfil were the following: to create a national intellectual class, to preserve the national language and the ancestral church, to develop the Romanian school in which the study of the native language had been marginalised by the authorities.

POPULAȚIA ȚINUTULUI CERNĂUȚI LA RECENSĂMÂNTUL DIN ANUL 1774

Constantin Ungureanu

Chișinău

Ținutul Cernăuți a reprezentat o unitate administrativ-teritorială, care până în anul 1774 a făcut parte din Țara Moldovei. Situat în partea de nord-vest a Moldovei, acest ținut se mărginea la est, în zona dintre Prut și Nistru, cu ținutul Hotin, la sud – cu ținutul Suceava și, parțial, cu ținuturile Dorohoi și Câmpulung-Cernăuți, iar la nord-vest – cu Galiția de-a lungul râurilor Ceremuș, Colacin și Nistru.

Anul 1774 a constituit un moment de cotitură pentru dezvoltarea ulterioară a acestui ținut. Încă în lunile august-septembrie trupele imperiale au ocupat ținutul Cernăuți aproape în întregime, ținuturile montane Câmpulung-Cernăuți și Câmpulung-Suceava, cea mai mare parte a ținutului Suceava și 9 sate din ținutul Hotin. Însă, după încheierea convenției de la Balamutca din 2 iulie 1776, 64 de localități cu 10 cătune (9 sate din ținutul Hotin, 14 sate din ținutul Cernăuți și 41 de sate cu 10 cătune din ținutul Suceava), 2 mănăstiri mari și 4 mici au fost reînțoarse Moldovei¹. Conform altor informații, administrația austriacă a fost nevoită să abandoneze, în 1776, 38 de sate din ținutul Suceava, 12 sate din ținutul Cernăuți și toate cele 9 sate din ținutul Hotin².

În acest context este interesant de menționat următorul fapt: inițial Imperiul habsburgic a ocupat 9 sate din extremitatea nord-vestică a ținutului Hotin (Onut, Balamutca, Rjavinet, Perebăcăuți, Rașcov, Gheorgheuți, Prihorodoc și, parțial, satul Colincăuți)³, care, datorită apropierii lor de cetatea Hotin și a protejării dinspre sud de cea mai mare pădure din această zonă, aveau o importanță strategică deosebită pentru Austria. Astfel, cedarea acestei porțiuni de teritoriu Casei de Habsburg ar fi prezentat un pericol direct pentru cetatea Hotin și ar fi contravenit intereselor imperiale ale Rusiei. Anume din aceste considerente, după delimitarea hotarului pe teren, Austria a fost nevoită să cedeze satele din ținutul Hotin, ocupând în schimb 9 sate la sud-est de Cernauca, între Prut și pâraul Răchitna⁴ (satele bucovinene din actualul raion Noua Suliță al regiunii Cernăuți). Aceste sate, care inițial nu fuseseră ocupate de trupele imperiale, au fost cedate Austriei drept compensație pentru renunțarea la satele din ținutul Hotin. În schimb, după încheierea convenției de la Balamutca, Austria a retrocedat Moldovei 14 sate (după alte informații 12 sate) din sudul ținutului Cernăuți (este vorba de satele din zona Herței).

Una din problemele cele mai controversate în istoriografia Bucovinei, care rămâne neelucidată definitiv până azi, este componența etnică a populației din acest ținut la momentul anexării lui de către Austria. Aprecierile cele mai contradictorii se referă la partea de nord a Bucovinei, adică la ținutul Cernăuți, unde existau cele mai multe localități cu populație mixtă. În celelalte ținuturi populația era mult mai omogenă, zona

montană din împrejurimile Putilei fiind populată compact cu huțuli, iar ținuturile Suceava și Câmpulung-Suceava fiind locuite aproape în exclusivitate de români.

Până la anexarea Bucovinei de către Austria, în acest teritoriu nu s-a efectuat nici un recensământ al populației, care ar fi putut să constate componența lui etnică. Această problemă nu poate fi elucidată nici după criteriul confesional, deoarece toți moldovenii (românii) și marea majoritate a ucrainenilor (rutenilor) erau de religie ortodoxă.

În acest articol vom încerca, în baza izvoarelor statistice publicate, să facem unele considerații noi privind structura etnică a populației ținutului Cernăuți în preajma răpirii Bucovinei de către habsburgi.

La acea vreme, ținutul era împărțit în patru ocoale: în zona dintre Prut și Nistru – ocolul Prutului de Jos și ocolul Nistrului, iar în dreapta Prutului – ocolul Târgului și ocolul Ceremușului. Pentru stabilirea cât mai exactă a numărului locuitorilor ținutului Cernăuți de atunci, vom analiza acele surse care oferă informații detaliate despre numărul populației pe localități.

Ca reper statistic inițial a fost luat recensământul efectuat în a doua jumătate a anului 1774 și primele luni ale anului 1775, din ordinul generalului Spleny. Conform acestui recensământ, în Bucovina erau 290 de localități cu 62 de cătune (inclusiv 64 de sate cu 10 cătune, care în 1776 au fost reîntoarse Moldovei), în care locuiau 17 047 de familii, dintre care 45 de negustori, 58 de armeni, 526 de evrei și 294 de țigani nomazi, aceștia nefiind expuși pe localități, ci menționați la sfârșitul recensământului⁵. Potrivit acestei surse, atunci în ținutul Cernăuți locuiau 7 707 de familii (fără evrei, armeni, negustori și țigani nomazi). (Tabelul nr. 1.)

Pentru constituirea unei imagini reale despre localitățile și locuitorii Bucovinei (respectiv a ținutului Cernăuți) în acea perioadă sunt foarte prețioase numeroasele informații despre localitățile bucovinene din perioada administrației militare, publicate de D. Werenka. Potrivit aprecierilor sale, în 1774 în Bucovina locuiau 12 443 de familii, dintre care 6 098 de familii în ținutul Cernăuți (fără satele din zona Herței, reîntoarse Moldovei în anul 1776)⁶.

Neajunsul cel mai mare al recensămintelor austriece de la începutul dominației habsburgice constă în faptul că funcționarii austrieci n-au înregistrat naționalitatea sau limba maternă a locuitorilor Bucovinei, cu excepția evreilor, armenilor și țiganilor. Istoricii ucrainieni s-au folosit de această imperfecțiune a recensămintelor austriece și au încercat să susțină teza că, la începutul dominației habsburgice, ucrainenii constituiau majoritatea populației provinciei⁷. Pentru a justifica această ipoteză, ei au interpretat tendențios și unilateral unele surse documentare (este vorba în special de un fragment din raportul generalului Enzenberg din 14 februarie 1781⁸ și despre o apreciere a lui J. Budinszky, care în anii 1782–1783 a efectuat o cartografiere economică a 40 de localități din nordul Bucovinei)⁹.

Lipsa unor date statistice austriece oficiale până la mijlocul sec. al XIX-lea, privind structura etnică a populației Bucovinei, nu a permis istoricilor să prezinte situația reală a raportului demografic dintre români și ruteni în Bucovina, în general, și în ținutul Cernăuți, în special. Fiind un ținut cu populație mixtă, puternic influențat de procesele migraționiste, este greu de apreciat cu exactitate componența etnică a populației, îndeosebi raportul numeric dintre români și ruteni. Elucidarea acestei probleme se complică și prin faptul că atât românii, cât și marea majoritate a rutenilor erau de religie ortodoxă. Multe localități aveau o populație mixtă bilingvă.

Vom căuta să examinăm această problemă în baza rezultatelor recensământului populației Moldovei din anii 1772–1773 și 1774, efectuat de comandamentul militar rus. Acest document important a fost editat de Academia de Științe a Moldovei în 1975¹⁰. În studiul introductiv, editorul P. Dmitriev precizează: „Materialele recensămintelor se păstrează în Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi (ȚGADA), în fondul cu nr. 293 intitulat „Dosare moldovenești și muntenestești“. Fondul s-a format ca rezultat al activității organelor administrative militare rusești în Moldova și Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din anii 1768–1774”¹¹.

Recensămintele au fost efectuate de către dregători numiți de divanul Moldovei la porunca feldmareșalului rus P. A. Rumeanțev, care dorea mai întâi de toate să știe pe ce resurse materiale și umane se poate baza comandamentul rus în lupta împotriva Imperiului otoman. Materialele primului recensământ au fost prezentate generalului rus Rimski-Korsakov în perioada noiembrie 1772 – mai 1773. Peste un an după terminarea catagrafiei, a fost efectuat un nou recensământ, în tabelele căruia au fost înregistrați capii de familie – cu prenumele și numele. Recensământul din anii 1772–1773 este rezumativ, fără tabele ale capilor de familie, incomplet și redactat în limba rusă, pe când cel executat a doua oară, în 1774, conține informații mult mai detaliate.

Tabelele recensământului din 1774 conțin următoarele date: numele ocolului (subdiviziune a ținutului), numele localității cu menționarea proprietarului (boier, mănăstire, moșie răzășească), „toată suma caselor“ și „case pustii“. Capii de familie erau clasificați în două categorii principale: „birnicii“, care plăteau impozite, și „rufeturile“, în care erau incluse diferite categorii sociale – slujitori bisericești (preoți, dascăli), dregători starostești (umblători, bărani, arnăuți), dregători domnești (călărași, poștași, panțari), nobili mai mici (mazili, ruptași, șleahțe), scutelnici ai boierilor sau mănăstirilor etc. Prezența acestor informații variate permit formularea unor aprecieri și concluzii mai apropiate de realitate despre numărul locuitorilor, îndeletnicirile lor, proprietarii satelor, consemnarea etniei.

Recensămintele rusești din anii 1772–1773 și 1774 au înregistrat în fiecare localitate numărul total al caselor și al „caselor pustii“. Aprecierile referitoare la numărul populației, însă, sunt variate, în mai multe surse constatându-se mari diferențe de la un ocol la altul. (Tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Numărul total al familiilor din ținutul Cernăuți
în anii 1773–1775 (pe ocoale)

Denumirea ocolului	Recensămintele rusești				Datele lui D. Werenka	Recensământul lui Spleny 1775
	1772–1773		1774			
	c. locuite	c. pustii	c. locuite	c. pustii		
ocolul Târgului (B)	1 285	19	1 304	–	1 134	1 127
ocolul Târgului (M)	558	97	628	118	–	423
ocolul Prutului de Jos	1 748	47	2 173	258	1 939	2 736
ocolul Nistrului	1 803	–	1 654	153	1 745	1 890

ocolul Ceremuşului	1 349	40	1 305	–	1 280	1 531
Total ținutul Cernăuți	6 743	203	7 064	529	6 098	7 707

Sursa: *Moldova în epoca feudalismului*. Volumul VII, Partea I, Chişinău, 1975, p. 116–132, 370–458; D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)*, Czerniwitz, 1895, p. 173–177; J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775*//Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum, I/1893, Czernowitz, p. 30–39.

Diversitatea informațiilor referitoare la numărul locuitorilor de atunci se explică prin situația foarte instabilă determinată de consecințele războiului și a ocupării Bucovinei de către Austria; de procesele migraționiste intensive; de eschivarea locuitorilor de la recensământul populației de frica recrutării sau a plătirii de noi impozite. Recensămintele rusești au constatat existența unui mare număr de „case pustii”. În 1774 numărul caselor părăsite era mare în zona dintre Prut și Nistru și îndeosebi în satele din zona Herței, care în 1776 au fost reîntoarse Moldovei¹².

Recensământul din 1774 prezintă o valoare deosebită pentru studierea problemei în cauză, deoarece sunt înscrise prenumele și numele de familie ale stăpânilor caselor, după care e posibilă o constatare mai ușoară a apartenenței etnice a locuitorilor și o apreciere mai obiectivă a raportului dintre românii și rutenii din ținut. În recensămintele rusești n-au fost incluși boierii mari și mici și călugării care erau scutiți de bir și de alte impozite. Întrucât recensămintele erau efectuate pentru a stabili numărul populației impozabile, ei au fost omiși din tabele.

Cât privește originea etnică, tabelele din acest ținut i-au înregistrat numai pe ruși, evrei, țigani, greci, germani și turci. Neajunsul acestui document constă în absența mențiunilor despre limba maternă și confesiune (religie) și a înregistrării etnice a ucraienilor. Deoarece sunt înscrise prenumele și numele de familie ale miilor de capi de familie, am recurs la delimitările necesare, pornind de la analiza antroponimelor. Metoda antroponimică este destul de eficientă în cazul nostru și permite o evaluare mai reală a numărului rutenilor din ținut și a localităților populate de ei.

În tabelele ținutului Cernăuți apar nume, ca Popăscu, Burlă, Nistor, Ursul, Dabija, Cantemir, Țurcan, Sturza, Jalobă, Lungul, Popa, Morar, Cimpoieș, Părașcu etc. – nume care atunci erau prezente în aria întregii Moldove. Totodată, alături de aceste nume de familie românești sunt prezente în ținutul Cernăuți așa nume, ca Sanciuik, Rusnak, Tașciuk, Sariiski, Jurkovski, Velniciuk, Zelenko, Pelipciuk, Andriiciuk, Ivanciuk, Melniciuk, Karalașciuk, Oleinik și multe altele, care, fără îndoială, erau de proveniență ucraineană. De asemenea, în tabelele recensământului sunt indicate frecvent prenume românești, ca Ion, Toader, Ștefan, Vasile, Andrieș, Nicolai, Gheorghie, și prenume slave, ca Ivan, Fodor, Oleksa, Hrihor, Stepan, Filip, Sămăn, Iacob, Iuri etc. Mai dificilă a fost aprecierea apartenenței etnice a acelor stăpâni de case, numele cărora era românesc, iar prenumele – slav, și invers, ca, de exemplu, Ion Toaderiuk, Toader Vodovez, Ioniță Tunciuk, Ștefan Babiuk, Ion Melniciuk, Ion Agaftonuk sau Hrihor Moșneaga, Ivan Țopa, Fodor Țurcan, Sămăn Cantimir, Mitro Ștefura etc.

În recensământ, deseori apare numai prenumele capului de familie și indicarea îndeletnicirii lui: „Onofrei, morar“, „Ivan, butnar“, „Dănilă, ciobotar“, „Oleksa, olar“, „Hrihor, lăcătuș“, „Mihail, pânzar“, „Vasile, cioban“ etc. Astfel, stabilirea apartenenței etnice a acestora a fost destul de complicată, cu excepția cazurilor când prenumele erau indiscutabil ucrainene. A fost dificilă, îndeosebi, delimitarea dintre români și ruteni pentru preoți, dascăli și văduve, deoarece, în marea majoritate a cazurilor, materialele catagrafiei indică numai prenumele lor. Este, însă, binecunoscut faptul că slujitorii bisericești în marea lor majoritate erau de origine românească. Iar aprecierea apartenenței etnice a „văduvelor“ am făcut-o în dependență de raportul dintre românii și rutenii din fiecare localitate.

Aceste neajunsuri în tabelele catagrafiei nu a permis să se fixeze cu deplină exactitate apartenența etnică a locuitorilor, dar, totuși, analiza antroponimică a capilor de familie reflectă mult mai real situația etno-demografică a ținutului Cernăuți din anul 1774.

Istoricul român P. Țugui¹³ și lingvistul Ion Popescu¹⁴ au efectuat separat o analiză antroponimică a recensământului respectiv, pentru a determina componența națională a populației Bucovinei în preajma anexării ținutului de către Austria. Rezultatele obținute nu diferă esențial, iar micile deosebiri se datorează unor particularități ale metodei aplicate. Ambii autori, însă, au inclus Bucovina și unele localități (în special satele din zona Herței), care inițial au fost ocupate de trupele imperiale, dar care, după delimitarea graniței din 1776, au fost înapoiate Moldovei, ceea ce n-a permis prezentarea situației etno-demografice reale la momentul anexării Bucovinei.

Metoda antroponimică, pe care am utilizat-o pentru a analiza materialele recensământului din 1774, ne-a permis să constatăm că atunci pe teritoriul viitoarei Bucovine locuiau cca 13 560 de familii (67 800 persoane), dintre care cca 60% erau români și cca 1/3 din populație erau ucraineni (ruteni, huțuli) și persoanele înregistrate ca „ruși“¹⁵.

Pavel Blaj a întreprins o analiză a recensământului rusesc din 1774 pentru a evalua structura populației ținutului Cernăuți de atunci. În tabelele catagrafiei au fost înregistrate 121 de localități, în care existau 7 419 case, dintre care 529 erau pustii. Conform estimărilor sale, din totalul de 6 890 de familii consemnate în ținut, românii formau 6 164 familii (89, 46%), evreii – 360 (5, 22%), rușii – 244 (3, 54%) și reprezentanții altor naționalități – 122 familii (1, 77%)¹⁶. P. Blaj nu face nici o distincție între români și ruteni, iar din datele expuse reiese că în 1774 rutenii lipseau cu desăvârșire din ținutul Cernăuți, ceea ce, în opinia noastră, nu poate fi acceptat.

Criteriul antroponimic, folosit pentru delimitarea românilor de ruteni în Bucovina, a fost contestat de Șt. Bucevșchi. El, însă, nu ne oferă o estimare propriu-zisă a numărului românilor și rutenilor din Bucovina pentru anul 1774¹⁷.

În continuare, vom încerca să analizăm situația etno-demografică a ținutului Cernăuți aparte pentru fiecare ocol.

a) *Ocolul Târgului*. În acest ocol au fost înregistrate 30 de localități, inclusiv târgul Cernăuți, care era proprietate domnească. După efectuarea delimitărilor de graniță, Austriei i-au rămas 14 localități din acest ocol, iar restul de sate, și anume Molnița, Săncău (Horbova), Hreața, Culiceni, Fundoaia, Godinești, Buda de Sus, Buda de Jos, Noua Suliță, Becești, Mogoșești, Țânteni, Târnuca, Movila Herței, Fundul Herței și Pilăpăuți au fost reîntoarse Moldovei. În prezent toate aceste sate (cu excepția satului Fundul Herței) fac parte din raionul Herța al regiunii Cernăuți.

Din satele incluse la Bucovina, 5 localități aparțineau mănăstirii Putna, două erau sate de răzeși, două erau moșii ale boierilor, iar proprietari ai altor două sate erau atât boieri, cât și răzeși. Satele Roșa și Horecea se subordonau târgului. În zona Herței două sate erau moșii mănăstirești, iar două erau moșii răzeșești, restul aparțineau diferiților boieri.

În 30 de localități din acest ocol existau, în 1774, 2 050 de case (inclusiv 628 de case populate și 118 case pustii în satele retrocedate Moldovei). În unele sate din zona Herței numărul satelor pustii era foarte mare: la Culiceni din 30 de case 17 erau pustii; la Noua Suliță – 10 din 24; la Becești – 12 din 43; la Molnița erau 15 case pustii din totalul de 75...¹⁸.

În mai multe sate din acest ocol nu au fost înregistrați birnici. Marea majoritate a locuitorilor de la Horecea, Corovia și Cotul Bainski au fost înregistrați ca scutelnici ai mănăstirii sau la diferiți boieri, iar în satul Molodia 92 de familii erau poștași la stația din Cernăuți. Oficiul poștal din Molnița era deservit de locuitorii satelor Molnița, Săncău (Horbova), Hreățca, Culiceni și Fundoiaia.

Investigația antroponimelor din ocolul Târgului arată că, în toate localitățile, populația în anul 1774 era predominant românească. Numai în satele Camena, Mihalcea și Cuciurul Mare exista o minoritate însemnată de ruteni (ucraineni). În localitățile din acest ocol, care au fost ocupate de Austria, locuiau, în 1774, 1 304 de familii, dintre care 859 de familii (65, 87%) erau românești și numai 227 (17, 41%) – rutene (Tabelul nr. 2). Din 119 familii evreiești (9, 13%), 100 locuiau la Cernăuți. Locuiau în aceste sate și 86 familii de ruși (6, 59%), dintre care 13 au fost înregistrate la Cernăuți și 30 – la Roșa. Probabil, în realitate, aceste familii erau de origine ruteană. În târgul Cernăuți au fost înregistrate 388 de familii, dintre care, însă, 25 de familii erau străine și „7 armeni străini, care șed cu casele lor la Sneatin, iar cu dughenele-s aicea în târg”¹⁹. De aceea am considerat mai reală pentru Cernăuți cifra de 356 de familii, dintre care 210 erau românești și numai 26 – rutene.

Din informațiile lui D. Werenka reiese că în 1774 la Cernăuți locuiau numai 278 de familii²⁰, iar în lucrările despre istoria orașului Cernăuți ale lui R. Kaindl și J. Talsky se constata (cu referire la recensământul lui Spleny) că în 1775 la Cernăuți și Clucucica locuiau 290 de familii (inclusiv 112 familii evreiești) sau cca 1 400 locuitori²¹.

Populația satelor din zona Herței, care în 1776 au fost reîntoarse Moldovei, era și mai omogenă. Folosirea metodei antroponimice ne permite să afirmăm că la vremea aceea în aceste sate locuiau 628 de familii, dintre care 561 (89, 3%) erau românești (Tabelul nr.2).

Luată în ansamblu, populația din ocolul Târgului era, în 1774, predominant românească. Din cele 1 032 de familii, consemnate în acest ocol, 1 420 (73,5%) erau românești; 236 (12,2%) – rutene; 118 (6,1%) au fost înregistrate ca „ruși”; 140 (7, 2%) – evreiești. Dacă vom admite că capii de familie înscriși în tabelele catagrafiei ca „ruși” erau, de fapt, ruteni, se poate afirma că în 1774 populația ruteană constituia cca 18,3% din populația ocolului Târgului.

b) *Ocolul Prutului de Jos*. Acest ocol, așezat în zona dintre Prut și Nistru, cuprindea 35 de sate, dintre care 10 erau de răzeși, 7 aparțineau episcopiei Rădăuțiuului, 6 – diferitelor mănăstiri, iar celelalte erau moșii ale vechilor familii boierești moldovenești. Numărul populației din acest ocol (anii 1773–1775) este apreciat foarte diferit în sursele documentare (Tabelul nr. 1). Varietatea acestor date statistice se explică, probabil, prin faptul că zona dintre Prut și Nistru era cea mai puternic

influențată de procesele migraționiste. Totodată, în acest ocol au fost înregistrate 258 de „case pustii“.

Făcând o analiză minuțioasă a numerelor capilor de familie, am ajuns la concluzia că în acest ocol raportul dintre români și ruteni era aproape egal – 1 071 de familii rutene (49,28%) și 936 de familii românești (43, 07%). Recensământul mai înregistrează 71 de familii de ruși (3,26%) și cca 64 de evrei (2,94%), iar din totalul de 16 familii de țigani care locuiau în acest ocol, 12 se aflau în satul Lujeni.

În ocolul Prutului de Jos se profilează clar granița etnică între români și ruteni. La sud-est de linia Jucica – Zadobriuca – Șerăuți – Cernauca, preponderența românilor era evidentă, rutenii constituind în aceste sate o minoritate neînsemnată. La apus de această linie era preponderent elementul rutean, dar românii în aceste sate mai constituiau încă cca 20–40% din populație.

Recensămintele rusești din anii 1772–1773 și 1774 nu oferă informații despre satul Sadagura; se menționează numai că în localitate erau aproape 1 000 de oameni²². Această localitate a fost întemeiată în anul 1770 de către baronul Peter Gartenberg și în perioada 1771–1774 aici a funcționat o monetărie, care deservea armata rusească. Pentru a asigura funcționarea monetăriei, baronul Gartenberg a adus aici specialiști germani și evrei. Din cauza lipsei datelor statistice, nu se poate aprecia cu o exactitate mai mare componența națională a populației localității, dar se poate presupune că pe atunci la Sadagura, alături de ruteni și români, locuiau și un număr mai mic de evrei și germani.

c) *Ocolul Nistrului*. La recensământul din 1774 în acest ocol au fost menționate 35 de sate, majoritatea cărora aparțineau boierilor (inclusiv 7 sate ale comisului Iordache Canta). Prezența a 9 sate de răzeși (Cuciurul Mic, Verbăuți, Boianciuc, Horoșăuți, Babin, Zveneacin, Vasilău, Culeuți, Cincău) ne demonstrează vechimea așezărilor românești din acest ocol. Ca și în ocolul Prutului de Jos, într-o serie de sate din acest ocol existau „case pustii“.

Fiind așezat în partea de nord a ținutului Cernăuți, în imediata apropiere de granița Galiției, ocolul a fost cel mai afectat de migrația rutenilor din Țara Leșească. Deja la 1774 românii în acest ocol constituiau doar circa un sfert din totalul populației. Din cele 1 654 de familii numai 371 (22,43%) erau românești, iar 1 173 (70,92%) – rutene. Populația românească era mai însemnată în sud-estul ocolului și era concentrată în 7 sate: Vaslăuți, Cuciurul Mic, Verbăuți, Iurcăuți, Boianciuc, Horoșăuți și Dobronăuți. Aceste sate erau așezate la hotar cu ținutul Hotin, în imediata apropiere a celei mai mari păduri dintre Prut și Nistru, și în ele locuiau 154 de familii de români și 192 de familii rutene.

În acest ocol mai locuiau 55 de familii de evrei (3,32%), 44 de familii de ruși (2,66%), 5 familii de țigani, iar la Luca – 4 familii germane.

d) *Ocolul Ceremușului*. În acest ocol, așezat între Prut, Ceremuș și cursul superior al râului Siret, existau, în anul 1774, 22 de sate, dintre care 9 erau moșii răzeșești, 2 sate aparțineau mănăstirilor, iar restul erau moșii boierești. Pentru târgul Vijnița nu este indicat proprietarul.

Analizând structura etnică a populației în acest ocol, se poate constata o ușoară prevalare a rutenilor. Din totalul de 1 305 familii, 537 (41,15%) erau românești și 617 (47,28%) – rutene. Din 785 de birnici, 258 erau români, 444 – ruteni, 71 evrei și 12 – ruși. Totodată, din 45 mazili și ruptași numai 6 erau ruteni; din 49 șleahțe – 40 români și 9 ruteni; din 97 de călărași 67 erau români și numai 30 – ruteni; din 15 umblători 12 erau români și 3 – ruteni. În satele Broscăuți, Costești, Carapciu și Cabin,

situate în partea de sud-est a ocolului, populația românească era preponderentă. Iar în satele Banila de Sus, Banila de Jos și Vijnița, localități de pe valea Ceremușului la hotarul cu Galiția, românii constituiau mai puțin de 15%. În celelalte sate raportul dintre români și ruteni oscila între 40% și 60%. La Vijnița, din totalul de 137 de birnici 71 erau evrei. În comparație cu satele din celelalte ocoale, în ocolul Ceremușului erau mai mulți evrei – 115 familii (8, 81%). Din totalul de 18 familii de țigani, 6 erau la Hlinița și 6 la Banila de Jos.

Privit în ansamblu, în 1774 ținutul Cernăuți era împărțit în patru ocoale: ocolul Târgului cu 30 de așezări; ocolul Prutului de Jos cu 35 de sate; ocolul Nistrului cu 35 de sate și ocolul Ceremușului cu 22 de așezări – în total 122 de localități, din care Cernăuți și Vijnița aveau statut de târg. Țin să reamintesc că 16 sate din zona Herței au fost reîntoarse Moldovei după încheierea convenției de la Balamutca. Totodată, în 1776 Austria a obținut 9 sate din zona pruto-nistreană (sate din actualul raion Noua Suliță al regiunii Cernăuți), care inițial nu au fost ocupate de trupele imperiale, dar care au fost cedate Austriei ca o compensație nord-vestică a ținutului Hotin.

Potrivit informațiilor din recensământul rusesc, atunci existau mai multe tipuri de proprietăți: moșii boierești – 53; moșii mănăstirești – 18; sate de răzeși – 31; 7 sate din zona Coțmanului aparțineau episcopiei Rădăuțiului. În 8 sate au fost desemnați ca fiind stăpâni atât boieri, cât și alți răzeși. Târgul Cernăuți și satele învecinate Roșa și Horecea (în prezent suburbii ale orașului) erau proprietate domnească, iar pentru târgul Vijnița nu a fost indicat proprietarul.

Analiza proprietății funciare din ținutul Cernăuți ne sugerează câteva constatări semnificative. Din 18 moșii mănăstirești 11 erau concentrate în împrejurimile târgului Cernăuți, dintre care satele Cuciurul Mare, Voloca, Corovia, Molodia, Ostrița și Mahala aparțineau mănăstirii Putna, iar localitățile Jucica, Rarancea, Toporăuți, Șerăuți și Mămăiești – altor mănăstiri. O altă constatare este că marea majoritate a satelor răzeșești erau așezate în valea râurilor Ceremuș, Prut și Nistru sau pe afluenții acestor râuri. În valea Ceremușului, la hotar cu Galiția, erau concentrate 9 sate răzeșești, iar în stânga Prutului erau așezate moșiile de răzeși Nepolocăuți, Pidicăuți, Țopeni, Ivancăuți, Șipeniț, Șubranet, Zadobriuca, Rohozna și Lucaceni. De asemenea, în extremitatea nordică a ținutului, pe malul Nistrului, erau 5 sate de răzeși – Babin, Zveneacin, Culeuți, Vasilău și Cincău. Acest fapt ne dovedește vechimea satelor răzeșești din nordul Bucovinei. Răzeșii erau țărani liberi, organizați în obști, care stăpâneau în comun moșia satului lor, dar loturile agricole le prelucrau separat. Treptat, o parte din răzeși s-au înstărit și au primit titluri de mazili, ruptași sau șleahțe. În tabelele recensământului întâlnim 16 sate, în care proprietarii erau mazili (în 6 sate împreună cu alți răzeși).

În 45 de sate proprietari au fost desemnați boieri din marile familii moldovenești, majoritatea cărora dețineau titluri de mari demnitari în divanul Moldovei și nu locuiau în ținutul Cernăuți. Astfel, comisul Ioșdache Canta poseda 7 sate, paharnicul Matei Hurmuzachi – 2, paharnicul Alexandru Neculce – 2, postelnicul Turculeț – 2, câte un sat aparținea vistiernicilor Ioniță Sturza și Constantin Sturza, paharnicilor Constantin Palade și Calmățchi, spătarilor Iordache Cantacuzino și Iordache Canta, logofătului Balș, stolnicului Dumitrașcu Potlog, banului Nicolae Roznovan și vornicului Sturza.

Interesant este și faptul că mazili, ruptași și șleahțe au fost înregistrați numai în satele răzeșești, domnești și în așezările unde proprietarii erau mazili. Totodată, în cele 25 de moșii mănăstirești și episcopești, dar și în marea majoritate a moșiilor marilor boieri, nu figurează nici un mazil sau ruptaș. Aceasta ne demonstrează

diversitatea formelor de proprietate funciară de atunci, statutul social-economic și administrativ diferit al satelor în dependență de forma de proprietate.

În cele 112 de localități existau 7 593 de case, dintre care 529 erau pustii. Recensământul din 1774 a constatat existența a 441 „case pustii” în zona dintre Prut și Nistru și 118 – în satele din zona Herței. Existența unui număr mare de case pustii se explică prin grozăviile războiului, din care cauză mulți locuitori s-au refugiat în păduri și în munți. P. Țugui a considerat ca exagerată cifra de 531 „case pustii” și a presupus mai reală cifra de 265 de astfel de case, adică numai 50% din numărul celor înregistrate²³.

În ansamblu, în ținutul Cernăuți raportul dintre români și ruteni în 1774 era aproximativ egal. Numai în ocolul Târgului domina elementul românesc, iar în ocolul Nistrului românii constituiau mai puțin de un sfert din totalul populației (Tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Componența națională a ținutului Cernăuți la 1774
(numărul de familii pe ocoale)

Denumirea ocolului	populația totală	case pustii	fam. de români	fam. de ruteni	fam. de ruși	fam. de evrei	alții	P. Țugui	
								populația totală	inclusiv rutenii
ocolul Târgului (B)	1 304	–	859 65%	227 17,4%	86 6,6%	119 9,1%	13	2 134	195 9,1%
ocolul Târgului (M)	628	118	561 89,3%	569 69,3%	32 5,1%	21 3,3%	5		
ocolul Prutului de Jos	2 173	258	963 43,1%	1 071 49,3%	71 3,3%	64 2,9%	31	2 362	945 40,4%
ocolul Nistrului	1 654	153	371 22,4%	1 173 70,9%	44 2,6%	55 3,3%	11	1 894	1 218 64,3%
ocolul Ceremușului	1 305	–	537 41,1%	617 47,3%	18 1,4%	115 8,8%	18	1 490	1 058 71,0%
Total în ținutul Cernăuți	fam. pers. % 7 064 35 320 100	529	3 264 16 320 46,2	3 097 15 485 43,8	251 1 255 3,5	374 1 870 5,3	78 390 1,1	7 880 39 400	3 425 17 125 43,5

Sursa: rezultatele obținute în urma analizei antroponimice a recensământului rusesc din 1774 (materiale publicate în: *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, Chișinău, 1975, p. 370–458); P. Țugui, *Populația Bucovinei între anii 1772–1774*// *Academica*, 4(16), București, 1992.

Desigur, aceste date statistice sunt aproximative, dar credem că, totuși, ele reflectă clar situația etno-demografică a ținutului Cernăuți. P. Țugui a folosit aceeași metodă antroponimică pentru determinarea numărului rutenilor din ținut, dar nu este clar prin ce se explică numărul exagerat de mare al locuitorilor din fiecare ocol. Ponderea rutenilor pe ocoale e apreciată diferit (îndeosebi în ocolul Ceremușului), important este, însă, că în ambele analize procentul rutenilor în ținutul Cernăuți este evaluat aproximativ egal (cca 43, 5% – 43, 8% din totalul populației). Coincidența

rezultatelor obținute ne demonstrează că metoda antroponomică, folosită pentru aprecierea mai obiectivă a raportului dintre români și ruteni în ținut, este destul de eficientă în cazul nostru.

P. Țugui, făcând bilanțul populației în ținutul Cernăuți, relatează despre existența a 79 de familii de șleahțici (polonezi)²⁴. Un argument în favoarea acestei ipoteze ar părea să fie și faptul că majoritatea covârșitoare a „șleahțelor“ locuiau în satele din imediata apropiere a hotarului cu Galiția (Vilaucea – 14, Ivancăuți – 13, Carapciu – 10, Ispas – 9, Stănești – 8, Cuciurul Mic – 7, Zamostea – 6, Repujineț – 3...). Totuși, se poate considera că majoritatea „șleahțelor“ erau români. Pentru a argumenta aceasta, vom enumera unele familii de șleahțici: Ioniță Faliș, Vasăle Țopa, Tăutul, Vasăle Oarza, Ștefan Săvăscul, Ștefan Lența, Gheorghe Isar, Vasăle Cârste, Ion Onciul... În afară de aceasta, la mulți dintre ei numele și prenumele sunt urmate de „mazil“ sau „ruptaș“. De origine poloneză puteau fi numai 4 „șleahțe“ cu numele de familie Cernevski, Verinski, Smolinski, Dracinski.

Luând în considerație faptul că majoritatea șleahțicilor locuiau în sate răzeșești, se poate crede că la hotar cu Polonia răzeșii, care se considerau nobili mărunți, se numeau aici prin analogie cu țara vecină – șleahțici. Acesta nu era unicul specific al ținutului. Astfel, dacă în toate ținuturile șeful administrației se numea ispravnic, aici el era numit staroste.

Modificările intervenite în raporturile demografice dintre români și ruteni în Bucovina sub dominația habsburgică nu infirmă realitățile constatate de recensămintele rusești, ci, dimpotrivă, adevăresc veridicitatea rezultatelor obținute prin folosirea metodei antroponimice. În acest context vom prezenta unele fragmente din lucrările etnografice ale lui K. Czoernig și A. Ficker, care către mijlocul sec. al XIX-lea erau preocupați nemijlocit de prelucrarea datelor statistice oficiale. Karl Czoernig a publicat lucrarea sa în 1857 în calitate de editor al direcției statisticii administrative, iar Adolf Ficker a preluat în 1853 conducerea lucrărilor etnografice la direcția statisticii administrative²⁵.

Hotarul etnografic româno-rutean din Bucovina (valabil pentru anul 1850 – n. n.) este apreciat de K. Czoernig astfel: „... Hotarul lingvistic traversează Siretul Mare mai sus de Storojineț, include zona mixtă a satelor Panca, Broscăuți și Camena și atinge înălțimea de la Țețina la nord de Cernăuți. La nord de Prut hotarul etnografic traversează acest teritoriu de la Sadagura și se încheie dincolo de Cernauca la hotarul cu Basarabia, cuprinzând totodată acolo zona mixtă de la Vaslăuți, Verbăuți și Dobronăuți“²⁶.

A. Ficker a caracterizat hotarul etnic româno-rutean din Bucovina în 1869 în felul următor: „În general hotarul actual al ambelor naționalități formează o linie, care se prelungește printre Cernauca, pe de o parte, și Horoșăuți, Vaslăuți și Șerăuți, pe de altă parte, traversează Prutul în zona podului spre Cernăuți, atinge înălțimea de la Țețina și se prelungește spre Broscăuți printre localitățile Mihalcea și Draceniț, apoi după o cotitură desparte Camena de Cuciurul Mare și atinge Siretul Mare la vest de Storojineț. ... Totuși multe localități de-a lungul întregii linii despărțitoare conțin o populație mixtă, în care locuiesc mulți români și ruteni“²⁷.

Este importantă și lucrarea lui H. Bidermman, publicată în 1877, în care sunt analizate amănunțit teritoriile populate de români din Imperiul habsburgic. Referindu-se la datele lui A. Ficker, H. Bidermman a publicat o listă amănunțită a localităților Bucovinei, în care locuiau români. El constata următoarele: „În districtele Putila, Vijnița, Coțmani și Stănești (în nord-vestul provinciei) românii locuiesc numai la Mega și Mihova și la Coțmani pe lângă ruteni. Restul localităților acestor 4 districte sunt

locuite aproape exclusiv de către ruteni cu excepția satului Lucavăț, care e populat de lipoveni. În districtul Zastavna românii locuiesc împreună cu rutenii numai la Boianciuc, Horoșăuți, Cuciurul Mic și Verbăuți. În celelalte 23 de localități populația exclusivă o constituie rutenii și numai la Vasilău și Verenceanca, de asemenea, o parte din locuitori sunt evrei. În districtul Cernăuți (rural) românii locuiesc exclusiv la Ceahor (azi Dumbrava Roșie), Corovia, Ostrița, Voloca și Țureni, la Camena și Cuciurul Mare – împreună cu ruteni, la Mihalcea – împreună cu germani, la Molodia – cu ruteni și germani... În districtul Sadagura românii lipsesc numai la Lencăuți Cameral și Lencăuți Privat, Rohozna, Șerăuții de Sus și de Jos, Șubranet și Zadobriuca, localități care sunt exclusiv rutene; la Dobronăuți, Vaslăuți și Jucica românii locuiesc pe lângă ruteni; la Boian – pe lângă evrei; la Sadagura – pe lângă evrei și ruteni... În ce privește populația orașului Cernăuți, suburbiile Horecea și Clocucica sunt aproape exclusiv românești; la Caliceanca, Roșa și Mănăstiriște împreună cu români mai locuiesc germani. Populația orașului însă este constituită din germani, români, ruteni, armeni și evrei, dintre care germanii predomină atât numeric, cât și prin importanța lor spirituală²⁸.

Din aceste informații detaliate se poate trage concluzia că încă după o sută de ani de stăpânire habsburgică românii formau majoritatea populației în satele Cernaucă, Toporăuți, Rarancea, Cuciurul Mare, Mihalcea și în suburbiile orașului Cernăuți și constituiau încă o minoritate însemnată în satele Boianciuc, Horoșăuți, Cuciurul Mic, Verbăuți, Coțmani, Camena, Dobronăuți, Vaslăuți, Jucica Nouă, Sadagura etc. Treptat, populația românească din toate satele acestea a fost asimilată, ucrainenii devenind unicii locuitori ai acestor localități.

Pentru a înțelege mai obiectiv cum s-a modificat raportul dintre români și ruteni în aceste localități, vom prezenta în tabelul ce urmează situația etnică din aceste sate, care rezultă din analiza antroponimică a recensământului rusesc din 1774.

Tabelul nr. 3

Localitatea	total	case pustii	români	ruteni	ruși	evrei	alții
Cernăuți	356	–	210	26	13	100	7
Roșa	149	–	97	17	30	1	4
Boianciuc	41	–	25	9	4	3	–
Camena	63	–	31	23	5	4	–
Cernaucă	35	15	27	6	1	1	–
Cuciurul Mare	180	–	112	64	2	1	1
Cuciurul Mic	64	–	25	31	3	5	–
Dobronăuți	57	–	28	24	3	2	–
Horoșăuți	43	17	20	20	1	2	–
Jucica	59	11	26	29	3	1	–
Mihalcea	64	–	29	30	4	1	–
Rarancea	59	12	50	5	3	1	–
Toporăuți	130	17	88	39	2	1	–
Vaslăuți	91	13	32	51	6	2	–
Verbăuți	26	12	7	14	2	3	–

Subliniem încă o dată că metoda antroponimică, folosită pentru determinarea apartenenței etnice a locuitorilor ținutului Cernăuți, are un caracter aproximativ și

conține o anumită doză de eroare. Totuși, credem că rezultatele obținute reflectă cel mai obiectiv structura etnică a populației de atunci. La 1774 ținutul Cernăuți era un teritoriu al Moldovei, unde trăia o populație mixtă, iar raportul dintre români și ruteni era aproximativ egal. Populația românească era dominată în sud-estul ținutului, îndeosebi în satele din zona Herței. În același timp, în nord-vestul ținutului, îndeosebi în zona dintre Prut și Nistru, deja preleva populația ruteană, dar în toate localitățile exista o minoritate românească.

Numărul absolut preponderent al românilor în componența dregătorilor starostești (umbălători, bărani, arnăuți), dregătorilor domnești (călărăși, poștași, panțări), slujitorilor bisericești (preoți, dascăli), nobililor mai mici sau a răzeșilor înstăriți (mazili, ruptași, șleahțe) ne demonstrează că ei prezentau o populație demult stabilită cu gospodării bine întemeiate. E cunoscut faptul că aceste categorii sociale se recrutau de administrație dintre lucrătorii relativ mai înstăriți.

În același timp, în ținutul Cernăuți locuiau peste 3 000 de familii cu nume rutenești, marea majoritate fiind înregistrați ca „birnici“, adică aveau case și erau obligați să plătească impozite. Ei s-au refugiat treptat în nordul Moldovei cu mult timp înainte de răpirea Bucovinei, iar aceste emigrări s-au intensificat după 1766, în urma tulburărilor din Polonia, dar și datorită condițiilor de trai mai ușoare ale țăranilor moldoveni. Prezența satelor rutene în ținutul Cernăuți era un fapt firesc pentru orice margine de spațiu etnic. Aceste așezări nu prezentau unități autonome, ci erau încadrate în sistemul politico-administrativ al țării.

Anexarea Bucovinei de către Austria va contribui la modificarea substanțială a raportului dintre români și ruteni din fostul ținut Cernăuți. Pe parcursul dominației habsburgice, țăranii ruteni s-au așezat în special în partea de nord a provinciei și treptat au dizolvat și au asimilat practic în întregime minoritatea românească, care mai exista în această zonă înainte de 1775.

NOTE

1. J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775*, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum* (în continuare – JBLM), Czernowitz, 1/1893, p. 30–3.
2. M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, București, 1993, p. 153.
3. J. Polek, *op. cit.*, p. 30–39.
4. Al. Grigorovici, *Răpirea Bucovinei și politica Franței*, în *Codrul Cosminului* (în continuare – CC), Cernăuți, X–XII, 1939, p. 444; G. Bădărău, *Principatele Române în politica habsburgică sud-est europeană (1774–1787)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „Xenopol“* (în continuare – AIIA), XXV/1, Iași, 1988, p. 67.
5. J. Polek, *op. cit.*, p. 30–39.
6. D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)*, Czernowitz, 1895, p. 173–177.
7. *Bukovina ii mîmule i suceasne*, Parij – Filadelfia – Detroit, 1956; N. V. Kabuzan, *Ukrainskoe naselenie Galiții, Bukovinî i Zakarpattia v konțe XVIII – 30-h godah XX v.* (Etnodemograficeskoe issledovanie). Avtoreferat disertații na soiskanie ucionoi stepeni kandidata istoriceskih nauk, Moskva, 1986, s. 16.
8. J. Polek, *Joseph's II Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedeutung für letztere Provinz*, în JBLM, 3/1895, p. 92.
9. I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. III.
10. *Moldova în epoca feudalismului*. Volumul VII, Partea I, II, Chișinău 1975.

11. *Ibidem*, p. 9.
12. *Ibidem*, p. 385–441.
13. Pavel Țugui, *Populația Bucovinei între anii 1772–1774*, în *Academica*, București, 1992, nr. 4 (16), p. 4–5.
14. Ion Popescu, *De ce românii din Țara Fagilor sunt tratați în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge întotdeauna în 3 din 7 cazuri*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți-București, 2/1994, p. 17.
15. C. Ungureanu, *Populația Bucovinei în preajma anexării ținutului de către Austria*, în *Revista de istorie a Moldovei* (în continuare – RIM), I(25)/ 1996, Chișinău, p. 29.
16. Pavel Blaj, *Structura populației ținutului Cernăuți la recensământul rusesc din iunie 1774*, în „Suceava” – *Anuarul Muzeului Bucovinei* (în continuare – AMB), XXI, 1994, p. 203.
17. Vl. Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775–1993)*, în *Buletinul centrului de studii transilvane*, supliment, Cluj-Napoca, iulie 1994, p. II.
18. *Moldova în epoca feudalismului*. Volumul VII, Partea I, p. 385–389.
19. *Ibidem*, p. 370–374.
20. D. Werenka, *op. cit.*, p. 173.
21. R. Kaindl, *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Czernowitz, 1908, p. 185; Joseph Talsky, *Czernowitz und seine Bevölkerung seit Erwerbung der Bukowina durch österreich*, Neuland, 7/1954, nr. 21.
22. *Moldova în epoca feudalismului*. Volumul VII, Partea I, p. 458.
23. P. Țugui, *op. cit.*, p. 4.
24. *Ibidem*.
25. Waber Leopold, *Die zahlenmässige Entwicklung der Völker Österreichs 1846–1910*, în *Statistische Monatschrift* (în continuare – SM), 41/1915, p. 603, 606.
26. K. Czoernig, *Ethographie der Oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1857, vol. I, p. 52.
27. A. Ficher, *Hundert Jahre (1775–1875)*, în *SM*, I/1875, p. 406–407.
28. H. J. Bidermman, *Die Romänen und ihre Verbreitung in Österreich*, Graz, 1877, p. 183–184.

SUMMARY

This article analyses ethnic composition of the population in the Czernowitz county on the eve of its annexation by Austria. The author uses the data of the Russian censuses in 1772. In order to determine the ethnic affiliation the anthroponymic method is used.

The author comes to the conclusion that in 1774 the Czernowitz county was a territory belonging to Moldova, where a mixed population lived, the demographic ratio between Romanians and Rutenians being almost equal. The Romanian population was predominant in the south-eastern part of the county, while the Ruthenians in the north-east, but even here existed a Romanian minority in all localities.

The annexation of Bukovina by Austria in 1775 brought about an important change of the demographic ration between Romanians and Ruthenians in the former Czernowitz county. During the Habsburg domination, the Ruthenians settled in great numbers mainly in the northern part of the province and slowly they dissolved and completely assimilated the Romanian minority that existed in this region before the annexation.

Personalități bucovinene

CLAUDIU ISOPESCU, ANIMATORUL TRADUCERILOR ITALIENE DIN LITERATURA ROMÂNĂ (III)*

Pavel Țugui

București

Raportul lui C. Isopescu din 6. III. 1930 e studiat de subsecretarul de stat și colaboratorii săi, formulându-se deciziile:

„I) Trebuie tipărite în limba italiană opere care pot ajunge să aibă o valoare universală. Nu pot intra în această categorie autori ca: Ion Gorun, Lucia Mantu, Caton Theodorian, care, oricât de talentați, au o strictă valoare locală. Dimpotrivă pentru Sadoveanu, Rebreanu, Cezar Petrescu, Slavici, Delavrancea din autorii citați de C. I. au toată aprobarea noastră.

II) Se vor trimite 4 086 lire pentru *Ciuleandra* și *Moara cu noroc* – Contra actelor justificative.

III) Se va explica chestia onorariului d-nei Silvestri.

IV) De ce sumă e nevoie pentru lucrările Cialdea și C. I.?

V) Se va repeta d-lui C. I. că trebuie să ne trimită tot programul său pe restul anului 1930, – cu prețurile aproximative ale traducerilor și tiparului și planul de aranjament ce i-am cerut cu o casă mare de edituri care să ne dea volume bine prezentate și de același nivel. E. F.“

Luând cunoștință de recomandările lui Eugen Filotti, conferențiarul de la Roma trimite la 23. II. 1930 o scrisoare lui Lugoșeanu, subsecretar de stat la Externe. Procedul este de neînțeles, deoarece bucovineanul recurge la exagerări, anume că a rămas „muritor de foame cerșind împrumuturi de la italieni“, ca să poată „trăi de la o zi la alta“, cu toate că munca lui este apreciată „de d-nii Mussolini, Grandi, Giuliano, de savanți, critici și de presa italiană“. Concluzia era că Bucureștiul nu-i oferă nici un ajutor, ceea ce nu corespundea cu realitatea.

În continuare se plânge că E. Filotti, guvernul n-au trimis suma de bani cerută, la începutul anului, în total vreo 5 649 lire, dar nu precizează dacă a expediat actele doveditoare etc. Evident, Lugoșeanu a transferat scrisoarea la Subsecretariatul de Stat de la Președinția Consiliului de Miniștri – lui Eugen Filotti. Acesta a tratat chestiunea cu înțelepciune, a evitat orice gest de ranchiună, cerând însă colaboratorilor săi să cerceteze care sunt temeiurile afirmațiilor lui Claudiu Isopescu:

„Servind țara aici și fiind atât de puțin ajutat și răsplătit pentru munca mea am datorii: 68 000 lei în țară și 3 600 lire în Italia la italieni. Vă rog să binevoiți a-mi aproba un ajutor de 50 000 lei ca să pot plăti măcar parte din aceste datorii“.

Chestiunea în sine a fost limpezită peste vreo trei luni, Claudiu Isopescu fiind adus la realitate, încât a recunoscut exagerările sale, inclusiv cheltuirea nechibzuită a

* Vezi începutul în *Glasul Bucovinei*, nr. 3 (15), 1997 și nr. 4 (16), 1997.

banilor. Asupra acestei probleme i-a atras atenția și Iuliu Maniu, în timpul audienței oferite. Așa cum au observat unii oameni politici și de cultură, între care și unchiul său Isopescu-Grecu, deputat în Parlament, Claudiu recurgea uneori la denaturări, amenința că „se va sinucide dacă nu capătă ajutoare“, nu evita chiar intrigile, „veșnic nemulțumit cu ceea ce are...“ (cf. *Scrisoarea* din „20. III. 930“, semnată „C. B.“ și adresată „Dragă Ionel“, pe care ministrul de externe o predă lui Eugen Filotti. C. B. scrie că se pot cere informații de la: „deputatul Moroianu G.; de la prof. Eugen Porn, fost comisar economic la Legația Roma; de la prof. Alex. Marcu, conferențiar“.

Din alte documente reiese faptul că membri ai guvernului P. N. Ț. aveau rezerve față de C. Isopescu și din pricina demersurilor lui personale pe lângă Mussolini, Grandi și alți conducători ai Italiei fasciste. Era perioada în care guvernul italian, Mussolini, personal, afirmau public că se impune „revizuirea“ Tratatelor de la Versailles și Trianon, susținând deschis politica revizionistă a conducătorilor Ungariei horthyste.

Așa se explică atenția specială acordată de guvernul român lucrării *Per la storia della Transilvania*, tipărită de doctorandul L. Cialdea, lucrare definită de C. Isopescu „unicul glas italianesc în favoarea noastră“ (a românilor).

Din *Scrisoarea* lui C. Isopescu reținem câteva informații literare privitoare la traducătorii și autorii prefetelor și anume: prof. dr. Agnese Silvestri-Giorgi a tradus: *Năpasta* de I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută* (în colaborare cu C. Isopescu), *Ion* de L. Rebreanu, *Suflete tari* de Camil Petrescu, *Simfonia fantastică* de Cezar Petrescu și „acum lucrează“ la *Amintiri din copilărie* de I. Creangă și la *Neamul Șoimăreștilor* de M. Sadoveanu.

În altă ordine de idei, C. Isopescu cere la toate Editurile din România (le citează!) să trimită publicațiile lor la „Biblioteca della Facoltà di Lettera, R. Università, Roma“. El cere pentru aceeași bibliotecă românească din Roma 1 exemplar din *Dicționarul* lui H. Tiktin și altul pentru profesorul Giulio Bertoni, „în omagiu“ savantului romanist care „se ocupă în ultimul timp foarte mult de chestiunile românești“ (*Ibidem*, f. 120, 120/v., 121).

În lunile aprilie-august 1930, colocviile între autoritățile din București și Claudiu Isopescu se termină prin anumite înțelegeri ferme, rezultate în urma compromisiunilor reciproce. Un rol benefic l-a avut intervenția lui Aron Cotruș, atașatul de presă de la Milano, care s-a implicat nemijlocit în munca de traducător și a stabilit legături strânse cu C. Isopescu și colectivul acestuia de la Roma. În vară, a intervenit, – după cum se va vedea din scrisori – boala conferențiarului, astfel că el apelează la bunăvoința vechiului prieten Aron Cotruș.

Reproducem altă lungă epistolă trimisă de C. Isopescu lui Eugen Filotti.

7.

„Via Reno 22
Roma, 7 oct. 1930

Mult Stimatelor Domnule Director,

Într-o altă scrisoare recomandată Vă trimir tot azi chitanțele pentru suma de 7 131 lirete primite încă în Iulie și V-aș fi recunoscător dacă ați binevoi a mă informa –, pentru liniștea mea, de primirea chitanțelor¹.

Încă din luna Iulie V-am adresat o cerere pentru suma de 2 255 (exemplare din Drăgușanu și Asachi și cheltuielile de poștă cu *nrul* unic închinat României de *Giornale di Politica e di Letteratura*), am scris acum 10 zile o scrisoare recomandată și am dat și o telegramă, dar n-am primit nici un răspuns și nici banii. Tot așa d-șoara Collini îmi scrie că încă n-au sosit banii aprobați în August pentru exemplarele din cartea d-lui prof. Iorga și-adaogă acest lucru aruncă o umbră urâtă, căci dovedește că cea mai mare personalitate culturală a României de azi nu se bucură în țară de întreaga stimă și recunoștință ce o merită din partea tuturor Românilor. Vă rog să binevoiți a dispune să se trimită cât mai curând suma aprobată biroului de presă din Milano, care a cerut-o.

Văzând că nu primesc nici un răspuns relativ la suma de 2 255 lire am trimis ieri o cerere d-lui prof. Iorga pentru Asachi, Drăgușanu etc., cari împreună cu alte volume erau sub tipar când a sosit telegrama Dv. din 21 Iunie cu care îmi aprobați să mai public alte volume, precum și pentru volumele d-lui prof. Iorga și Caton Theodorian ce urmează să apară.

În ultimul timp presa italiană s-a ocupat cu asiduitate nemaipomenită până acum de scrisul românesc. Articolul dr. Ferro despre *Literatura română în Italia* pe care Vi-l alătur, a fost reprodus de 10 ziare. Am fost fericit că am reușit, în urma solicitării mele din Iulie – păstrez scrisorile Directorului ziarului *Corriere della Sera* – să se publice în acest ziar articolul prof. Lipparini, care e și vicepodestă în Bologna. E primul articol asupra literaturii noastre apărut în *Corriere*. D. atașat de presă din Milano² a reușit să publice numeroase articole în *Ambrosiano*, *Giovedì* și alte ziare în Italia de Nord. Multă publicitate a avut apoi lucrarea mea despre Drăgușanu³, căci articolul dr. Angelucci a fost reprodus până acum de vreo 15 ziare. Tot așa a fost recensată lucrarea despre Asachi și despre teatrul românesc. Dacă munca mea mi-a ruinat sănătatea⁴, am mulțumirea că n-a fost zadarnică, căci roadele se văd și din faptul că din *Pădurea spânzuraților* ediția I de 15 000 exemplare s-a epuizat în primele 3 luni. A fost recenzată apoi *Ciuleandra și Făt-Frumos* de Gorun prin articole mai lungi, despre *Moara cu noroc* vor apare cât mai curând.

Cum presa italiană reproduce tot ce se scrie favorabil în presa ungară despre Italia, iar despre ce se scrie la noi aproape nimic, am dat să traducă articolul d-lui Cecropide despre Venetia și l-am luat și trimis la 3 ziare, unde a și apărut: Vă trimit tăietură din *Corriere Adriatico*. Am dat să traducă articolul d-lui Bianu *României și Roma* și l-am trimis ieri la 5 ziare.

Multe ziare îmi cer articole mai lungi, ca să le publice în serii despre *Panorama della letteratura romana contemporanea*. Eu nu pot lucra, căci sănătatea îmi este grav atinsă și este șubredă, de aceea Vă rog să binevoiți a le cere unui critic ca d. Perpessicius – i-am cerut personal, dar n-am primit încă nici un răspuns – sau d-lui Paul Papadopol, care poate fi și mai imparțial, căci nu e autor nici de romane, nici de poezii, nici de teatru. Vă rog să dispuneți să mi se trimită apoi mie articolele, căci sunt ziare cari au mândria să nu ceară și nici să accepte articole gata, de la biroul de presă. Așa se explică de ce atâtea articole trimise biroului de presă din Roma nu pot fi publicate. Vă rog apoi să binevoiți a-mi trimite articole semnate asupra scriitorilor Sadoveanu, Ionel Teodoreanu, Damian Stănoiu, Cezar Petrescu, Em. Bucuță etc., dar nu asupra scriitorilor cu tendințe în *-isme*⁵. Pe acestea mă angajez eu să le public, cu toate că nu am nici atribuțiile, nici leafa unui secretar sau atașat de presă.

Sănătatea nu-mi permite să pot redacta lucrări de ale mele și nu pot scrie articole. D-lui dr. Cialdea i-am găsit posibilitatea să publice articole din țară, la mai multe ziare. Ne va fi deosebit de prețios. Sper că ați binevoit a-i aproba bursa.

În fine îmi permit a Vă repeta cererea să binevoiți a-mi aproba sumele cerute prin petiția trimisă d-lui prof. Iorga, căci pentru Asachi, Drăgușanu etc. am plătit eu și acum am luat ca avans încă la 30 Sept. subvențiile pe Octomvrie, iar la 1 Noemb. sunt nevoit să plătesc pentru *Ion* de d. Rebreanu, apărut de 2 luni, pentru *Arta populară în România* și *Cleopatra* ale d-lui prof. Iorga, iar la 1 Dec. restul.

Primiți Vă rog, Domnule Director, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Cl. Isopescu

Domniei Sale

Domnului Director al Presei și Propagandei (sic) București“

(*Ibidem*, f. 145, 145/v.).

Pentru ca cititorii să cunoască exact și să poată aprecia inițiativele lui Claudiu Isopescu, dar, mai ales, rezultatele concrete ale traducerilor în italiană ale unor opere literare românești, precum și roadele subvențiilor oferite de statul român, înregistrăm cronologic scrierile românești traduse în Italia anilor 1927–1932 inclusiv, la care se referă adesea C. Isopescu.

Anul 1927

Mihail Eminescu. *Poesie*. Prima versione italiana dal testo rumeno, con introduzione e note a cura di Ramiro Ortiz con un ritratto e un facsimil. Firenze, 1927 (Biblioteca Sansoniana straniera. 64). Altă ediție în italiană a *Poeziilor* lui Eminescu apare la Modena, abia în 1941: versiune italiană... de Umberto Cianciolo.

Anul 1928

Jon Luca Caragiale, Teatro, *Malo Sorte*, dramma. Trad. di A. Silvestri-Giorgi. Introduzione di Claudio Isopescu. Lanciana, [1928]. (Marzo 1928). (Scrittori italiani e stranieri).

Nicola Iorga, *Storia dei Romeni e della loro civiltà*. Traduzione dal romeno del Dott. Jean Antohi. Milano, 1928.

I. Al. Brătescu-Voinești, *Nicolino Bugia*. Traduzione de Enzo Loreti. Milano, 1928, Edizioni „Maia“, Prefazione Enzo Loreti. Cuprinde: *Nicolino Bugia* (Niculăiță Minciună), *L'ultima lettera di Mișu Gerescu* și *Ombre e luci* – 157 pagini.

Ioan Slavici, *Scormon*. Traduzione dal romeno di Francesco Berardi. În revista *Due di Novelle*, IV, nr. 14, 20 iulie 1928, p. 47–49 (Numero dedicato agli Scrittori romeni).

În același număr apar traduceri din încă *nouă* scriitori români, dar n-am putut înregistra titlurile, deoarece revista respectivă de la Bibl. Academiei Române (cota P I 17, 845) se află de mai mulți ani în așa-zisul fond „blocat“.

Anul 1929

Ion Agârbiceanu, *Due Amori*. Prima versione dal romeno di Nella Collini. Prefazione di Augusto Garsia. Perugia-Venezia, „La Nuova Italia“. Editrice, [1929]. (Narratori moderni. Scrittori romeni). (Cuprinde: *Due Amori*, *Fefelega*, *Le feste*, *Precupaș*, *La carrozzina verde*, *Violette*, *La candelina*, *L'impero del silenzio* și *Mistero* (Apud. D. Vatamaniuc, *Ion Agârbiceanu*, Bibliografie, Editura Enciclopedică Română, București, 1974, p. 262).

Ion Luca Caragiale, *Il Divorzio*. Trad. dal romeno di L. Ciadlea. Prefazione di C. Isopescu. *La Nuova Italia* Editrice, Venezia [1929]. (Narratori Moderni. Scrittori romeni a cura di C. Isopescu). (Cuprinde: *Art 214 [Il Divorzio]*, *Un om cu noroc*, *Amici*, *Diplomație*, *Atmosfera încărcată*, *Căldură mare*, *High-life*, *25 de minute*, *Triumful talentului*, *Five o'clock* și *Boris Sarafoff*).

(În prefață, C. Isopescu scrie, între altele: „Le sue novelle, di cui *Cero di Pasqua*, *Paccato* e *All'osteria di Mânjoală*, vennero tradatte in italiano da C. Petrescu, Lanciano, Carabba, 1914, sono studi profondi di intuizione, ricchi de descriptioni incisive e florite: la novella *Chir Ianulea* prende il suo spunto dal *Belfogor* di Machiavelli“).

Una lettera smarrita. Prima trad. del romeno di C. Isopescu e A. Silvestri-Giorgi. Prefazione di Giulio Bertoni. „La Nuova Italia“ Editrice Perugia-Venezia, [1929] (Teatro antico e moderno. Scrittori romeni).

(Aron Cotruș scrie în noiembrie 1929 lui Eugen Filotti că „stăruiește“ ca *Scrisoarea pierdută* să fie reprezentată la teatrul Arcimboldi și tot aici vor fi reprezentate piesele *Omul care a văzut moartea* de Victor Eftimiu (tradusă de V. Monti) și *Meșterul Manole* de Lucian Blaga (tradusă de J. Antohi). (P. Țugui, *Aron Cotruș, popularizator al culturii române în Italia*, *Steaua*, Cluj-Napoca, nr. 7, 1986).

Nicolae Iorga, *L'arte romena e l'Italia* (Livorno, 1929). Extras din *Il Giornale di Politica e di Letteratura*, V, decembrie 1929.

Demetrio Pătrășcanu, *La signora Cuparencu*. Novello umoristiche. Prima versione dal romeno di Venere Isopescu. Prefazione di Umberto Biscottini, *La Nuova Italia* Editrice, Perugia-Venezia. [Milano, 1929]. (Narratori moderni, Scrittori romeni a cura di C. Isopescu). (Cuprinde opt nuvele, între care: *Pentru bal...* (*La signora Cuparencu*), *Un prânz de gală*, *Condica Doamnei Pompiliu*, *Învingătorul lui Napoleon*, *Un martir al igienii...*)

Camil Petrescu, *La Pazzia di Andrea Pietraru*. Dramea in trette atti, traduzione di A. Silvestri-Giorgi. Prefazione di C. Isopescu, „La Nuova Italia“ Editrice, Venezia-Perugia, 1929. (Teatro antico e moderno. Scrittori romeni).

Cesare Petrescu, *La sinfonia fantastica*, prima versione italiana di A. Silvestri-Giorgi. Prefazione di Augusto Garsia, Perugia-Venezia, Editrice 1929. (Narratori moderni, Scrittori romeni a cura di C. Isopescu).

Livio Rebreanu, *Servilia*. Traduzione dal romeno e Prefazione di Enzo Loreti, Milano, 1929. Casa Editrice „Maia“. „Collana di prosatori stranieri“, no. 1. (Cuprinde: *Servilia* – cap. IV din *Adam și Eva*, *Nevasta (La Moglia)*, *Pozna (La Monelleria)* și *Cântecul iubirii (Il canto dell' amore)*).

Michele Sadoveanu, *Nella foresta di Petriscior*. Trad. dal romeno di Alfredo Grillo. În *Convivium*, rivista di lettere, filosofia e storia, Anno I, 1929, nr. 5–6, Torino, 1929, 734–740.

La p. 732–733, directorul revistei Carlo Calcaterra prezintă activitatea lui C. Isopescu de inițiator al traducerii literaturii române în limba italiană, citează cărțile

apărute, între care *L'uomo nel sogno* de Cesare Petrescu. Tradatto da Gioacchino Minoia, che ha premesso al libro un'rgile e saprosa prefazione“, dar cartea nu se găsește la Biblioteca Academiei Române.

C. Calcaterra elogiază romanele lui Rebreanu, Cezar Petrescu, drama lui Camil Petrescu, iar despre povestirea lui M. Sadoveanu scrie: „Bell'attesa publicchiano una celebre novella del Sadoveanu“ (p. 733).

Anul 1930

Jon Gorun, *Il principe azzuro*. Traduzione dal romeno di Cesare Ruberti. Introduzione di Claudio Isopescu. Milano. La Spiga, 1930 (Prosatori stranieri, 1).

Nicola Iorga, *L'Italia vista da un romeno*. Prefazione di Giulio Bertoni, Milano, 1930. (Scrittori italiani e stranieri. Scrittori romeni); *Il fratello pagano*. Dramma. Trad. di V. (enere) Isopescu. Lanciani: G. Carabba, 1930. (Scrittori italiani e stranieri. Teatro. Scrittori romeni); *L'Arte popolare di Romania*. Traduzione di A. Silvestri-Giorgi. Roma, 1930; *L'Ultima delle dee*. Tragedia... Trad. di G. Lupi e A. Cotruș. Introduzione: Enzo Levil. Lanciano: G. Carabba, 1930. (Scrittori italiani e stranieri. Teatro).

Livio Rebreanu, *Ciuleandra*. Unica traduzione autorizzata dal romeno di Venere Isopescu. Prefazione di Giulio Bertoni. Perugia-Venezia, „La Nuova Italia“ [1930]. (Narratori moderni. Serie „Scrittori romeni“); *Ion*. Trad. di A. Silvestri-Giorgi, vol. I, II. Lanciano: G. Carabba, [1930]. (Scrittori italiani e stranieri. Romanzo); *La foresta degli impiccati (Pădurea spânzuraților)*. Romanzo di guerra. Traduzione di Enzo Loreti. Prefazione di Luigi Tonelli. Perugia – Venezia, „La Nuova Italia“, [1930]. (Narratori moderni. Serie „Scrittori romeni“).

Ion Slavici, *Il mulino della fortuna*. Traduzione dal romeno di Cesare Ruberti. Prefazione di Vincenzo Crescini. Perugia-Venezia „La Nuova Italia“ Editrice, 1930. (Narratori moderni. Serie „Scrittori romeni“). (Cuprinde: *Moara cu noroc*, *Scormon și Norocul [La fortuna]*) (Apud D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici, 1848–1925*, Bibliografie, Editura Enciclopedică Română, București, 1973, p. 195).

Caton Theodorian, *I. Bujorescu*, Commedia drammatica. Trad. di C. Isopescu. Lanciano: G. Carabba, [1930] (Scrittori italiani e stranieri. Teatro).

Anul 1931

Ion Agârbiceanu, *Stana*. Romanzo di ... Introduzione di Leonardo Kocienski. Traduzione di Vera Mallajoli. Lanciano: Gina Carabba Editore. 1931. (Scrittori italiani e stranieri). (Apud D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 262).

Ion Creangă, *Ricordi d'infanzia (Amintiri din copilărie)*. Prima traduzione dal romeno di A. Silvestri-Giorgi. Prefazione di R. Corso. Firenze, [1931]. (Narratori moderni. Serie „Scrittori romeni“) (Altă ediție în italiană din opera lui Ion Creangă apare în 1955: *Novelle*. Traduzione e introduzione a cura di Anna Colombo. Torino, 1955. (Collana di traduzioni. I. Grandi. Scrittori stranieri, no. 186).

Nicola Iorga, *Arte e letteratura dai Romeni*. Sintezi parallele... Traduzione italiana di G. V. Sampieri, Roma, 1931 (Edizioni Sapientia); *Il figlio perduto. La fatalità*

(drammi) di... Trad. di N. Collini. Lanciano, 1931 (Scrittori italiani e stranieri. Teatro); Frate Francisco). Mistero in cinque tempi. Tradusse l'originale romeno Gino Lupi, Milano, 1931.

Constandino Negruzzi, *Alessandro Lapușneanu*. Trad. di Maria Bulciolu. Lanciano „Dott. Gino Carabba“, [1931]. (Scrittori italiani e stranieri. Raconti.).

Cesare Petrescu, *La vera morte di Guynemer*. Trad. din C. Ruberti e L. Cialdea. Novissima Editrice, Perugia – Venezia – Firenze, „Biblioteca Romena“ a cura di C. Isopescu. Prefazione di E. Padriani, [1931]. Cuprinde: *La vera morte di Guynemer, Aranca, il fantasma dei laghi, La casetta di sabbia, Il valzer delle rose, L'anello di rubini, La resa dei conti și Per la morte di Jlintza* – 208 pagini.

Nota: La p. 2, înaintea titlului, apare precizarea: „In corso di stampa: M. Sadoveanu, *La croce dei Razesci...*, *Il Mulino sul Siret...*, *I Falchi*.

Anul 1932

Lucia Mantu, *Gente Moldava Romanzo*. Traduzione di M. Bulciolu. Introduzione di Octav Botez. Lanciano: „Dott. Gino Carabba“, [1932]: (*Cucoana Olimpia*). (Scrittori italiani e stranieri).

Michele Sadoveanu, *Il mulino sul Siret*. Trad. di L. Santangelo. Prefazione di G. B. Angioletti. Firenze: Novissima Editrice, [1932]. (Biblioteca Romena a cura di C. Isopescu).

Duilio Zamfirescu, *La vita in campagna*. A cura di A. Silvestri-Giorgi, Torino, 1932. (Collona di traduzione I. Grandi scrittori stranieri).

Cesare Petrescu, *La Capitale* (Calea Victoriei). A cura di Cesare Ruberti. Torino, 1935. (Collona di traduzioni I. Grandi Scrittori stranieri. No. 60).⁶

Notă. În fișierele Bibliotecii Academiei Române nu figurează *La croce dei Razesci* (Neamul Șoimăreștilor) și *I Falchi* de M. Sadoveanu și nici *L'uomo del sogno* de Cezar Petrescu, anunțate de C. Isopescu, și nici traduceri în italiană din prozele lui *Delavrancea, Gib Mihăescu și Marino Moscu* (Constanța), propuse de Claudiu Isopescu.

În sfârșit, C. Isopescu amintește în scrisori despre studiile lui Lilio Cialdea. Le cităm spre informare: *Il decennale dell' Adunata di Alba-Iulia*, Roma, 1928, 13 p. (Extras din revista *L'Europa Orientale*, nr. 11–12, 1928); *Per la storia dei Romeni di Transilvania*, Roma. Extratto della *Rivista O.O.*, nr. 7–8, 1930 (citată de C. Isopescu); *La politica estera della Romania real quarantennio prebellico*. Con presentatione de Nicola Iorga, Bologna, 1933, 295p.

L. Cialdea reia studiul despre Transilvania în cartea *La Transilvania. Aspeti diplomatici e politici*, Milano, 1939. Această cercetare antirevizionistă a fost comentată de N. Iorga (Un amico della rivincita ungherese: Lilio Cialdea e l'autonomia transilvana (București, 1940, 11p.) și de Ștefan Pascu: *O carte italiană despre dreptul românesc în Ardeal*, București, 1940 (Extras din *Revista Istorică*, an. XXVII, nr. 4–6, 1940).

C. Isopescu se referă la colaborările românești în revista *Il Giornale di Politica e di Letteratura*, Livorno. Consultând numerele existente la B.A.R. (colecția e incompletă) din anii 1928–1930 inclusiv, am înregistrat studiile lui C. Isopescu: *L'Italia e le origini della nuova letteratura romana* (an. V, 1929, nr. 2–3, p. 212–231); *Uno*

studenta romeno dell' Ottocento a Roma (1929, nr. 6-7, p. 653-670); *Giorgio Asachi a Napoli e la sua ode all'Italia* (1929, nr. 9, p. 883-898); *Gb. Asachi a Roma; amore ed arte* (1930, nr. 4, p. 350-370); *L'ultimo soggiorno di G. Asachi a Roma*: (1930, nr. 5-6, p. 513-540). Colaborează: Al. Marcu; *Lettere dalla Rumania* (1929, nr. 2-3, p. 256-259); *Per storia musica italiana in Romania nel secolo XIX* (1930, nr. 2-3, p. 186-198) și Ștefan Bârsănescu, *Il Movimento filosofico in Romania* (1930, nr. 10-11, p. 966-971).

În nr. 5-6 din anul 1930, Umberto Biscottini publică o recenzie elogioasă asupra romanului *Ciuleandra*, tradus de Venere Isopescu, cu referiri la originalitatea prozei românești moderne (p. 543-545).

NOTE

1. Anexează „dovada” pentru suma „de 7131 lirete” și chitanțele respective (f. 145...).
2. Este vorba de cererea lui Aron Cotruș de a se trimite banii domnișoarei Nella Collini. Aron Cotruș stabilise legături cu N. Iorga, „deoarece împreună cu G. Lupi a realizat traducerea piesei *Cleopatra* (despre acestea vezi P. Țugui, *Aron Cotruș, popularizator al culturii române în Italia* [III], *Gând Românesc*, Alba-Iulia, an. I, nr. 4, 1990, p. 10).
3. Este vorba despre studiul: *Il viggliatore transilvano Ion Codru Drăgușanu e l'Italia nel 1839*, Roma, 1930.
4. În *Scrisoarea* (12) din 2 mai 1930, C. Isopescu îi mărturisește lui Camil Petrescu: „... am avut și 3 hemoragii grave de tot..., stând singur fără să pot dormi...” (*Op.cit.*, 1981, p. 41).
5. C. Isopescu nutrea aversiune față de orientările literare avangardiste, moderniste. De aceea, el n-a colaborat cu Th. Solacolu, în demersurile făcute pe lângă acad. F. T. Marinetti de a da curs invitației prof. R. Ortiz, directorul Institutului de Cultură Italiană din România, ca să viziteze în luna mai 1930 țara noastră. (Despre acestea vezi, Arhivele Naționale București, Fond Min. Propagandei Naționale, dosar 518/1930, p. 1-4.) Vizita lui F. T. Marinetti s-a desfășurat în România, în urma insistențelor lui Th. Solacolu.
6. În fișierele Bibliotecii Academiei Române nu figurează *La croce dei Razesci (Neamul Șoimăreștilor)* și *I. Falchie* de M. Sadoveanu, anunțate de C. Isopescu și nici traduceri în italiană din prozele lui Delavrancea, Gib Mihăescu și Marino Moscu, propuse de C. Isopescu.

SUMMARY

The author draws the researchers' and readers' attention on the personality of the Bukovinean professor Claudiu Isopescu (1894-1956) and on his rich scientific activity carried out while staying in Italy. C. Isopescu contributed significantly to the popularisation of the Romanian culture in various European countries through studies and articles, and through translations from Romanian literary masterpieces. For editing and publishing these translations he got financial support from several institutions in Romania. The author adds to his article a part of C. Isopescu's correspondence with various Romanian personalities.

DRAGOȘ VITENCU: 90 DE ANI DE LA NAȘTERE

OMAGIU

Începem, cu acest număr, publicarea unei serii de materiale despre poetul bucovinean Dragoș Vitencu (1908–1981), prin care, în acest an jubiliar, înțelegem să-i omagiem amintirea. Am primit la redacție, prin bunăvoința domnului academician Vladimir Trebici, mereu atent la tot ce se întreprinde în Țară privind destinul provinciei istorice, următoarele evocări, însoțite de o scrisoare adresată domniei sale de domnul doctor Epifanie Cozarescu, din Roman, pe care avem permisiunea și bucuria de a o reproduce în continuare:

Roman, 27. VIII. 1997

Dragă Vladimire,

Conformându-mă îndemnului matală de a trece la o adresare „frățească” (deși suntem „de culori” diferite: matală „Bucovinean”, eu „Junimean”), totuși confrăți de Bucovina, de Cernăuți-Horecea, apoi fiindcă am fost și oleacă de colegi de clasă, 1 sau 2 ani (diferențiați apoi în A și B), parcă e mai bine așa; parcă ne-am strâns mâinile de la distanță. Timpul fiindu-ne foarte prețios și împovărat de obligații quasi finale, matală cu lucrările de specialitate (Demografice) din cadrul Academiei, eu presat de realizarea unei Istории monografice a Spitalului din Roman, care își va comemora, la 1 april 1998, bicentenarul. Astfel încât în loc de a mă lăsa furat de scumpele noastre amintiri din junie, voi puncta doar câteva probleme atinse în răspunsul matală.

Într-adevăr, așa este, matală și ceilalți colegi barnici cu care străbăteam uneori drumul spre liceu ori spre casă, erați nu din Ostrița, cum greșit am pomenit eu (îmi dădeam seama că nu sună bine, dar, pe moment, nu realizasem de ce...), ci din HORECEA MĂNĂȘTIRII, Horecea urbană ori suburbană. Deci: mea culpa!

Privitor la consătenii matală, știu că, beneficiind de apropierea de oraș, mulți tineri de acolo ați urcat pe scările luminii, devenind stâlpi de nădejde ai culturii și științei românești. Am fost bucuros de a afla, din scrisoarea matală, vești despre ei. Regret că mulți au trecut în „lumea umbrelor”. De curând am intrat în posesia unei valoroase broșuri, intitulată: STEJARII HORECII, în care, pe lângă amintiri de acolo, este redat și un Mic dicționar al personalităților din Horecea. Seria acestora e deschisă, cum se cuvenea, chiar cu TREBICI Vladimir. Tot volumul numără 47 de pagini, fiind „alcătuit” de Dumitru Covalciuc, poet și scriitor nord-bucovinean. Imprimat la Adâncata. Îl aveți, de bună seamă.

Relativ la poetul (nefericit) George Pivin-Leandru, n-ați mai primit vești de la dânsul pentru că... „ne-a lăsat sănătate”, de care el a dus atâta lipsă! A decedat în 1995. Știu că își luase un angajament peste puterile sale, anume de a interveni la cineva să i se publice lui Dragoș Vitencu un ciclu de poezii, precum și o lucrare istorică de mare valoare, intitulată, mi se pare: Drepturile României la nord și răsărit de granițele ei actuale – 1975. După decesul său, Oltica și-a recuperat manuscrisele ce i le predase lui Pivin. Dacă s-ar putea relua problema, cu sprijinul românilor din diaspora, ar fi excelent. Să-i punem atunci în legătură directă cu doamna Oltica Vitencu. Poate, poate iese ceva...? Îți stau la dispoziție cu tot sprijinul meu.

*Deoarece te-ai exprimat că nu l-ai cunoscut pe Dragoș Vitencu, decât din relatările lui Ionel Negură, te rog să-mi permiți să-ți alăturerez extrasul de pe articolul meu (în colaborare cu Oltica), dat în rev. Demiurg a lui dr. Nisioiu**

Pentru astăzi, cred că e de-ajuns. Doar încă un mic adaos: când ai fost la Babrinești, desigur că te-ai văzut cu poetul Prepelită, originar de acolo. Cu ani în urmă, umblând prin țară după documentări privind viața și opera lui Mihai Eminescu (zicea că scrie o carte despre el), a nimerit și la noi la Roman. O fi terminat opera ceea?

La final, îmi exprim sincera dorință de a ne mai revedea o dată. Dacă la Cernăuți – Horecea e ca și imposibil, atunci măcar la Rădăuți ori Suceava, la vreuna din viitoarele întâlniri jubiliare...

Cu mult drag, îți doresc sănătate îndelungată, încă multă putere de muncă spre a realiza planurile culturale-științifice care te animă.

Al matala

Epifanie

Redacția

* Rev. *Demiurg*, an. VI, nr. 1/1997, Câmpulung – Bucovina, din care reproducem textele ce urmează (n. red.).

POETUL ȘI SCRITORUL BUCOVINEAN DRAGOȘ VITENCU (Schiță biobibliografică)

Oltea Iliuț Vitencu
Piatra Neamț

Născut la Cernăuți la 15 octombrie 1908, Dragoș Vitencu este descendentul unei familii cu străvechi rădăcini răzeșești, căreia voievozii Moldovei i-au dăruit pământuri pentru participarea la luptele duse în apărarea hotarelor și a neatârării țării.

Era fiul profesorului de franceză Alexandru Vitencu și al învățătoarei Eugenia Coribut. Tatăl său a fost timp de douăzeci de ani directorul Liceului Real din Cernăuți și a făcut parte, ca delegat al Bucovinei, la tratativele de pace de la Versailles și la Conferința de Pace de la Paris din 1919, unde, împreună cu Nicu Flondor, a semnat actul final de realipire a Bucovinei cu patria-mamă, România.

Trăind într-o asemenea ambianță, în ființa spirituală a lui Dragoș Vitencu s-a dezvoltat, încă din copilărie, un cald sentiment patriotic, o fină sensibilitate poetică, dar și o vie curiozitate pentru cercetări istorice. Ele s-au amplificat în anii de liceu (1918-1926), încât la etatea de 15 ani a devenit redactorul revistei școlare *Speranțe*, de asemenea, în

DRAGOȘ VITENCU

anii de studenție (1926–1931), după care a obținut diploma de licență a Facultății de Drept din Cernăuți.

Apreciat pentru activitatea culturală desfășurată în cadrul Societății studențești „Junimea” (născută din „Arboroasa” lui Ciprian Porumbescu), Dragoș Vitencu a fost ales președinte al ei în anii 1928–1929. Din adolescență datează și primele afirmări poetice ale sale.

La 7 martie 1935 s-a căsătorit cu Oltea Iliuț, devenită atunci profesoară de geografie.

Profesiunea de bază a lui Dragoș Vitencu a fost aceea de avocat, a funcționat însă și ca judecător. La urmă a fost consilier juridic la I. F. E. T. Piatra Neamț, de unde a fost pensionat pentru limită de vârstă, în 1968.

Creația literară și activitatea cultural-științifică a lui Dragoș Vitencu se află cristalizate în mai multe lucrări, unele publicate, altele rămase în manuscris. Ele pot fi clasificate astfel: versuri, vieți și istorii romanțate, studii, cercetări și cronici literare, note și conferințe ocazionale.

*

* * *

Versuri

Caiet de Duminică, plachetă de 77 de pagini, în colecția *Scritori bucovineni*, Cernăuți, 1943;

Poezii apărute în revistele vremii.

O amplă culegere de poezii pregătită pentru editare.

Proză

Viața pasionată a lui Ciprian Porumbescu, volum de 169 pagini (Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974);

Cronica romanțată a târgului meu, în manuscris;

Scrisori de la Dumnezeu, în manuscris;

Teatrul românesc în Bucovina, articol apărut în *Revista Bucovinei*, nr. 5/1944;

Tradiții și obiceiuri studențești bucovinene, studiu în *Albumul dedicat vieții studențești bucovinene*, aflat la Muzeul Județean Suceava;

Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, promotor al vieții literare și artistice; *participarea românilor din Bucovina la războiul pentru reîntregirea României*.

Conferințe cu caracter ocazional.

Bucovineanul Ciprian Porumbescu (la „Zilele culturii bucovinene”, Câmpulung-Moldovenesc, 27. VIII. 1977);

În amintirea lui Ciprian Porumbescu (la Universitatea cultural-științifică, Suceava, 15. X. 1978);
Bucovineanul Ciprian Porumbescu (la Universitatea cultural-științifică, Suceava, 15. V. 1978);
Leca Morariu și Ciprian Porumbescu (la Universitatea cultural-științifică, Suceava, 23. X. 1978).

Reviste la care a colaborat

Junimea Literară (Cernăuți), *Făt-Frumos* (Cernăuți), *Revista Bucovinei* (Cernăuți), *Munca intelectuală* (Cernăuți), *Floarea-soarelui* (București), *Analele Romanului* (Roman).

*
* * *

Timp de un deceniu, până la sfârșitul ultimului război mondial, Dragoș Vitencu a activat intens în cadrul comitetului de conducere al Societății pentru Cultură din Cernăuți, fiind o vreme și secretar al ei. A fost membru fondator al Asociației Scriitorilor Bucovineni de pe lângă sus-numita societate (1938–1944), precum și secretar de redacție la *Revista Bucovinei*.

La Piatra Neamț a fost membru activ al Cenaclului literar „Petrodava”, unde s-a bucurat de o primire călduroasă și a colaborat intens la dezbateri literare.

POETUL ȘI SCRITORUL BUCOVINEAN DRAGOȘ VITENCU*

Epifanie Cozarescu

Roman

Invitat fiind a evoca, pentru revistă, unele personalități culturale care au trăit și activat, interbelic, în nordul Bucovinei, gândul m-a dus la câțiva dintre profesorii noștri, ale căror figuri luminoase străbat ceața care s-a lăsat, de 60 de ani, între noi. M-aș referi la inegalabilul „predicator“ de istorie, profesorul Teodor Balan, de la Liceul „Aron Pumnul“, care preda acolo în epoca sa preuniversitară, apoi la celebrul latinist Emanoil Iliuț, fost mulți ani și director al respectivei școli; apoi bonomul profesor de franceză, Grigore Rațiu, la fel de acolo.

În fine, câteva nume de neuitat de la celălalt liceu românesc din Cernăuți – Liceul Ortodox de Băieți – fost Liceul Real; criticul și istoricul literaturii române, profesorul Constantin Loghin, profesorul de franceză și director Alexandru Vitencu, filosoful Eug. Kozak și alții. Despre aceștia însă, poate altă dată.

Acum îmi stăruie în fața ochilor, mai apropiată de mine, joviala figură a celui care a fost poetul și scriitorul bucovinean Dragoș Vitencu (1908–1981). Dar de unde îl cunosc eu atât de bine, încât mă încumet a-i reînvia umbra, la 15 ani după trecerea peste fluviul Lethe...? Ei bine, pe Dragoș Vitencu „îl știam“ încă din adolescență, când, precum tinerii de atunci, îi urmăream și savuram contribuțiile la revista „Junimea Literară“, fără a-l cunoaște personal. Dar iată că, într-o zi din martie 1933, întâmplarea ne-a pus față în față. Pe atunci, elev în penultima clasă de liceu fiind, scoteam, împreună cu Mitică Vieru și cu alți colegi, o modestă revistă școlară intitulată *Licăriri*. O „trăgeam“, bineînțeles, la șapirograf, obținând trimestrial circa 20 de exemplare. Vreo cinci din acestea le ofeream profesorilor noștri, mai întâi celui care îndruma „colectivul nostru de redacție“, profesorul Constantin Loghin. Restul numerelor se desfăceau printre elevii liceului. Dar când plasarea mergea greu, scoteam revista la vânzare stradală, ca în ziua pomenită. Atunci mă afluam pe strada Iancu Flondor – pietonalul orașului – unde, trecătorii fiind mai puțin grăbiți, se putea crede că îmi vor accepta oferta. Dar, agasați de criza financiară prin care trecea țara, nici nu se uitau la mine. Iată însă că se apropie un domn tânăr, echipat corect și cu o bogată lavalieră la gât. Mi-a tresărit inima: ăsta o fi clientul meu – și i-am întins revista. Într-adevăr, se oprește, mi-o ia, îi examinează cu atenție coperta ornată de Mitică, foiletonează celelalte pagini, după care mă întrebă: „Cât costă? “. Zic: „Cinci lei“, că atât scria și pe contracopertă. Atunci numai ce-l văd că scoate portofelul, oferindu-mi o bacnotă

* Extras din revista *Demiurg*, an. VI, nr. 1/1997, Câmpulung – Bucovina.

nou-nouță de 100 (una sută) lei! Speriat de o sumă atât de mare, cum nu vândusem încă nimic, mă scuz că nu aveam de unde să-i dau restul. La care dânsul replică: „Nici nu-i nevoie, oprește tot, ca sprijin pentru revistă din partea lui Dragoș Vitencu!“. Apoi, în timp ce eu bâlbâiam o formulă de mulțumire, îmi face semn amical cu mâna și... a dispărut. A doua zi am avut cu ce mă lăuda în clasă, iar cu darul primit și cu ce am mai realizat, am putut scoate încă două numere de revistă, din care am avut grijă să-i trimit și poetului câte un exemplar.

După această întâmplare nu ne-am revăzut decât peste câteva luni. Eram la Teatrul Național, venit pentru audierea conferinței lui Ionel Teodoreanu despre „Romanul românesc“. Sala, bineînțeles, arhiplină. De la galerie, cum priveam în jos, îl zăresc pe Dragoș Vitencu într-o lojă, șezând lângă o duduie tânără, frumoasă și elegantă. Din când în când șușoteau ceva, schimbând probabil impresii pe tema dezvoltată de conferențiar cu obișnuita-i însufletire. La sfârșit, după interminabile aplauze și ovații, îmbulzeală pe scenă – la autografe. Obținând și eu prețioasa semnătură dată pe o fițuică, fuga la ieșire, în speranța că-l voi putea contacta pe Dragoș Vitencu, pentru a-i afla părerea despre revista noastră. Dar cum să-l disting în revărsarea de lume bucuoroasă că a prins și trăit acel eveniment epocal? Totuși am avut noroc. Iată-l la braț cu partenera lui (soție!), ținându-se aproape de eroul zilei, Ionel Teodoreanu, flancat și de alte personalități culturale cernăuțene. Cum să-i atrag însă atenția? Încerc, salutându-l de două ori, cu șapca de licean în mână. Succes deplin: Dragoș Vitencu mi-a răspuns, zâmbind afabil și făcând acel semn amical, însoțit de aprecierea mult râvnită: „Bine! Bine!“ . Prea destul și atât, căci am fost cuprins de un val de caldă mândrie, de care n-am scăpat până a o împărți cu ceilalți colaboratori. În naivitatea noastră, ni se părea că am luat un premiu de rangul întâi...

Apoi, au trebuit să treacă ani și ani până a ni se încrușișa din nou cărările. Este adevărat că, între timp, și noi am părăsit dragul nostru oraș de baștină: eu plecat la Iași, pentru studii medicale, Dragoș Vitencu la magistratură, pe urmă cu avocatura lui mutat prin alte centre din țară. Peste toate acestea s-au abătut însă și tragicele evenimente cunoscute: cele două evacuări forțate, războiul cu frontul său trecând înainte și înapoi peste Cernăuți și câte altele legate de acestea, răspândindu-ne care încotro...

Când am aflat, pe la începutul anilor '60, noile noastre adrese, am constatat cu surprindere că locuiam la distanță de numai 47 km unii de alții: noi la Roman, familia Vitencu la Piatra Neamț, așadar în capitala aceluiași județ. Așa se face că, de câte ori mergeam la Piatra cu obligații de serviciu ori la ședințe științifice ale Uniunii Societăților Științifice Medicale, mă abăteam și pe la dânsii. Aici, Dragoș împreună cu scumpa lui soție Oltica mă întâmpinau cu simpatie, ca pe un „tovarăș de suferință“ (refugiul) ce eram. Însă și datorită descoperirii că am fi oarecum „cimotoii“, Dragoș și cu mine, veri de-al treilea sau al patrulea grad. În condițiile de atunci asta valora totuși mult. În consecință am început a ne avea ca frații, vizitându-ne reciproc; la Roman însă mult mai rar.

La una din acestea din urmă, ocazionată de participarea lui Dragoș la o reuniune comună a cenaclurilor literare „Petrodava“ din Piatra Neamț cu „Cezar Petrescu“ din Roman, am reușit a-i fixa imaginea, cum citea din creația proprie. Tot atunci, pe o plachetă cu versuri publicate în iunie (*Caiet de duminică*), oferită nouă, a schițat la un moment o dedicație semnificativă: „Ciudat drumul cu mașina de la Piatra Neamț la Roman: Ne-am trezit în Bucovina – 11 oct. 1970. Dragoș Vitencu“.

Specificul bucovinean al atmosferei reuniunilor noastre, la Roman sau la Piatra, îl înfiripa însă el însuși, depășind amintiri nostalgice din viața Cernăuților noștri de odinioară. Când îi găseam la ei pe unii din ultimii prieteni veniți să-l vadă, precum poeții Traian Cantemir, Teodor Plop-Ulmeanu sau profesorul universitar și scriitorul Ion Negură – se încingea între ei un duel amical în versuri sau în proză, la care asistând, echivala pentru mine cât o sfântă împărțășanie. O dată, având casetofonul la mine, am comis indiscreția de a-i înregistra pe bandă electromagnetică, fără învoire prealabilă, ceea ce, observând, i-a indispus un pic. Bieții oameni, știindu-se mereu suspectați și urmăriți, se fereau de această tehnică. Acum, după ce au trecut cu toții în lumea umbrelor, păcatul mi-a fost iertat cu desăvârșire. Banda a devenit însă cu atât mai prețioasă...

DRAGOȘ VITENCU

Când ne-om întoarce iar la noi acasă...

(Poezii ale refugiului)

BUCOVINA

Bucovină, Bucovină,
Cruce ruptă-n două,
Peste trupul tău se-nclină
Răstignire nouă.

Oamenii privesc la oameni
Cu căluș sub limbă;
Tu cu tine nu mai semeni,
Fețele se schimbă...

Inima-ți ascuns-au unii
Sub poala pădurii,
Pân-la-ntoarcerea minunii
Să n-o afle furii,

Când va bate de-nviere
Oare fi-va cine
S-o trezească în tăcere
Ca să nu suspine...?

1966

SCRISOARE DIN REFUGIU

Soției

Inimă de aur,
Suflet de vioară,
Porți în tine spaime
Pentru-a câta oară?

Florile din tine
Iar se strâng a brumă,

Îngerii din tine
Cine îi zugrumă?

Inimă de aur,
Lumea noastră mică
Cui îi stă în cale,
Cine tot o strică?

Bobul fericirii
Cine ni-l ascunde?
Scrisă viața noastră
Unde-i? Unde? Unde?

PEISAJ BUCOVINEAN

Dumnezeu a netezit dealurile cu mâna,
Ca să le apropie de sufletul omului.
Sub brazde, mana pământului și-a deschis vâna
Și urcă-n văzduh prin rădăcinile pomului.

Pe lanuri soarele, dulce și galben ca mierea,
S-adună în slove ce le iscă legenda așa:
„În satul acesta a trăit Adam cu muierea
Și urma le-o poartă-un fânaț necosit undeva...”

CÂNTARE ȚĂRII

O, țara mea, îmi ești atât de dragă,
Când, plini de patimi, te iubesc dușmanii,
Căci visul meu de visul tău se leagă,
Cum veșniciei i se leagă anii.

Strămoșii mei te-au făptuit pe tine;
Din glia ta mi s-au născut părinții
Ș-atâta suflet mi-ai turnat în vine,
Că-al tău mi-i rodul inimii și-al minții.

O, țara mea, îmi ești atât de dragă,
Când stau să-ți cânt minunile măiestre:
Viteji, ce biruinț-o știu întreagă,
Fecioarele cu foc în gene, zestre.

Păduri ce freamătă cu frunza vie
Și munți ce-așteaptă cerul să-l sărute,
Izvoarele cu hora lor zglobie
Și marea cu hotarele-i pierdute...

Pământ vrăjit, cu doine minunate
Și semănat cu basme, ca-n Scriptură,
Eu, robul tău, cu armele plecate
Aștept să te ridic cu aspră ură.

Când vor veni străini să mi te fure,
Căci visul meu de visul tău se leagă,
De doină, munte, apă și pădure,
O, țara mea, ce-mi ești atât de dragă!

DIVERSITATE

Fiecare om își are lumea lui,
Cu amintirile, cu speranțele;
Fiecare măsoară distanțele
Cu măsuri necunoscute altui.

O pasăre nu zboară ca alta;
Toate se-nalță cu altfel de-avânt.
Spun buzele altfel același cuvânt.
Nici mâinile nu țin egal dalta.

Iar visul oprit în tipare
Își schimbă esența-n coșmar,
Și moare cum moare o floare
În apa stătută-n pahar.

LIMBA DACĂ

Noi nu cunoaștem graiul sălbatic și umil
În care-a scris Ovidiu poeme în exil.

Așa cum rămân pietre, când uiți de-un cimitir,
Ne-au mai rămas cuvinte – mărgele fără fir,

Din care meșteri aprigi se străduiesc degeaba
Să-ntruchipeze felul cum arăta podoaba...

Și-n zodia minunii, de-ar învia străbunii,
Nepoții n-ar pricepe rostirile minunii;

Noi n-am ști-n limba dacă să spunem: a iubi,
Nici cântece de leagăn, nici rugăciuni n-am ști.

Cuvântul lui Zamolxys noi nu l-am înțelege,
Blestemul decebalic de-ar vrea să ni-l dezlege.

Dar, drumul sur al vieții ni-l taie câteodată
Un cântec, o credință, un dușman ori o fată

Și-n fața lor zadarnic fugim după cuvinte,
Căci fiecare vorbă o auzim cum minte.

Ci altfel de-nțelesuri fierbinți prin sânge suie,
Pe care nici o limbă nu poate să le spuie,

Doar inima zvâcnește cu cine știe dacă,
Noi nu vorbim atuncea uitata limbă dacă...?

1970

PRIETENILOR MEI PRIBEGI

Când ne-om întoarce iar la noi acasă,
Vom fi doar suflete cu nevăzut contur,
Cei astăzi nenăscuți ne-or aduna în jur;
Noi vom uita că țărna ne apasă.

Ne-om risipi prin iarba de mătasă
Și-alătura de sufletul lor pur,
Vom șterge urma pașilor de fur
Și-om sta cu toate vârstele la masă...

1979

SUMMARY

The series of articles dedicated to Dragos Vitencu – written by his wife, Oltea Iliut Vitencu, and his friend Epifanie Cozarescu – contains important data about the life and activity of this Bukovinean poet and scholar. A letter from Epifanie Cozarescu to acad. Vladimir Trebićci is also published, in which the reader will find interesting information about some very important Bukovineans.

Teorie, critică și istorie literară

CELE 11 MODURI DE CONTRACARARE A VIGILENȚEI CENZURII

Vasile Andru*

București

În 1991 am fost invitat să particip la un simpozion, la Paris, pe tema *Rezistența prin literatură în țările Europei de Est*. Simpozionul s-a ținut la Sorbona și a durat 5 zile. Ședința de deschidere (22 aprilie) a fost moderată de Monica Lovinescu.

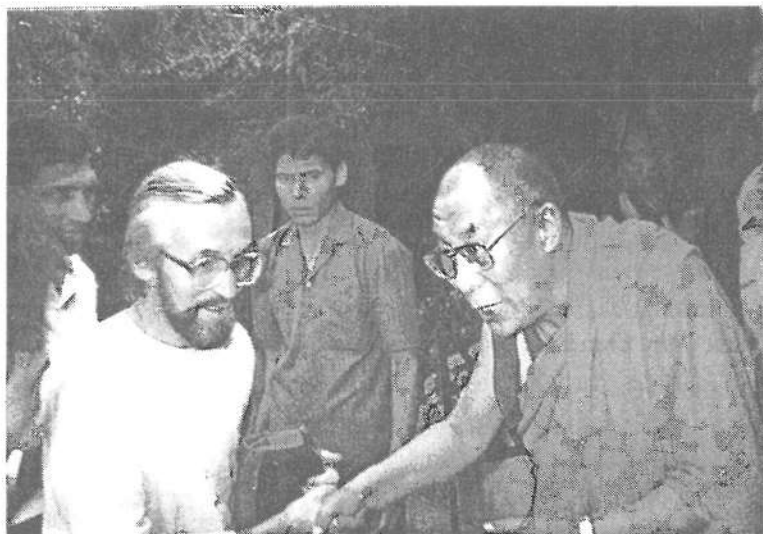
Eu am expus comunicarea „Onze moyens pour contraccarrer les vigilences de la censure“.

De ce tocmai 11 moduri? m-au întrebat unii participanți. Iată de unde mi-a venit ideea unei cifre precise: până la ora aceea, mai bine zis până la schimbările din decembrie 1989, eu publicasem 11 cărți, de la *Iutlanda posibilă* (1970) până la *Viață și semn* (1989). Cu fiecare carte publicată, din confruntarea cu cenzura, s-a putut naște o învățătură de minte, o regulă strategică. În realitate, chiar dacă această experiență îți servea oarecum la următoarea luptă editorială, totuși, cu fiecare carte nouă o luai de la capăt, cu aceleași tracasări.

Ideea unui repertoriu de moduri de contracarare a rigorilor cenzurii îmi venise cu ani în urmă. În 1978 îl cunoscusem pe unionistul Ion Clopoțel, un bătrân coborând

* Scriitorul Vasile Andru este bucovinean de origine. S-a născut în satul Bahrinești din Bucovina (astăzi regiunea Cernăuți, Ucraina). A studiat la Iași, iar după șapte ani a părăsit o carieră universitară pentru a se consacra scrisului. A publicat 15 cărți de proză, eseuri, interviuri, desfășurând în cadrul Uniunii Scriitorilor, al cărui membru este din 1975, și al Asociației Scriitorilor din București, activități publice. În prezent este redactor al revistei *Viața Românească*, una din cele mai vechi și mai prestigioase publicații culturale din România, care apare de peste 90 de ani. Din 1970, Vasile Andru cercetează procedeul filocalic *oratio mentis*, participând la simpozioane internaționale de istoria religiilor, la Paris, Mount Abu, Kottayam, iar din 1990 structurează și coordonează Centrul de practică isihastă din București. *Oratio mentis* (rugăciunea minții) este o metodă de concentrare, de introspecție, de organizare a personalității. Un procedeu terapeutic, nu doar iluminatoriu. În plan cotidian, este o metodă a acțiunii eficiente. „Din cele trei scopuri ale Filocaliei (purificare, iluminare, desăvârșire), noi, cu laicii, spune Vasile Andru într-un interviu, urmărim doar prima țintă, adică arderea negativității din soartă și din cotidian. Mai departe, desăvârșirea, iluminarea – acestea depind de vrednicia fiecăruia. Și nu uita: ești un om cult în măsura în care ai înțeles litera Bibliei; ești un om eliberat în măsura în care ai pătruns spiritul ei“. Într-*Un univers cu o singură ieșire* calea spre mântuire sau „ieșirea“ propriu-zisă, în concepția lui Andru este *scrisul*. Or, însuși scriitorul spune: „Finalul de secol mă va găsi undeva pe planetă. Acum totul e ridicat la puterea finalului de secol. Unde îți investești anii cei mai buni? Treimea văzută din soarta mea este scrisul“.

(Nota redacției)

**Întâlnirea cu Dalai Lama la Dharamsala-Himalaia.
În prim plan (stânga) – scriitorul Vasile Andru.**

în istorie, unul din generația celor care au făcut România Mare, cel care a fost secretar de presă în Ziua Marii Uniri, la Alba Iulia. Domnul Ion Clopoțel cunoscuse rigurile cenzurii austro-ungare. Mi-a spus că pentru a înșela vigilența acelei cenzuri, dânsul, ca ziarist și ca autor de studii etnografice și pedagogice, pusese la punct 22 de procedee anticenzoriale. Dar cenzura „nouă” era mai vicleană decât cea chezaro-crăiască, era mai imprescriptibilă; și Ion Clopoțel însuși, sub comuniști, n-a reușit să publice nimic, deși cunoștea 22 de procedee de a înșela cenzura (austro-ungară)! Atunci eu mi-am numărat propriile mele „procedee”, erau vreo zece. Generația mea le-a practicat pe toate, le-a aplicat mai ales empiric, la inspirație de moment. A le enumera și a le grupa într-un sistem poate părea un pedantism sau un gest ludic. Ele sporesc în interes când sunt privite nu doar la faptele de conjunctură, ci de artă poetică și de psihologia creației.

Cele 11 procedee încep de la palierul lexical semantic, continuă cu observarea unor strategii de construcție și de exprimare, scrisul printre rânduri, sintagma enigmatică, încifrarea sau folosirea de procedee esopice, precum alegoria și parabola sau deghizările spațio-temporale și, în fine, procedeele experimentale de care vom vorbi mai jos. Toate acestea, asociate cu strategii de negociere, în măsura în care se crea condiția.

Unele din procedeele enumerate mai sus țin de o artă poetică, mai ales la un autor înclinat spre estetizare, calofilie, rafinamente stilistice. Dar aceste fapte de artă poetică altfel se manifestă într-o societate liberală și altfel în una represivă, polițienească. Scriitorii (vorbim de majoritatea responsabilă, „rezistentă”) se orientau întâi spre o adaptare a gândirii independente la constrângeri, apoi spre *forțarea limitelor*, spre contestare sau nonconformism.

Codurile aluzive. Pânda cenzurii începea de la cuvânt. De la pânda cuvântului se năștea reacția firească, de recuperare a cuvântului. Aici distingem întâi un proce-

deu mecanic: elementara recuperare, la corectura întâi a unor cuvinte și expresii cenzurate pe manuscris. După venirea cărții de la cenzură, pe fiecare pagină erau subliniate ca „subversive“ paragrafe sau pagini întregi; dar erau subliniate și multe cuvinte, fie de-ale noastre, ale autorului, fie cuvinte dintr-o *listă de tabuuri*. Am auzit că în edituri existau liste venite de la Direcția Presei, conținând cuvintele prohibite în acel moment. În listele de cuvinte prohibite intrau: termeni politici, religioși, cuvinte referitoare la teritoriile române ocupate de ruși sau termeni de mistică, de meditație transcendențială într-o vreme. Dar, mai ales, erau interzise clișeele verbale din discursul dictatorului, ticurile sale verbale.

Pe lângă acestea, erau amendate și expresii personale. Scoteam aceste cuvinte, transformam unele paragrafe, scoteam din sumar o proză, cum s-a întâmplat la cărțile de proză scurtă. În final, cartea primea viza, se imprima. La corectura I, când „mai lucrăm“ pe text, puneam la loc unele cuvinte oprite, alături de alte corecturi „nevinovate“. Redactorul de carte trebuia să-mi fie aliat, altfel totul cădea. Primul meu redactor de carte, cu care am scos cinci volume, a fost Aristide Popescu, un personaj mare și benefic al vieții mele. El închidea ochii la aceste „recuperări“, urmând ca în cazul că ar fi fost descoperit să spună că eu, autorul, am operat fără știrea lui, iar el, pentru „neglijență“ lua o pedeapsă mai mică decât pentru solidarizare. Nu am mizat doar pe acest procedeu, dar l-am folosit cu dezinvoltură. Cu Aristide Popescu am scos cărți ca *Mirele*, *Arheologia dorințelor*, *Noaptea împăratului*. Mai notez că, după 1980, Aristide Popescu a fost sancționat pe linie de partid și penalizat salarial, pentru abateri ideologice și „neglijențe“ de la rigurile cenzurii...

Codurile aluzive. Cenzura, presiunea exprimării, orientează scrisul spre coduri aluzive. Din necesitate de moment, unele s-au ridicat la rafinate de artă poetică. Important era ca, prin aceasta, să nu se restrângă audiența publică a cărții. Căci rostirea *esopică* duce la un anume elitism, a constatat Leo Strauss într-un eseu în care analizează, în 1941, acest fenomen. În România s-a petrecut însă un lucru ciudat și cu totul inedit: toată lumea a învățat aceste coduri aluzive, ele funcționau la nivelul societății. Astfel, rostirea esopică nu a izolat scriitorul; deși poate că a izolat literatura noastră de lume.

Orice cuvânt devenea interpretabil (Leo Strauss apreciază că aceasta este o pervertire a limbajului). Scriitorului îi erau atribuite intenții suspecte, subversive. Mereu teama de mesaje explozive, ascunse. O armată de cenzori, extinsă la toți lucrătorii din presă, era plătită să depisteze asemenea „mesaje explozive“. Dacă ți se crea reputația că umbli cu „mesaje ascunse“, erai citit cu lupa. A doua mea carte, în 1972, *Răpire de pe rug*, a fost citită astfel; ea s-a întors de la cenzură fără viză. Din prima versiune a acestei cărți am păstrat doar câteva povestiri care, într-o structură refăcută și cu titlul schimbat, a fost trimisă din nou pentru viză, anul următor.

Toți cititorii intraseră în acest *joc*: decodarea codurilor aluzive. S-a creat astfel un „al doilea limbaj“, cu aceleași cuvinte. Funcționa o complicitate între scriitor și public. Cuvinte nevinovate, desemnând alimente, echivalau cu semnalarea penuriei românești. Alte cuvinte nevinovate erau obligatoriu aluzii la izolarea țării, la supravegherea polițienească, la dictatură.

De aceea teama de cuvinte atinsese cote maxime la cenzori. Asta ne dă și o satisfacție: ei știau de puterea cuvintelor. Supraveghere maximă: la plenare, la congrese. „Acum nu-i momentul!“ – slogan știut. (Dino Buzzati a scris o povestire: *Cuvântul prohibit*. Cred că se referea la noi! El spune că stăpânirea a dat o lege să fie pedepsită rostirea unui anume cuvânt; se crease o teroare legată de acel cuvânt,

nimeni nu-l pronunța. Autorul nu spune care era acel cuvânt. Poate „Dumnezeu“, poate era „spălarea creierului“, „mancurtizare“ sau poate era „mântuire, eliberare“, sunt ipotezele mele, ne știm; cred că acel „cuvânt“ întrunea toate codurile aluzive ale vremii.)

Aluzia a funcționat bine în proza noastră, cititorul învățase și el regula, el se aștepta la aluzii știind că „direct nu se poate“.

Cititorul român căpătase chiar și o deformare în acest sens, distingând aluzii chiar acolo unde nici nu erau!

Pentru că *pragul de toleranță la frustrare* devenise tot mai scăzut. Ziceai „calorifer“ și nația credea că faci aluzie la iernile valahe și la frigul din casele noastre. Deplasarea frustrării a deplasat și conotațiile psihologice ale cuvintelor. Represiunea lexicală a creat refuzări specifice.

Povestirea alegorică am profesat-o moderat, și nu este deloc o preferință sau o dominantă a prozei mele, cum a afirmat Cornel Regman într-o sinteză. Ceva mai insistent am cultivat alegoria și parabola în volumul *Arheologia dorințelor* (1977). Cred că anii '70 au propulsat în general alegoria, din două cauze: prima este angoasa existențială (ajunsă uneori la nevroză) și a doua este ambiția universalistă. Deschiderea spre mari probleme ale condiției umane, spre viziuni integrale: tendința de a crea simboluri și imagini cuprinzătoare.

În *Arheologia dorințelor*, tendința criptării și a ocultării era asociată cu aspirația de a crea viziuni vaste. A spune mai mult decât se poate (social) și mai mult decât se vede (metafizic). A sonda imposibilul social și invizibilul lumilor potențiale. Mai mult decât îngăduie capacitatea de adevăr a societății și mai mult decât îngăduie capacitatea de real a oamenilor. Acest demers ascunde și un gest contestatar și unul cognitiv.

În *Noaptea împăratului* foloseam pe alocuri „deghizarea romantică“; alături vocea autorială era directă. De altfel, genul istoric ne-a servit nouă, scriitorilor, lejere pretexte, atitudini, trimeri la prezent. Vorbind de felul în care Traian i-a pedepsit pe delatorii Romei, era limpede la ce delatori mă refeream. Sau vorbind de soldatul care fuge din tabăra romană, la Lederata (exact unde astăzi este granița cu Jugoslavia!), și faptul că a fost prins și executat pentru „trecerea frauduloasă de frontieră“ era limpede la ce fel de fapte mă refeream.

Cu prozele din 1980, am introdus procedee mai elaborate: montajul cinetic, relansatorul textual rupt de context. În asta nu era doar o contracarare a vigilenței cenzurii, ci era o regândire a eficienței limbajului, o revigorare modernistă; dar și acestea fac parte din rezistența scriitorului din extinderea gândirii sale independente în condițiile societății represive.

Ceea ce s-a numit „experiment literar“ putea fi controlat cu mare greutate de cenzură. Cel mai greu de controlat și de anexat la „cântarea României“ sau la „cântarea dictatorului“ erau prozele textualiste. Gradul de dificultate și de insolit le scoteau din zona controlabilului. De aceea erau dezavuate de putere. În cartea *O zi spre sfârșitul secolului* am folosit procedee textualiste; nu în mod expres pentru a scăpa cenzurii, ci din nevoia unui plus de naturalitate, de firesc, de rostire eficientă.

În același timp, am studiat *enunțul N-400* și l-am folosit în câteva cărți, și-l mai folosesc și astăzi când mintea are suficientă claritate mentală spre a-l elabora. *Enunțul N-400* este numit astfel pentru că el produce în creier o armonică, o undă, cu frecvența a 400-a parte dintr-o secundă, și este unda travaliului cognitiv maxim. Această căutare nu mi-a fost sugerată, însă, de contextul represiv, deși ea prinde bine

într-un sistem represiv! Cu acest enunț, folosit ca insert sofronic, se poate aspira la un text de optimizare umană, un gen literar sapiențial.

Nu am mizat niciodată pe naivitatea cenzurii sau pe prostia ei. Cenzorii nu erau proști, nu puteai să-i păcălești. Ei erau școliți, ei erau foștii colegi de facultate.

Cu toate cele 11 procedee de contracarare a rigorilor și a labilității cenzurii, îmi vedeam cartea respinsă. În 1983, romanul *Turnul* mi-a fost respins de Editura Eminescu, după un an de „negocieri“ și încercări de contracarare... Cele 11 procedee (sau poate mai multe!) n-au funcționat. Cartea a fost considerată „primejdioasă“ de către redactorul șef. Poate și pentru faptul că romanul se referea la probleme sociale și umane românești, nu la „detalii“ umane. A intrat în joc și zelul sau prudența maximă a editurii („au băgat frica în noi!“ îmi zicea un editor). Dar cred totuși că scrisul meu devenise mai direct implicat în vremuri.

Am scos cartea de la Editura Eminescu și am dus-o la Cartea Românească, unde directorul, George Bălăiță, și redactorul de carte Magdalena Bedrosian au lucrat cu diplomație. Cartea a fost sprijinită la Consiliul Culturii de Lența Doxănescu care i-a dat viza, trecând peste dificultățile cărții, strecurându-se prin fisurile sistemului. (Evident plătind și ea riscurile de acest fel.)

În 1983, Editura Eminescu, care mă agreea ca personaj, mi-a cerut ca în locul *Turnului* să aduc alt manuscris. Am adus romanul *Corabia celor o sută de furtuni*. Editura mi-a ținut un loc în planul economic, ceea ce ar arăta bunăvoință din partea ei. *Corabia...* făcea parte din ciclul *De bello dacico*, roman istoric, evident cu multe trimiteri la actualitate. Referatul Violei Vancea a fost elogios. Dar redactorul șef a tăiat multe, multe pagini și mi-a spus: „Dacă dai jos aceste pagini, trimitem manuscrisul la tipografie“. Am zis nu. N-am stat nici să „reformulez“ paginile amendate, nici să apelez la altele din cele 11 procedee... Romanul se află și astăzi în manuscris.

Uneori producea mirare că o carte „grea“ a putut să apară. Așa a fost la apariția cărții *Viață și semn*. Cartea s-ar înscrie într-un gen *metaliterar*, pe atunci prohibit: texte inițiatice, sapiențiale, religioase, fenomene Psi. Evident, găsisem o formulă „jurnalieră“, intimistă, de a le comunica. Cenzorul a fost probabil captat de narațiune. Am beneficiat iarăși de abilitățile, dibăcia, diplomația Editurii Cartea Românească. Deja cenzorul devenise un fel de aliat al cărții, dar mi-a mărturisit că se temea de Dulea (prima dată când vorbeam *direct* cu cenzorul, de regulă, el comunica sentința prin redactor!). Ca atare, mi-a cerut un referat „de acoperire“, de la un critic prestigios, și mi l-a dat Cornel Regman. Și apoi mi-a cerut o „prefață“ de distragere a atenției, de abatere a atenției de la discipline inițiatice: o prefață în care să spun cumva că-i vorba de literatură. Prefața mea, destul de doctă, s-a numit „Prolegomene“. Cartea a apărut și a avut succes. A mai fost citită, evident, și după apariție, pentru că în iunie 1989 s-a dat alarmă în privința ei.

Anul 1990 m-a găsit cu câteva manuscrise „de sertar“, unele în stare aproape de finisare. Nici un procedeu de „contracarare“ n-ar fi putut lăsa să apară o carte ca *Grădinile oculte* (titlu provizoriu), scrisă într-o primă formă prin 1973–74, carte a absurdului și a terorii unui „lagăr“ ce seamănă cu cel comunist. Azi nu știu ce impact ar putea avea acest roman.

Muntele calvarului, romanul care a apărut în 1991, este o carte de sertar, scrisă între 1986–1987. Există suspiciunea că un autor ar putea acum antedata o lucrare, așa că nu facem caz cu scrieri „de sertar“.

Pentru publicare, oricum, multe pagini „de sertar“ le-am refăcut, mai liber, în condițiile totalei decenzurări. Așa că nu atribui acestei cărți merite „disidente“. Dar se

vede lesne că tema ei de bază, povestea unui om care ziua lucra într-o fabrică de armament iar seara, acasă, cioplea cruci – nu putea apare într-un sistem represiv.

Tot un roman de sertar este *Păsările cerului*, pe care îl voi publica *abia* în acest an! Dar și acesta, terminat în 1988, a fost rescris după „revoluție“. Așa că nici el nu mai poate miza pe ne-actuală disidență, ci doar pe construcția lui.

Știu că Europa nu mai așteaptă surprize literare de la noi, românii, după ce-a trecut circumstanța care producea literatură disidentă, singurul aspect care i-a captat pe occidentali. Dar pariul scriitorului român pe acel *gen* de ieșire în lume a fost pierdut – vedem astăzi. Alt pariu, cu miză mare: pe capodoperă de această dată, sau măcar pe best seller – este utopic. Oricum, în istorie s-a văzut că cele două forme de *consacrare* sunt martiriul și asceza. Așa că după consacrarea prin risc și sacrificiu vine un timp al consacrării prin asceză dură – fie ea și literară.

SUMMARY

The writer Vasile Andru, a Bukovinean by birth, presents a study on the problems regarding the Romanian literature versus communist censorship.

The 11 methods of opposing censorship range from the semantic-lexical level, to noticing certain structure and expression strategies and the use of aesopic methods, such as the allegory and the parable. Some of these methods even became a poetic art.

The article is also an opportunity for the author to evoke episodes from his own literary experience.

Arhiva Bucovinei

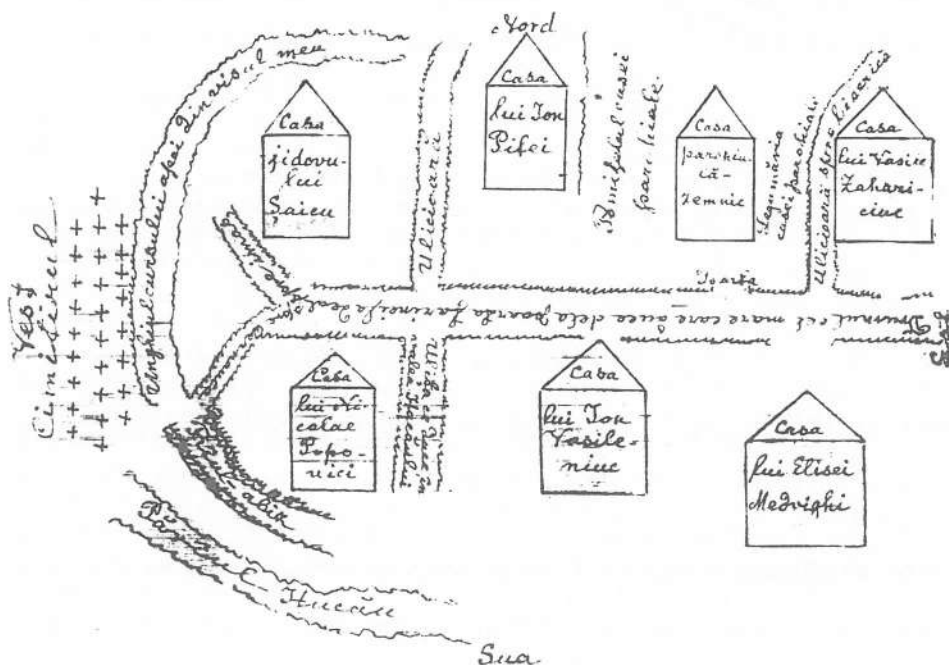
DIN ARHIVA FAMILIEI MORARIU: CURSUL VIEȚII MELE (continuare)

de pr. Constantin Morariu

ALT VIS

În noaptea de sâmbătă – 10 august v. – spre duminică – 11 august 1885, anume în întâia noapte după sosirea la Toporăuți de la băi – din Mehadia, am avut visul ce urmează mai la vale. Să desemnez așa, spre o mai precisă înțelegere, și o schiță de plan, ca să fixez și fotograficește acțiunea visului meu.

Și acum iată visul meu: Pare că am început a mă scălda înaintea porții de la ograda casei parohiale în apa unui râu limpede ca lacrima ce curgea, în mod nefiresc, la deal de la est spre vest, pe drumul cel mare ce duce de la poarta țarinei din

Toporăuți spre Cernauca. Înotam pe spate cu fața în sus, și am ajuns până aproape de cimitir, unde râul făcea o încârnitură subită în forma unui unghi de la sud spre nord pe lângă șanțul dinspre răsărit al cimitirului. La unghiul acela apa numai pe-o clipă m-a aruncat cu fața deasupra ei, și atunci am văzut un tablou înfiorător. Anume la capătul unghiului, peste marginea de sud a râului meu, care în partea aceea pare că nici nu avea mal, am văzut un abiz adâncit între niște maluri cumplit de înalte, în care alt râu curgea în mod firesc de la deal la vale și era foarte turbure și vehement în cursul său. În mijlocul șuvoiului din acel abiz l-am văzut numai pe unchiul Silvestru, îmbrăcat în toate ornatele arhieresti și cu mitra pe cap, cum se lupta din răsuputeri în contra curentului apei. De vederea aceasta m-au pătruns fiori. Dar, la moment, apa din râul meu m-a repezit întâi pe lângă șanțul cimitirului, apoi spre nord-est, și, în această de pe urmă direcție, parcă și acum mă văd înotând lin pe spate în mod firesc de la deal la vale, pe când soarele îmi lucea în față pe cerul cu totul senin cam așa de sus, cum e timpul verii între orele 5 și 6 după-amiazi.

Voi arăta îndată de ce am fixat aici visul acesta, care susțin că e providențial. Mai întâi însă spun că eu am calculat după el și durata traiului meu. Explicația visului cred că e aceasta: Până la 1919, deși am trăit în robia austriacă, în care prigonitorii mei mi-au îndreptat cursul vieții pe lângă hotarul morții – cimitirul din Toporăuți – totuși sufletul meu s-a scaldat în apa cea mai curată, a fost ce trebuie să fie sfânt unui om.

În robia amintită am petrecut de la 1854, anul nașterii mele, până la 1919, când am fost numit consilier la Consistoriul din Cernauți, așa dară 65 de ani. De la 1919 apa cea curată din vis m-a dus și mă duce pe cerul cu totul senin al *libertății naționale*, pe care-mi văd soarele vieții lucind cam între orele 5 și 6 după-amiazi *pe timpul verii*. Fiind lungimea zilei din acest timp 16 ceasuri și soarele apunând la 8, ar urma că aproximativ de la 6 ceasuri până la 8 seara aș avea încă 2 ceasuri de trăit în *libertatea amintită*, pe când 14 ceasuri le-am trăit în robie. Acum se naște întrebarea: dacă în 14 ceasuri am trăit 65 de ani, cât am de trăit în 2 ceasuri. Răspuns dă proporția:

$x: 65=2: 14$ sau $x= \frac{65 \times 2}{14} = 130: 14=9 \frac{4}{14}$ sau cam $9 \frac{1}{2}$ ani. Ori calculând de la 5

ceasuri până la 8 seara, avem proporția: $x: 65=3: 13$ sau $x= \frac{65 \times 3}{13} = 195: 13= 15$ ani. De

la 1919 până la 1925 sunt 6 ani. Substrăgând acești 6 ani de la $9 \frac{1}{2}$ sau de la 15, ar urma că de la 1925, când scriu acest calcul, aș avea de trăit încă aproximativ $3 \frac{1}{2}$ sau 9 ani, adică până în 1928 sau până la 1934, și aș avea în total vârsta de 74 sau 80 de ani. Acest eveniment îl cred realizabil din următoarele motive: după cumplit de zguduitoarea tragedie a morții soției și a fiicei mele Victoria, întâmplată în 13/26 mai 1923, eu m-am îmbolnăvit în iarna aceluia an și am zăcut timp de peste 6 luni astfel, încât, neputând nici mânca, nici măcar bea apă, nici dormi, și picioarele umflându-mi-se de patru ori ca coafele și umflătura năzuind a ajunge tot la inimă, într-o zi i-am spus medicului să mă părăsească cu totul, căci până la sâmbăta viitoare voi fi mort. Am cedat însă stăruinței prea nobilului meu medic Vladimir Filipovici și, după ce am ajuns a fi scheletul scheletelor și medicul a numit treptata mea îndreptare ulterioară o *adevărată minune dumnezeiască* (ein wahres goffliches Wunder), tot el mi-a mărturisit că încă nu i s-a întâmplat până acum la etatea de 68 de ani ca un om să treacă prin așa o grozăvie de boală ca a mea și totuși să rămâie sănătos ca mine, în toate celelalte organe dinlăuntrul corpului. Anunțându-mi apoi demisia din funcțiunea de consilier consistorial și primind pensia într-asa mărime a salariului și a beneficiilor ce le-am avut înainte, în timpul de față, când pot munci pentru atât de

scumpul meu Institut biblic, tipărint, în 1924, pe lângă alte scrieri, broșurile: 1) *Grija cea mai mare trebuie s-o avem de viața cea veșnică*; 2) *Summum bonum*; 3) *Un otrăvitor de suflete*; 4) *Virtutea blândeței creștinești* – în timpul de față, zic, plutesc cu adevărat fericit în apa cea clară ca lacrima din visul meu, privindu-mi pe cerul cu totul senin soarele vieții și așteptând să trăiesc încă și cele *două sau trei ceasuri*, cu atât mai mult, cu cât partea din vis relativ la unchiul Silvestru am văzut-o aieva realizată, după cum voi să istorisesc imediat în cele ce urmează:

Silvestru, în apărarea bisericii sale, a început lupta și cu guvernul care l-a lovit până la sfârșit. El poate ar fi rămas învingător, dacă ar fi avut în jurul său consilieri devotați ca Țurcan și Ilasievici, dar consilierii lui mai erau arhimandritul arhidiecezan Arcadie Ciupercovici, arhimandritul Miron Călinescu, Dionisie cavalier de Bejan și protopapa catedral Gheorghe cavalier de Reus-Mârza.

Despre Ciupercovici iată ce mi-a mărturisit Artemie Berariu după moartea socrului său Silvestru: „Odată m-am dus cu Iulița (soția sa Iuliana) la Samuil (cumnatul meu Petrescu, căsătorit cu Eufrozina, sora cea mai mare a soției mele), parohul din Crasna, și, deoarece chiar pe atunci se vorbea că Ciupercovici, igumenul de la Putna, are să devie consilier consistorial, Samuil a început a-mi spune atâtea mârșăvenii despre dânsul, încât eu am zis: hai să le punem toate pe hârtie! Și am scris acasă, și am scris și în țarină, unde Samuil a trebuit să se ducă la lucrători, și, după ce ne-am întors din țarină, am zis către Samuil: „Dă-mi o coală de hârtie curată, eu îmi cam pot preface scrisoarea ca să rămâie necunoscută, tu dictează-mi, eu voi scrie toate cele constatate, apoi scrisoarea neiscălită vom trimite-o Consistoriului, ca să-i închidem lui Ciupercovici calea la consilierie“. Cum am zis, așa am făcut. A trecut multă vreme. Într-o zi m-am dus cu Iulița la socru-meu, în locuința lui din strada Josif (în Cernăuți). El încă nu venise de la Consistoriu, dar era așteptat cu masa acoperită. După ce-a venit și ne-am pus la masă, el zice: „Doamne, Doamne, când ați ști voi ce scrisoare am căpătat la Consistoriu despre Ciupercovici!“. Atunci nu știu pe cine ne-a pus păcatul, pe mine ori pe Iulița, să spunem că scrisoarea aceea am ticluit-o eu împreună cu Samuil. Știu numai că nu ne-a mai ticnit mâncarea de batjocura ce mi-a dat-o socru-meu, și urmarea a fost că scrisoarea au nimicit-o și pe Ciupercovici l-au făcut consilier. „Tată măi“ – așa a sfârșit Artemie – „noi toți și biserica noastră trebuie să ispășim păcatele socrului meu!“ (Ciupercovici aspira adică pe atunci din răsputeri la mitra de mitropolit.)

Da, am ispășit multe păcate comise de Ciupercovici. Nu pot uita, cum acea păpușă, întorcându-se din Viena ca arhiepiscopul sfânt și fiind primul în biserica Sf. Paraschiva, s-a exprimat în auzul tuturor că el are două feluri de dușmani, dar cu ajutorul lui Dumnezeu și al guvernului îi va învinge pe toți.

Pe când eram cooperant la Sf. Paraschiva și locuiam la Giosan, aproape de templul iudovesc, capăt într-o zi înștiințarea Consistoriului că sunt ales în o comisie care avea să tipărească cărți religioase și morale pentru popor, și scurt după aceea primesc și invitarea în scris a lui Ciupercovici, președintele acelei comisii, care ne cheamă la prima ședință. Fiind eu ales secretar, a doua ședință a conchemat-o tot Ciupercovici cu o scrisoare nemțească, în care spunea că ședința va fi condusă de consilierul Țurcan, deoarece el, ca membru al Parlamentului, trebuie să călătorească la Viena. Când am ajuns împreună cu rectorul seminarial, Mihail Dracinschi, în sala pauperilor, unde avea să se ție ședința, vedem că Țurcan și câțiva membri stau lângă sobă și râd cu toată pofta. Întrebându-i de ce râd, ei ne-arată scrisoarea-invitare nemțească a lui Ciupercovici, pe care membrul Juvenal Ștefanelli subliniasse greșelile

ortografice ca pe caietele copiilor de școală, notând la sfârșit: „La o comisie de felul acesta eu nu mai iau parte“. De atunci comisia a adormit pe totdeauna.

La 18 și 23 Faur și la 3 Mart 1888 au trecut în satul Rarancea 89 de creștini ortodocși la unie, și în o ședință consistorială Silvestru l-a provocat pe Calinescu să se ducă într-o duminică anumită la cei rătăciți ca să-i îndemne la reîntoarcere, provocatul însă a răspuns că în acea duminică trebuie să meargă la o nuntă. De mult se lățise fama prin foile din Ardeal despre procedarea solidară în contra lui Silvestru a clicii Calinescu–Bejan–Reus, de la un timp însă acest triumvirat a pășit în contra capului bisericii în modul cel mai josnic.

Tipografia arhidiecezană, a cărei înființare fu inițiată de Silvestru prin contri-buiri mai ales din partea preoțimii, a fost dată din capul locului în administrarea lui Calinescu, care, fără autorizare, și-a luat pentru această funcție de onoare salariu prin mai mulți ani. Opinia publică, alarmată prin foile amintite, cerea cu insistență regularea definitivă a tipografiei. În scopul acesta Silvestru îl însărcină tot pe Calinescu să lucreze un proiect de statut, care sub titlul „Statutul Institutului tipografic“ a și apărut pe la sfârșitul anului 1889 și s-a trimis tuturor fondatorilor, care mai pe urmă aveau să fie conchemați la o adunare generală. Statutul acela fu lovit de neuitatul deputat din camera imperială dr. Gheorghe Popovici, cu o critică mortală în „Revista politică“ din Suceava, nr. 1, 1890. Drept răspuns a apărut în „Bukowiner Nachrichten“, nr. 432 din 1890, o corespondență, în care Silvestru e de-a dreptul acuzat că a defraudat „fondul Teofilean“, înființat după moartea Mitropolitului Teofil Bendela. Dr. Gheorghe Popovici mi-a spus singur că corespondența aceea e fătul triumvirilor, *căci* – îmi zicea el – *eu am avut o discuție vehementă cu Calinescu în casa lui Bejan, combătându-mi ei amândoi critica din „Revista“, și din acea discuție văd acum fraze întregi în corespondența din „Nachrichten“*. Clica a aruncat acea gravă acuză asupra lui Silvestru, rectificată de el tot în „Nachrichten“ sub iscălitura secretarului său, chiar în momentul când toate foile străine din Cernăuți atacaseră în modul cel mai înverșunat apologia a doua și pe autorul ei (Silvestru). Sunt dar destul de blânde cuvintele adresate lui Calinescu în articolul din „Revista politică“, nr. 5 din 1890, p. 7, intitulat *Un incident regretabil*: „Un ticălos ca acesta e bun numai să-l pui în țepă!“.

Durerile acestea ale lui Silvestru erau și ale mele, de aceea m-am dus la el și i-am comunicat cele auzite de la dr. Gheorghe Popovici. Bietul unchi mi-a răspuns: „Apoi dă, măi, dă, pesemne de aceea mă bate Dumnezeu că eu i-am ridicat, eu i-am înălțat, eu i-am făcut frumoși!“ . După aceste vorbe unchiul a început a se primba prin odaie așa de trist și dus pe gânduri, încât, apropiindu-mă de dânsul după un lung interval, el mehanicește mi-a întins numai mâna de i-am sărutat-o, fără să-mi zică ceva. Văzându-l așa de abătut, mi-am propus să nu-l vizitez cel puțin o săptămână. Dar a doua zi seara, cum treceam pe lângă reședință venind de la Societatea pentru cultură și literatură, socot, ia să mă duc și să văd ce face bietul Mitropolit. Mult s-a mai bucurat el de vizita aceea, zicând că-i pare bine și să-l vizitez mai des – *căci sunt atât de singur și n-am cu cine mă lua măcar de vorbă, und es ist mir so unheimlich in diesser Resideur* (și mă simțesc așa de străin în reședința aceasta). – D-apoi, zic eu, și acum numai din întâmplare am venit, căci, văzându-vă ieri așa de supărat, îmi propusesem să nu vin mai lungă vreme, ca să nu vă supăr și eu. – Ei, măi, îmi răspunde unchiul, nici eu n-am inimă de piatră. Dar asta-i firea mea cea bună că, după un somn liniștit, îmi trec supărările. Că de mi le-aș fi luat eu toate la inimă, câte le-am petrecut în viață, acuma demult n-aș mai fi. – A început apoi unchiul a mi-i trece în revistă pe consilierii săi, zicând: „Pe Ciupercovici, între noi grăind, nu-l pot asemăna

relativ la capacitate nici cu capelanul meu Prodanciuc. De Bejan și de Reus nu încapă multă vorbă. Iar de Calinescu îmi pare rău. El cu bună seamă a căzut în cursele dușmanilor bisericii noastre și a neamului nostru. Îmi aduc aminte că, pe când eram deputat în Viena, un ministru mă întrebă: „Sfinția ta, n-ai vrea să fii episcop?” „Cum așa, zic eu, doar episcopul meu (Hacman) e încă voinic și sănătos!” Și el îmi răspunde: „Es gibt ja dach Mittel“ (sunt doar mijloace!).

La 10/23 februarie 1890 Silvestru a conchemat preoțimea din Cernăuți și suburbii la o ședință în sala ședințelor consistoriale, ca să reguleze măcar încâtva de tot încurcatele afaceri ale tipografiei. La ședința aceea, începută la orele 11 1/2 și sfârșită la 2 3/4, Silvestru m-a designat secretar. Conform cu însemnările, ce le-am păstrat, au fost de față: mitropolitul, dr. Ioan Țurcan, Ilasievici, Calinescu, Bejan, Reus, Isidor cavaler de Onciul, Vasile de Repta, dr. Voiutschii, dr. Topala, Doboș, Hostiuc, Calancea, Romanovici, Ignatie Ianovici, Nectarie Prodanciuc, Ilie Bândas, Mihail Dracinschi, Artemie Berariu, Isidor Vorobchievici, Ioan Procopovici și eu. Ordinea zilei: 1) compunerea unui uric de fondare care să cuprindă punctele cardinale ale fundațiunii; 2) rezolvarea afacerii despre starea actuală a tipografiei, prin urmare 3) raportul și socotelile până în prezent; 4) rezolvarea afacerii lucrătorilor de la tipografie, fără a le scădea plata; 5) rezolvarea plângerilor despre detragerea unor plăți; 6) rezolvarea întrebării, cine să administreze tipografia până la regularea ei definitivă, Consistoriul sau altă corporațiune?

Din ședința aceea, al cărei rezultat a rămas aproape zero, amintesc numai că Silvestru s-a obligat să compună singur proiectul de uric în înțelegere cu autoritățile competente; la propunerea lui Voiutschii s-a decis să se constate averea tipografiei prin experți, ceea ce a avut drept urmare stabilirea faptului că Calinescu a păgubit acea avere cu 4 000 de florini, după cum un baron Vasilco i-a spus aceasta pe față lui Calinescu în jurnalul „Patria” din 1897, fără ca cel vinovat să fi rectificat spusa baronului; în sfârșit, că propunerea lui Isidor Onciul ca proiectul de statut al lui Calinescu să fie și obiectul de discuție al unei adunări generale a tuturor fondatorilor l-a iritat pe Silvestru astfel, încât el din plin și-a vărsat amarul autorilor corespondenței din „Nachrichten”, grăind cam așa: „Apoi, da, astăzi suntem puțini aici și (uitându-se pe ceas) ce am lucrat în vreme de peste trei ore? Și acum ați vrea să conchemați adunarea generală a tuturor fondatorilor, ca tocmai prin deliberări asupra unui proiect atât de urât să se piardă timpul fără de nici o ispravă, și în chipul acesta să tot trăgănați afacerea, până ce mă veți vedea dus la Horecea (cimitir), și abia atunci să-mi cântați Osana, după cum mi-au cântat-o unii prin „Nachrichten”. Aici toți cei prezenți, se înțelege în afară de triumvirii, au început a striga „Bravo!” și a bate din palme, iar Silvestru, ridicându-și dreapta în sus, a urmat: „Dumnezeule, unul din contrarii mei (gubernorul Pino) a orbit, pedeapsa meritată îi va ajunge și pe ceilalți, dintre care pe unii eu i-am scos din noroi, eu i-am ridicat, eu i-am înălțat!”. La aceste vorbe, însoțite de necurmăte aplauze, triumvirii erau pe față albi ca varul. Și acum închipuiesc-și oricine curajul fostului profesor ordinar de morală la facultatea teologică, Calinescu, care s-a sculat și a început a grăi cu vorbă trăgănată: „Domnilor, fraților, să-l cruțăm pe arhiereul nostru, că vedem că-i slab” etc.

Dau aici portretul clicii și prin următorul paragraf al lui Silvestru:

„In der Nacht Montag auf Dienstag den 13/26 Februar 1890, zwischen 3 und 4 Uhr, sprach zu mir Temand, den ich nicht sah, desten Worte ich aber gut vernahm, Folgendes“:

„Es ist recht geschehen, was du Samstag gesprochen hast. Diejenigen, welem sich schuldig fühltoon, waren entsetzt, aber die anderen waren dadurch, befriedigt, dass es so geschah. Der Autor dessen, was in der Zeitung erschienen war, ist Calinescu. Derselbe hat zwar nicht selbst geschrieben, sondern sein Sohn, welcher ein Lump ist, weil er in der Stadt mit Huren sich abgibt. Und sie haben die Sache dem Reus bekant gemucht, der sich damit einwerstfanden hat. Aber sie Brauchten dazu einen Vierten, der sie Sache in's Werk sechren sollte. Und dieser Vierte ist Bežan, der dabei Hans langer dienste that, denn Bežan war so blöde in die Druckerei zu geben und die Schrift selbst zu übergeben. Und ihre Absicht war, dass der Artikel gleich am ersten Täner erscheine, aber sie haben gebört, dass eine Apologie gedruckt war den soll, und du haben sie gewortet, um zu erfuhren, was in der Apologie enthalten ist. Bežan hat auch wirklich aus der Druckerei manches von dem Inhalte der Apologie erfahren. Und darüber waren sie besonders erbost, weil ihre Berichte auch gedruckt wurden und weil Bežan sagte, duss diese Berichte verstümmelt seinen“.

„Nach diesen Worten, die ich, weil ich im halbawachen Zustande im Bettelag gut vernahm, sagte die Stimme: Fahre fort die Werke Gottes zu fördes habe das Gehörte getren niedergeschrieben“.

Faima că Reus se lasă mituit cu prilejul ocupării posturilor de cantori bisericești l-a silit pe Silvestru să-l împuternicească pe arhimandritul Ștefanelli cu cercetarea disciplinară în afacerea aceasta. Ștefanelli l-a ascultat pe Reus numai o dată și rezultatul a fost așa de compromițător, încât Mitropolitul a sistat cercetarea.

Realizarea complet evidentă a visului meu din 1885, întrucât îl privește pe Silvestru, voi arăta-o mai pe urmă.

Dar să mă întorc îndărăt. Băile Herculane nu mi-au ajutat mult, mai ales împotriva durerilor de cap. De aceea îndată după întoarcerea de la Mehadia m-am dus la unchiul Silvestru și l-am rugat să mă strămute de la Toporăuți orișiunde aş avea o locuință omenească. Unchiul mi-a înșirat mai multe posturi vacante, între acestea și cooperatura din suburbiul Cernăuțiului Roșă. Am petiționat pentru acest post dar protopopul Olinschi m-a sfătuit să-mi retrag petiția și să mă cer ca preot ajutor la parohia lui cu biserica Sfintei Paraschiva din Cernăuți, ceea ce am și făcut. Ne-a ajuns însă în Toporăuți și iarna din 1886, când reuma începuse din nou a mă tortura în tot trupul, și abia cu decretul din 5/17 faur 1886 am fost strămutat la Sf. Paraschiva, după ce mai întâi am adresat câte o petiție unchiului Mitropolit și Consistoriului, în care am cerut cu disperare „*viață pentru familia mea și pentru misiunea divină ce sunt chemat a împlini în patria mea*“.

(Va urma)

DIN CORESPONDENȚA FAMILIEI HURMUZACHI (1831–1899)*

Studiu de Teodor Balan**

(în manuscris)

3. ÎN VIENA, CUNOȘTINȚE ȘI PRIETENII, 1830-1849.

Frații Constantin și Eudoxiu Hurmuzachi au locuit la început la vienezul Kronbach, care le fusese recomandat de fiul unui proprietar din Bucovina. Kronbach a fost un om foarte cumsecade, care de multe ori le-a fost de mare ajutor.

Petrecând la Viena timp mai îndelungat, tinerii Hurmuzachi au făcut cunoștința multor persoane, bărbați și studenți, originari din Viena și Moldova. Cu unii studenți români ei s-au și împrietenit.

Unul dintre prietenii lor a fost Lascar Rosetti. Un timp oarecare au și locuit împreună¹. Prietenia fraților Hurmuzachi i-a fost lui Lascar Rosetti de folos într-o problemă de natură sentimentală. Lascar întreținea legături de dragoste cu gazda lui, o doamnă Furlani. Soțul, descoperind relațiile ce s-au înfiripat între soția sa și tânărul moldovean, a publicat în ziarul vienez *Der Wanderer* o poezie, plângându-și durerea. A scris că găsize odată o perlă pe care un tânăr sosit din țară străină i-a furat-o în mod mișelesc:

„Da kam ein Bube aus fernen Land

Und stahl sie mir mit frecher Hand“ . (Anexa – 1837, sept. 6)

Eudoxiu – e vorba de anul 1837 – i-a reproșat lui Lascar atitudinea, dându-i totodată sfaturi prietenești. Lascar s-a supărat, un timp nici nu vorbea cu Eudoxiu. Pentru a scăpa de încurcătură, Lascar s-a hotărât să părăsească pentru un timp Viena. Eudoxiu i-a propus orașul Heidelberg, căci își zicea: „Învinge femeia, cedează prietenia“ (Anexa – 6 sept. 1837). În octombrie 1837 era lucru hotărât ca Lascar să plece la Heidelberg. „Față de mine mai este rece ca o figură de ceară“, zicea Eudoxiu. (Anexa – 27 octombrie 1837). A fost și necesar să plece, fiindcă Furlani umbla „cu revolverul încărcat“ pe urma lui Lascar pentru a-l provoca la duel. Furlani a și fost odată în camera lui Lascar, însoțit fiind de doi martori, dar nu l-a găsit acasă. „Rosetti și doamna Furlani“, constată Eudoxiu, „sunt în mare dilemă“ (Anexa – 11 decembrie 1837).

În cele din urmă au sosit mult așteptatele parale și Lascar putea pleca la Heidelberg în ziua de 23 decembrie 1837 împreună cu medicinistul bucovinean Kapitanowicz. Acesta din urmă a sosit la stația de plecare a diligenței însoțit de

* Începutul acestui studiu în *Glasul Bucovinei*, nr. 1 (17), 1998.

** Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond *Teodor Balan*, dosar 30, f. 1–128. Studiu îngrijit, note și comentarii în asterisc de Ilie Luceac.

Eudoxiu. Acum urmă o scenă, pe care Eudoxiu o relatează după cum urmează: „Cu Lascar m-am împăcat. Inițiativa pornise de la el, căci eu nu l-am urât nici o dată, fiind un tânăr cumsecade, pe care l-am iubit și-l iubesc cu excepția unei singure chestiuni. A fost nedrept cu mine, dar n-a făcut-o din răutate, ci dintr-o neînțelegere. Eu am luat inițiativa adresându-i o scrisoare de adio, pe care ți-a comunicat-o fratele Gheorghe, iar el a răspuns oral lângă diligență, unde îl însoțisem pe Kapitanowicz, zicându-mi: Rămâi cu bine, Doxachi. Am terminat scena cu un sărut“ (Anexa – 1 ianuarie 1838).

Prietenia cu Lascar Rosetti nu s-a dezmințit nici o dată. Ea s-a manifestat și în anul 1847 când Lascar a fost eliminat din Adunarea Obștească, deși fusese ales în toată forma deputat de Huși. Constantin* i-a ținut parte scriind următoarele: „Lascar a fost eliminat din Adunare, fiind ales împotriva voinței Domnului țării. El și-a descris eliminarea forțată într-un memoriu faimos, fulminant, prin înșirarea unei serii de păcate comise de stăpânire, câștigând astfel multe simpatii în opinia publică. De aceea mânia Domnului n-are margini și m-a ajuns și pe mine, fiindcă trăiesc în prietenie cu Rosetteștii. Rosetteștii au fost învinuiți de către ministrul de poliție Toderiță Ghica că tănuiesc rebeli polonezi și au fost numiți revoluționari. Astfel am fost suspiciat și eu. Dar nu s-a reușit deloc, fiindcă calomnia a fost prea evidentă pentru a nu fi sesizată îndată. Ea n-a produs efectul dorit. Mihail Stourdza este acum și mai furios și a scris la Constantinopole pentru a exopera un firman împotriva Rosettiștilor. Pentru a preîntâmpina această nedreptate, va trebui ca scrisoarea-anexă să fie expediată imediat spre destinație“. Adresa-anexă a fost adresată cancelarului austriac Clemens Metternich (Anexa – 24 noiembrie 1847).

În anul 1848 Lascar Rosetti a stat în corespondență cu Eudoxiu. I-a scris în ziua de 3 iulie din Orșova, cerând informații politice despre Principatele Române².

Din Orșova Lascar a plecat la Brașov, iar de aici la Cernăuți, unde a sosit la 10 iulie 1848³. Constantin i-a cerut imediat o întâlnire la Tișăuți, la hotarul Bucovinei, pentru a discuta cu el mai multe chestiuni importante: „Trebuie să Te văd, trebuie să Te văd în curând“. „Nu pleca fără a mă vedea“, îi scrie Constantin, care se temea că Lascar va pleca fără să fi stat de vorbă cu el. Terminând scrisoarea, Constantin îl sărută în gând cu tot „neastâmpărul unei inimi pururea devotate“³.

Au urmat apoi mai multe scrisori de acest fel⁴.

Eudoxiu ridică în Viena corespondența lui Lascar, iar o dată a expediat chiar ziare franceze la adresa mamei lui Lascar⁵.

Și Alecu Rosetti, fratele mai mare al lui Lascar, se afla în relații amicale cu frații Constantin și Eudoxiu Hurmuzachi. Dânsul urmase cursurile la Liceul din Cernăuți, unde-i cunoscuse pe frații Hurmuzachi. În iulie 1837 a vizitat Cernăuții, stând de

* Teodor Balan afirmă că începând cu anul 1844–1845 Constantin se va stabili definitiv în Moldova, unde Logofeția Juridică și Consiliul domnesc i-au recunoscut competența și dreptul de avocat în cauze civile. Din corespondența bogată a lui Constantin mai aflăm că el a fost angajat de către boierul Costache Balș din Dumbrăveni. Constantin va purta procese îndelungate pentru dezbateră și recâștigarea moșiilor lui Balș de la boierul Alexandru Moruzi.

** Teodor Balan, în baza scrisorilor din 17 și 18 iulie 1848 (stil vechi) ale lui Constantin Hurmuzachi, trimise din Dumbrăveni (T. Balan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina, 1848*, Sibiu, Tipografia Krafft & Drotleff S. A., 1944, p. 79–80. Anexa 27, 28), scrie că din Cernăuți Lascar Rosetti a plecat la Sinăuți, iar de aici clandestin la Mihăileni pentru a se întâlni cu Const. Hurmuzachi. Nu s-au întâlnit, fiindcă din cauza holerei care bântuia aici, Constantin Hurmuzachi nu s-a înfățișat. Au stabilit însă o întâlnire pentru mai târziu la Tișăuți (Suceava), care, se pare, tot n-a mai avut loc.

vorbă cu Gheorghe Hurmuzachi. Sosind la Viena a adus multe știri de acasă de la Cernauca. (Anexa – 13 iulie și 3 august 1837).

În anul 1840 Alecu Rosetti, „tânărul bun și drăguț“, s-a aflat din nou la Viena împreună cu verișoarele sale, Elisaveta Paladi, fosta soție a Domnului Moldovei Mihail Stourdza, Eufrosina Lăzescu, fosta doamnă de onoare a Elisavetei Paladi, și Bălașa Dimachi, fata lui Niculai Rosetti, pentru a pleca cu ele la Karlsbad. Alecu era suferind, avea febră (Anexa – 2 iunie 1840).

Și hatmanul Alecu Rosetti îi cunoștea pe frații Hurmuzachi. În februarie 1848 hatmanul a vizitat Viena împreună cu soția sa Ruxanda, născută Calimachi, comandând mobilă și rugându-l pe Eudoxiu să i-o expedieze în țară. „Că acum și eu și Ruxândița avem a ni porni pe la sfârșitul lunii după calendarul nostru și să vinim la Viiana, că di acolo pe Dunăre să mergim la Galați.“ În scrisoarea aceasta scrisă din Paris, hatmanul îl asigură pe Eudoxiu de „estimul și prieteșugul care am cinste a-l avé“ (Anexa – 1/13 martie 1848).

Hatmanul Alecu Rosetti a stat mai mult la Paris de cum proiectase. A fost probabil împiedicat de evenimente ca să părăsească Parisul. La 14 aprilie 1848, tot din Paris, el roagă pe Eudoxiu să nu dea uitării pe „acial care dorești și păstriază prieteșugul“ lui. Va pleca peste puțin timp la „Viiana“, unde dorește să i se angajeze din timp o trăsură „cu cupé și butcă disobisă“. Acum nu dorește ca mobila cumpărată la Viena să i se expedieze cu vaporul la Galați⁶.

Alecu Rosetti a sosit la Viena, iar de aici a plecat la Orșova unde a constatat că nu toate trăsurile expediate din Viena au sosit. „Vă rog prietine“, scria el lui Eudoxiu, „binevoiiți a pierdi vreme și a mergi la Brandmaier spre lumerire acesti întârzieri“⁷.

Pe Niculai Rosetti-Roznovanu frații Hurmuzachi l-au cunoscut foarte devreme. Acesta dusese un trai care nu era lipsit de greșeli după ce a divorțat de prima sa soție Catinca Ghica. În luna decembrie 1833, Roznovanu se găsea la Viena împreună cu o doamnă Balș, pe care o prezenta drept soția sa (Anexa – 4 decembrie 1833). În februarie 1834 dânsul a luat parte la balul juriștilor împreună cu „cucoana lui“, invitat fiind Eudoxiu. Doamna Balș însăși a comunicat lui Eudoxiu că este soția lui Roznovanu, dar ei n-au publicat căsătoria, ea fiind încheiată fără aprobarea Mitropolitului (Anexa – 2/14 februarie 1834).

Roznovanu urma să plece la Cernăuți, dar s-a răzgândit (Anexa – 1 aprilie 1834). În luna octombrie 1834 el tot în Viena se găsea. Constantin scrie atunci tatii că Roznovanu „ne face multe complimente și e fericit că ne-a cunoscut“. I-a invitat de câteva ori pe frații Hurmuzachi la masă (Anexa – 24 octombrie 1834).

În 1841, Niculai Roznovanu a venit din nou la Viena, însoțit fiind de data aceasta de „cucoana“ sa Marghiolița. Ea încă nu-i era soție, deoarece căsătoria lor a avut loc de-abia în 14 noiembrie 1842. Dânsa fusese fiica lui Dimitrie Ghica și a fost căsătorită pe rând cu N. Stourdza și cu C. Stourdza. Fiind femeie frumoasă, Niculai Roznovanu a răpit-o de la soțul ei. Eudoxiu o găsea foarte bine. Ea posedea, zicea el, „rare merite pentru cucoanele din Moldova, cu toate că nu-i liberă de greșeli“ (Anexa – 23 martie 1841).

În Iași Eudoxiu locuia la Nicolai Roznovanu (Anexa – 8 decembrie 1841). Astfel a putut afla mai multe amănunte despre căsătoria gazdei sale. Patriarhul a interzis căsătoria lui Nicolai Roznovanu cu Marghiolița, probabil în urma reclamațiilor soțului ei ultragiati. În 22 mai 1842 Eudoxiu l-a rugat pe tata să încerce a-l îndupleca pe episcopul Bucovinei Eugen Hacman să-l cunune pe Roznovanu (Anexa – 22 mai 1842).

Despre afurisirea lui Nicolai Roznovanu se dau în scrisori informații complete. Anatema împotriva celor doi amanți a fost exoperată de Domnitorul Țării Mihail

Stourdza și de fostul soț al Marghioliței, Constantin Stourdza, fiindcă Roznovanu trăia „cu amestecare de sânge“ cu o femeie care-i este rudă. Cei doi amanți au primit întâi ordin să părăsească țara. Ei au refuzat și de aceea afurisenia s-a adus la cunoștință publică de Rusalii în șase biserici din Iași deodată. Efectul însă n-a fost cel așteptat. Marii boieri au părăsit biserica înainte de citirea afuriseniei, iar micii boieri și mulțimea a murmurat spunând: „Patriarhul n-are altă treabă decât să afurisească“. S-a văzut în afurisenie o mahinațiune a lui Mihail Stourdza și a socrului său Vogoridis. Atât Nicolai Roznovanu, cât și Marghiolița au rămas liniștiți (Anexa – 12 iunie 1842).

Se știe că în cele din urmă Nicolai Roznovanu a plecat în Bucovina și s-a cunoscut în biserica din Cernauca*

Nicolai Roznovanu și Marghiolița au rămas afurisiți timp de mai bine de 5 ani. În octombrie 1847, patriarhul din Constantinopole a anulat afurisenia, aprobând cununia. „Eu singur, zice Eudoxiu, am cetit cărțile patriarhului către Roznovanu și mitropolitul“ (Anexa – 24 octombrie 1847). Vezi și nota 8 din Radu Rosetti, *Familia Rosetti*⁸.

Prin mijlocirea Rosettiștilor, Eudoxiu a făcut cunoștință cu boierii din Moldova. Ei îl vizitau la Viena sau i se adresau în tot felul de treburi. Eudoxiu era totdeauna învăluit de comisioane.

În luna septembrie 1839 au sosit la Viena Costache Negri, proaspătul doctor în drept de la Paris Nicolae Docan și tânărul Alecsandri – e vorba de Vasile Alecsandri – toți „tineri și drăguți“. Tot atunci a vizitat Viena soția lui Mihalachi Pașcanu și Eudoxiu i-a căutat la repezeală o cameră (Anexa – 16 septembrie 1839).

În anul 1841 Eudoxiu a fost rugat să-l întovărășească la Geneva pe tânărul Iancu Pașcanu (Anexa – 10–20 august 1841). În acest scop Eudoxiu a cerut de la direcția de Poliție din Viena eliberarea unui pașaport pentru Elveția. A fost însă respins. Astfel a pierdut prilejul să vadă această țară (Anexa – 8/20 august 1841).

La 1846, Costache Negri l-a rugat pe Eudoxiu să-i expedieze la Paris corespondența sosită la Viena. Cu acest prilej, Negri îi spune: „Bunul meu Doxachi“ și „Bravul meu prieten“ (Anexa – 20 august 1846).

Odată Eudoxiu a comandat la Viena un pian de palisandru pentru boierul Constantin Balș din Dumbrăveni. Constantin Hurmuzachi, care a mijlocit această comandă, a apelat cu acest prilej la „marea afabilitate care îl caracterizează pe Eudoxiu“. Pianul urma să fie expediat pe la Cernăuți–Suceava și Dumbrăveni (Anexa – 25 septembrie 1846).

Rugămintea boierului moldovean Gheorghe Varlaam adresată la 1847 lui Eudoxiu era semnificativă. Varlaam îi ceru „cu cele mai mari giurământuri“ să-i dea referințe despre comportarea nepotului său Costachi, „ce purtări ari, undi umblă, în ce se îndeletnicești, cu ce-și pitrece ceasurile vremii, căci noi am auzit aice că el mergi

* Prof. univ. dr. S. Reli într-o conferință ținută în aprilie 1932, intitulată *Icoane din trecutul național-bisericesc al Bucovinei (1840–1880)* ne informează că pe la începutul lui noiembrie 1842 un boier și o boieroaică din Moldova, însoțiți de o escortă de 16 oameni înarmați până-n dinți, trecură granița în Bucovina, în mod clandestin, fără pașapoarte, protejați de pădurile de fag ce se întindeau de-a lungul pârâului Molna, despărțitor de frați. (Vezi și: C. Bobulescu, *Afurisenia Patriarhului din Constantinopole, în Închinare lui Iorga*, Cluj, 1931, p. 44–45). Aceștia erau vistiernicul Nicolae Roznovanu din Iași și Maria Stourdza, născută Ghica. Fiind găzduiți mai întâi la Cernauca din 1842 de către administratorul parohiei Cernauca, Gheorghe Lucheniuc, în pofida anatemei bisericesti aruncată asupra lor de către Patriarh și a furiei Episcopului Bucovinei Eugenie Hacman. Patru ani mai târziu, în anul 1846, Mitropolitul Meletie Lefter-Brandaburul a emis „carte arhierescă de dezleganie“ pentru soții afurisiți, Nicolae Roznovanu și Maria Ghica, recunoscând de legiuită căsătoria lor secretă.

tari rău, petrecând vremea sa în niști lucruri nicicum plăcute, nici pentru dânsul, nici pentru locul undi să află mers, nici pentru noi rudili și părintile său“. Aceste „scârbelnice întreceri de niște vestiri așa neprăelnice“ au îndurerat inimile rudelor. Varlaam dorea „cât s-ar putea mai în grabă să aibă cinstit răspunsul“ lui Eudoxiu (Anexa – 19 decembrie 1847).

Comisioanele i-au răpit lui Eudoxiu mult timp. La 1853 el se scuză față de fratele său Gheorghe că a întârziat răspunsul. Dar „la aceasta sunt de vină moldovenii care se află aici“ (Anexa – 18 iunie 1853).

A. Pumnul l-a rugat odată să intervină la Minister pentru aprobarea trecerii sale la credința ortodoxă. Forurile bisericești greco-catolice protestaseră împotriva acestei treceri. Pumnul era în pericol să-și piardă postul. Eudoxiu a intervenit și trecerea a fost aprobată (Anexa – 11 februarie 1855).

Asemenea servicii au fost făcute și unor bărbați ca: dr. Cuciuran, Cihac și alții.

În anul 1847, profesorul C. Wenzel, cunoscutul autor al publicației *Monumenta Hungariae Historica* i-a cerut să-i procure privilegii românești, moldovenești și muntenesti, de care avea nevoie pentru studiile sale de drept comparat (Anexa – 28 decembrie 1847).

Am ajuns astfel până în ajunul anului 1848, fără ca Eudoxiu să se fi întors acasă. Îndelungata sa absență i-a exasperat pe membrii familiei și pe prieteni. În anul 1847, fratele Nicu l-a întrebat într-o scrisoare, dacă are de gând să stea în străinătate și a doua jumătate a vieții sale (Anexa – 8 decembrie 1847). Iar Costache Negri l-a numit într-o scrisoare din 1852 „vecinicul jădan“ (Anexa – 17 aprilie 1852).

Am fi nedrepti dacă am atribui îndelungata absență a lui Eudoxiu numai dorinței sale de a petrece în capitala Austriei. Dânsul a rămas în Viena pentru un scop mai înalt: pentru a studia prin arhive și a aduna material documentar pentru istoria românilor. E ușor de înțeles că o asemenea lucrare nu se putea alcătui într-un timp scurt. A lucrat de la început singur, dar văzând că nu poate birui, a angajat copisti. Vezi bine, că-i plătea din punga proprie. Poporul român trebuie servit, trebuie asigurată propășirea lui. Pentru aceasta unii români trebuie „să se jertfească pentru interesul obștesc“.

Acestea au fost ideile, acestea au fost cuvintele lui Eudoxiu.

Colecția lui de documente*, ca și *Istoria Românilor***, scrisă în nemțește, au rămas în manuscris. Moartea l-a surprins la 10 februarie 1874, în vârstă de numai 62 de ani (Anexa – 10 februarie 1874). După moarte, materialul lui a trecut la fratele său

* Hurmuzachi a studiat în următoarele arhive ale Vienei: Haus-Hof-und Staatsarchiv, în Archiv der vereinten böhmisch-österreichischer Hofkanzlei și în Hofkammerarchiv. După părerea istoricilor și în baza corespondenței familiale, în afară de Arhivele din Viena, Hurmuzachi a mai strâns material istoric românesc în Arhivele din Budapesta, Cracovia, Lemberg, Innsbruck, München, Stockholm, Paris, Venezia, Milano, Roma, Vatican și Constantinopol.

** Colecția „Hurmuzachi“ reprezintă până astăzi „cel mai bogat repertoriu de acte și documente referitoare la istoria politică a românilor, din cele mai vechi timpuri și până la domniile regulamentare“ (Ioan Bogdan). Academia Română a completat materialul cu multe alte documente suplimentare. Publicarea Colecției „Hurmuzachi“ a început cu volumul al VII-lea, apărut în 1876, care avea caracter comemorativ, și a continuat timp de aproape șaptezeci de ani, până în 1942, cu un total de 45 volume.

*** *Fragmente zur Geschichte der Römänen (Fragmente din istoria românilor)* au apărut după moartea lui Eudoxiu Hurmuzachi în 5 volume, la București, între anii 1878–1886. În varianta românească au apărut doar primele trei, cel dintâi, publicat în 1879, a fost tradus de Mihai Eminescu, iar celelalte două, tipărite în 1900, de Ioan Slavici.

Gheorghe. Acesta a dăruit întâi biblioteca fratelui său „Bibliotecii Țării din Cernăuți“. Ion Sbiera, custodele acestei biblioteci, raportează în două adrese despre încorporarea bibliotecii lui Eudoxiu Hurmuzachi. În prima dânsul scrie că a luat în seamă biblioteca „răposatului întru fericire“, baronul Eudoxiu Hurmuzachi, iar într-a doua a specificat că din succesiunea lui Eudoxiu Hurmuzachi „Biblioteca Țării“ s-a ales cu un număr de 975 de opere în 963 de tomuri și 1063 de fascicole (Anexele – 3 iulie și 26 august 1874).

Colecția de documente a lui Eudoxiu Hurmuzachi a fost donată tot în 1874 ministrului Instrucțiunii din București, împreună cu manuscrisul *Istoria Românilor*. În adresa de mulțumire, ministrul Titu Maiorescu vorbește despre „prețioasa achizițiune“ și promite a dispune darea la tipar a manuscrisului și a colecției de documente. (Anexa – 19 martie 1874.)

Pentru meritele sale politice, Eudoxiu Hurmuzachi a fost numit întâi la 1862 vicemareșal al Bucovinei, iar pentru timpul 1864–1869 și 1872–1874 mareșal. A fost cetățean de onoare al orașului Cernăuți și Câmpulung. La 1872 i s-a acordat titlul de baron (Anexa – 5 iunie 1872).

Eudoxiu Hurmuzachi purta corespondență și cu Ioan Maiorescu. Acesta din urmă l-a rugat să se asocieze cu delegații românilor ardeleni care urmau să predea la 1849 împăratului „Petițiunea generală“, în care s-a cerut crearea unui Ducat românesc din provinciile austriece locuite de români. Eudoxiu Hurmuzachi a semnat acest memoriu în numele Bucovinei împreună cu deputatul bucovinean Mihail Bodnar. (Anexa – 11 februarie 1849.)

Cu Eudoxiu Hurmuzachi a dispărut cea mai distinsă personalitate politică pe care a produs-o Bucovina.

(Va urma)

NOTE

1. *Revista Arhivelor*, 3, partea 1, nr. 6–7, p. 152 și urm.
2. Teodor Balan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina 1848*, Sibiu, Tipografia Krafft & Drotleff S. A., 1944, p. 72–73, nr. 22.
3. *Ibidem*, p. 79–80, nr. 27.
4. *Ibidem*, p. 80, nr. 28; p. 83–85, nr. 30; p. 94–96, nr. 36.
5. *Ibidem*, p. 111, nr. 48 și p. 115–117, nr. 53.
6. *Ibidem*, p. 51, nr. 1.
7. *Ibidem*, p. 53–54, nr. 3.
8. Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. 1, p. 122, nota 8.

Cronica vieții cernăuțene

ROMÂNII DIN NORDUL BUCOVINEI ÎN CAMPANIA ELECTORALĂ 1998

Tudor Andrieș
Cernăuți

La 24 septembrie 1997, președintele Ucrainei, Leonid Kucima, a semnat noua Lege „Cu privire la alegerile de deputați ai poporului din Ucraina“ care a intrat în vigoare o lună mai târziu. Potrivit prevederilor ei, a fost aplicat un sistem electoral mixt, conform căruia jumătate (225) din numărul deputaților Radei Supreme a Ucrainei urmău să fie aleși pe circumscripții majoritare, iar cealaltă jumătate – pe liste de partid. Pentru candidații din circumscripțiile majoritare a fost aplicat principiul majorității simple a voturilor, iar partidele politice trebuiau să depășească pragul de 4 la sută din numărul sufragiilor, locurile în parlament urmând să fie repartizate proporțional cu numărul de voturi obținute de fiecare partid.

Comisia electorală centrală, organizată în baza aceleiași legi, a decis formarea a 4 circumscripții electorale în regiunea Cernăuți, și anume: nr. 202 cu centrul la Cernăuți, nr. 203, cu centrul la Chițmani, nr. 204 cu centrul la Noua Suliță și nr. 205 cu centrul la Hotin. Astfel, alegătorii din majoritatea localităților cu populație compactă românească din Cernăuți au fost incluși în circumscripția electorală nr. 204, în care, afară de raionul Noua Suliță, au mai intrat raioanele Herța, Hliboca și Storojineț. În aceste condiții, românii nord-bucovineni li s-a oferit o șansă reală de a avea cel puțin 2 deputați în Parlamentul Ucrainei – unul pe liste de partid și altul candidând de sine stătător.

Chiar de la startul maratonului electoral mai multe partide influente din Ucraina au declanșat o vastă campanie publicitară în presa de limba română pentru a câștiga voturile alegătorilor români din regiunea Cernăuți. Printre acestea s-au evidențiat Mișcarea Populară RUH, Partidul Social-Democrat (unit), Partidul Comunist, dar numai Partidul Renașterii Regionale a Ucrainei a oferit candidaților români din regiune trei locuri pe lista sa de partid. Bunăoară, pe circumscripția electorală nr. 204 Noua Suliță, Partidul Comunist a înaintat candidatura lui Vladimir Chiril, președintele gospodăriei agricole „Pe calea leninistă“, Mișcarea Populară RUH – candidatura lui Leonti Sanduleak, primul ambasador al Ucrainei la București, iar Partidul Popular-Democrat – candidatura lui Petru David, medic-sanitar la sanepidul raionul Hliboca. În nr. 8 din 24 ianuarie a. c., *Zorile Bucovinei*, gazeta a consiliului regional Cernăuți, constata că, la data respectivă, cu numai 4 zile până la expirarea termenului de înaintare a candidaților, pe circumscripția electorală nr. 204 Noua Suliță fuseseră înregistrați 12 candidați la unicul mandat de deputat, 6 dintre aceștia fiind înaintați pe liste de partid.

Potrivit legislației ucrainene, asociațiile publice ale cetățenilor nu aveau dreptul să desemneze candidați pentru alegerile de deputați, acest drept fiind acordat, după cum am mai spus, partidelor politice și colectivelor de muncă. Prin urmare, societățile și alte organizații publice românești n-au avut posibilitatea să înainteze candidaturile lor, în schimb au putut să-i sprijine pe candidații desemnați de partide, colective de muncă și pe cei care s-au autodesemnat, singura condiție fiind ca aceștia să adune 1 500 de semnături ale alegătorilor în circumscripția în care candidează.

Săptămânalul de limba română *Concordia*, în nr. 4 din 24 ianuarie a. c., a publicat un interviu cu dl. Ion Popescu, primul deputat ales de românii nord-bucovineni în Parlamentul Ucrainei la alegerile din 1994, care, la întrebarea corespondentului, dacă a luat vreo hotărâre privind înaintarea candidaturii sale pentru o nouă legislatură, a răspuns: „Vă spun sincer că am stat la îndoială, însă, după ce am luat cunoștință de cele peste 6 mii de semnături întru susținerea candidaturii mele, dintre care 3 233 au fost depuse la comisia electorală Noua Suliță, am înțeles că, totuși, cineva are nevoie de mine, că oamenii nu și-au pierdut încrederea în faptul că împreună mai putem face ceva pentru populația noastră, pentru românii noștri. Atunci m-am decis să-mi înaintez candidatura încă o dată... Am depus cererea de înregistrare, dar nu din partea partidului (Partidul Renașterii Regionale a Ucrainei – n.a.), nici din partea colectivelor de muncă, ci din partea populației. Adică voi candida pe circumscripția electorală majoritară nr. 204 Noua Suliță, din care mai fac parte raioanele Herța, Hliboca și localitățile cu populație românească din raionul Storozjinet“.

Presă de limba română, care apare la Cernăuți, în special săptămânalul *Concordia*, cu abonați în peste 20 de regiuni ale Ucrainei, dar și ziarele independente *Curierul de Cernăuți*, *Arcașul*, au început să publice scrisori și materiale în sprijinul candidaturii lui Ion Popescu, programul lui electoral, apeluri în sprijinul acestei candidaturi. Astfel, Viorica Topor din Stănești, raionul Hliboca, scria în *Concordia* (nr. 11 din 14 martie 1998): „Sunt convinsă că nu vom greși, dându-ne votul pentru candidatul Ion Popescu. El este persoana care știe, vrea și poate să ne apere interesele în Parlamentul Ucrainei“. Pe data de 28 martie, Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina (ACDR) a publicat, în *Concordia*, un Apel către alegători, în care aceștia sunt îndemnați să voteze candidatura d-lui Ion Popescu.

Concomitent, pe aceeași circumscripție electorală nr. 204 Noua Suliță și-a înaintat candidatura pentru alegerile de deputați în Parlamentul Ucrainei și dl. Arcadie Opaît, președintele Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu“ din regiunea Cernăuți. După cum consemna *Plai Românesc* (nr. 2 din februarie 1998), ziar independent al comunității românești din regiunea Cernăuți, în cadrul unei reuniuni comune a formațiunilor ce au aderat la Uniunea Societăților Românești din regiunea Cernăuți*, s-a hotărât că dl. Arcadie Opaît este unicul candidat susținut de asociațiile naționale românești (cu excepția ACDR) pentru mandatul de deputat în Rada Supremă a Ucrainei la alegerile parlamentare din 29 martie.

Scrutinul din ultima duminică a lunii martie a pus capăt acestei campanii electorale care, după cum consemna dl. Ștefan Broască, redactor-șef al ziarului *Plai Românesc*, a înregistrat „un număr record de candidați, atât în alegerile parlamentare,

* Uniunea nu este înregistrată oficial, nu a desfășurat până și după alegeri vreo atare activitate și, după cum au arătat rezultatele alegerilor, nu este susținută de populația românească din regiune. (Nota redacției.)

cât și în cele locale și de primari“. Rezultatele lui au arătat că peste 34 500 de alegători din circumscripția electorală nr. 204 Noua Suliță și-au dat voturile pentru candidatura d-lui Ion Popescu, el câștigând pentru a doua oară consecutiv mandatul de deputat în Rada Supremă a Ucrainei. De altfel, pe aceeași circumscripție a fost ales deputat și dl. Vladimir Chiril, pe lista Partidului Comunist, care pe Ucraina a întrunit 24, 65 la sută din sufragii, câștigând 84 din cele 225 de mandate ce au fost repartizate partidelor politice.

În aceeași zi, la 29 martie, s-au desfășurat și alegerile locale. Legea Ucrainei privind alegerile de deputați în consiliile locale și a primarilor satelor, orașelelor și orașelor a fost semnată de președintele Leonid Kucima pe data de 14 ianuarie 1998 și publicată în variantă românească în ziarul regional *Zorile Bucovinei* (nr. 13 din 11 februarie 1998). Ca și la alegerile parlamentare, societățile naționale nu aveau dreptul să desemneze, ci doar să sprijine candidaturile înaintate pentru consiliile satești, raionale, orașenești și regionale. Pentru societățile românești din regiunea Cernăuți important era să fie aleși în Consiliul Regional cât mai mulți deputați români care să poată influența efectiv asupra adoptării unor decizii favorabile minorităților naționale din regiune, printre care cea românească se află, numeric, pe primul loc.

Chiar din primele zile ale campaniei electorale s-a desfășurat o vastă muncă de propagare a programelor electorale ale candidaților români. La o adunare a Uniunii Societăților Românești din regiunea Cernăuți, liderii acestora au hotărât să susțină din partea orașului și raioanelor cu populație românească ale regiunii următoarele candidaturi pentru alegerile de deputați în consiliul regional: Petru Rotaru, viceprimar al orașului Cernăuți; Corneliu Nichitovici, adjunct al șefului direcției regionale pentru învățământ; Ștefan Broască, redactor-șef al publicației *Plai Românesc*; Vasile Tărățeanu, director al ziarului *Arcașul*; Mihai Jar, directorul Școlii medii românești nr. 29 din Cernăuți; Arcadie Moisei, profesor de istorie la Școala medie din Tărășăuți, raionul Noua Suliță.

La rândul său, Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina a sprijinit o serie de candidați – reprezentanți destoinici ai minorităților românești. Toate ziarele de limbă română, care apar în regiunea Cernăuți, au publicat programele electorale ale candidaților, iar săptămânalul *Concordia*, sub genericul „Reflecții pentru alegător“, a inserat un ciclu de materiale explicative în ajutorul electoratului român. De altfel, acest săptămânal, cu abonați în majoritatea covârșitoare a regiunilor Ucrainei, i-a ținut la curent pe cititorii săi cu desfășurarea campaniei electorale în localitățile românești din Transcarpatia și sudul Basarabiei, publicând sistematic materiale de la corespondenții săi speciali din aceste regiuni.

Făcând bilanțul activității sale în campania electorală (*Concordia*, nr. 15, din 11 aprilie 1998), ACDR constata că a reușit să-și îndeplinească aproape în întregime programul său electoral, în Rada Supremă și în consiliile locale fiind aleși majoritatea candidaților sprijiniți de Alianță. „Aflându-ne la începutul unei noi perioade în viața politică a Ucrainei, sublinia Comitetul Executiv al ACDR din Ucraina, pentru a obține rezolvarea problemelor noastre, este necesar să ne mobilizăm toate forțele ca, împreună cu electoratul deputaților noștri, să milităm pentru respectarea și îndeplinirea tuturor drepturilor noastre politice, economice, sociale, naționale și culturale“.

În *Zorile Bucovinei* (nr. 28 din 4 aprilie 1998) a fost publicată Hotărârea Comisiei electorale teritoriale pentru alegerile celor 96 de deputați în consiliul regional Cernăuți, printre care au fost aleși și 22 de deputați sprijiniți în marea lor majoritate de către ACDR și doar doi deputați din partea Uniunii Societăților Româ-

nești: *din partea raionului Herța* – Gheorghe Apetri, Mihai Gherman, Simion Gociu, Mihai Grebencea, Gheorghe Pampureac, Constantin Pleșca, Vasile Puiu, Ilie Pușcașu; *din partea raionului Hliboca* – Aurica Bojescu, Ion Muntean, Corneliu Nichitovici, Petru Posteuță, Nicolae Șapcă, Ioan Șcrobanet, Eugen Tovarnițchi; *din partea raionului Noua Suliță* – Valentina Balan, Arcadie Moisei, Alexei Nichitin, Valentin Sanduleac; *din partea raionului Storojineț* – Gheorghe Berezovschi, Vasile Grozavu, Ion Nichiforiuc.

SUMMARY

Based on articles from the Romanian language publications appearing in the Cernowitz region, the author shows the results of the 1998 election campaign in Ukraine for the Romanian population in northern Bukovina. Due to sustained efforts on the part of the Christian-Democrat Alliance of the Romanian in Ukraine (CDAR) and with the help of the Romanian language publications, deputy Ion Popescu has been elected in the Supreme *Rada* of Ukraine. Other 22 deputies have been elected in the Regional Council of Cernowitz. In this way the Romanian from this part of Ukraine will have the possibility to militate more efficiently for the observance and the carrying out of their political, economic and social, national and cultural rights.

O FISURĂ PRIMEJDIOASĂ ÎN ORGANISMUL LIMBII MATERNE

Maria Toacă

Cernăuți

Pe data de 21 martie 1998, la Cernăuți a avut loc Conferința științifico-metodică *Învățământul în școlile cu limba română de predare în Ucraina**, organizată de *Catedra de filologie română și clasică (Universitatea din Cernăuți)* în colaborare cu societățile românești, provocată de emiterea *Ordonanței nr. 33* din 3 februarie 1998 de către Ministerul Învățământului din Ucraina.

Noua tentativă a Ministerului Învățământului al Ucrainei de sfidare a școlilor cu limbile de predare ale minorităților, exteriorizată prin Ordonanța de rea faimă nr. 33, conform căreia în clasele absolvente din școlile românești urmează să fie susținute în mod obligatoriu examene în scris la limba și literatura ucraineană în locul limbii și literaturii românești, n-a căzut ca un trăsnet din senin pe capul românilor din nordul Bucovinei. Numai cei naivi sau mai curând indiferenți față de cauza națională nu puteau să nu observe simptomele maligne care începuseră de câțiva ani să atace organismul cimentat încă în secolul trecut al școlii românești din Bucovina.

Chiar de la introducerea limbii ucrainene ca obiect de studiu în școlile noastre, de la cele mai înalte tribune oficiale a început să abunde o laudă, care prin necoresponderea ei cu situația reală, nu mirosea a bine. Demnitari din învățământ, specialiști și chiar profani în domeniu, nu conteneau să ne măgulească cu fraze elogioase la adresa elevilor români care, chipurile, spre deosebire de alții (probabil, se aveau în vedere elevii ucraineni din școlile rusești), însușesc de minune limba de stat. Despre faptul că baza didactică lipsea cu dășăvârșire, iar cadrele erau recrutate din rândul foștilor lor profesori de limba rusă, trecuți printr-un rapid curs de reciclare, simpatizanții noștri ucraineni preferau să tacă chitic. După mai bine de cinci decenii de studiere fundamentală a limbii ruse, acțiune susținută de un solid arsenal de manuale, metodici avansate, literatură clasică și contemporană, cadre de cea mai înaltă calificare, încrederea puerilă că în numai doi-trei ani se săvârșesc minuni cu învățarea limbii de stat a prins rădăcini pe un teren alunecos. Iar cei nevoiți să uite că rusa le-a fost până nu demult cea de-a doua limbă maternă și să înceapă de la zero învățarea celei ucrainene, înghițeau în sec laudele nici pe departe meritate. Or, una-i să deprinzi o limbă străină pentru a comunica cu vecinii și cu totul altceva este să însușești o

* Discursurile rostite la Conferință, Rezoluția și scrisoarea adresată președintelui Ucrainei, Leonid Kucima, președintelui României, Emil Constantinescu, și președintelui Republicii Moldova, Petru Lucinschi, se publică în continuare integral.

disciplină la nivelul exigențelor cerute de examenele de absolvire. Oricum, limba n-are nici o vină și studierea ei nu este în detrimentul copiilor români. Dimpotrivă, cunoașterea mai multor limbi desăvârșește integritatea spirituală, după cum susțin înțelepții tuturor timpurilor.

Altceva îngrijorează, semănând panică și deznădejde printre românii trăitori în regiunea Cernăuți. Ceea ce nici prin cap nu le-a trecut triburilor barbare, n-a îndrăznit Curtea de la Viena în aproape un secol și jumătate de dominație, n-a cutezat nici „fratele mai mare“ rus, proaspeții democrați ucraineni s-au pripit să instaureze printr-un regulament ministerial. De fapt, era de așteptat ca după expirarea termenului stabilit de lege pentru afirmarea limbii de stat în toate domeniile, în școlile românești să fie introduse examene la limba ucraineană. Deși am fost trecuți prin foc și sabie în anii totalitarismului sovietic, totuși, n-am crezut că acest nou examen poate fi introdus în locul celui de limba și literatura română. Chiar și unii profesori de limba ucraineană, de naționalitate ucraineni, care în nici un caz nu pot fi suspectați de românofilie, admit că s-a comis o sfidare la adresa limbii minorității naționale românești.

Neînsemnata cedare, acceptată de direcția regională pentru învățământ ca un ecou întârziat la *Rezoluția Conferinței științifico-metodice privind problemele învățământului în școlile cu limba română de predare din Ucraina*, nu repară nici pe departe actul de rea-voință săvârșit de minister. Deși a fost inclus printre examenele obligatorii, examenul la limba și literatura română în clasa a XI-a nu este probă de bază, ca în anii precedenți. Incertă rămâne și întrebarea pentru cât timp rămâne valabilă această indulgență. Mâine-poi-mâine ne pomenim că vreun funcționar zelos din minister apare cu propunerea „raționalizatoare“ de a interzice învățământul mediu general în limbile minorităților pe motivul că este prea costisitor pentru stat. Astfel, vor dispărea multe probleme și se vor economisi banii, pe care statul demult a încetat să-i aloce pentru necesitățile școlii. Primul pas a și fost făcut, după care lovitura de grație va fi inevitabilă, dacă vom dormita, resemnându-ne că s-au slăbit puțin chingile.

Conferința, deși n-a obținut anularea ordonanței ministeriale, și-a îndeplinit misiunea prin abordarea problemelor din învățământul în limba maternă pentru un dialog de lungă durată. Prezența activă a directorilor de școli, a profesorilor din toate localitățile românești, precum și a societăților „Mihai Eminescu“, „Aron Pumnul“, ACDR, „Stejarul“ a demonstrat că nu există interese mai presus de dreptul la învățământ în limba maternă. Trezește nedumerire refuzul funcționarilor de la direcția regională pentru învățământ de a participa sau măcar a-și anunța prezența la conferință. Chiar dacă aveau o poziție bine determinată, considerând directivele ministeriale ca fiind fără drept de apel, puteau să delege un reprezentat măcar din simplă curiozitate de a afla cum au primit subalternii lor din școlile românești noile instrucțiuni. Nu-i, oare, aceasta o dovadă evidentă că viitorul nostru se hotărăște în cabinete, fără a ne fi auzite și înțelese dezideratele spirituale! Deziderate care, după cum au demonstrat comunicările prezentate la conferință, nu pornesc de la emoții sau dorințele exagerate ale unor lideri naționali, râvnitori de fală goală, precum se încearcă să fie prezentată starea de lucruri. Discursurile argumentate ale membrilor de onoare ai Academiei Române – prof. univ. dr. Grigore Bostan și conf. univ. dr. Alexandrina Cernov, moderatorii conferinței, comunicările dr. doc. Gheorghe Jernovei, profesorului de liceu Ilie Luceac și, în mod special, luările de poziție ale profesorilor din școli au scos în evidență motive serioase de neliniște, trasând, totodată, și câteva repere după care trebuie continuată lupta pentru supraviețuirea învățământului național românesc în Ucraina.

SUMMARY

On March 1, 1998, the scientific-methodological Conference *Education in the Romanian language schools in Ukraine* was organised in Cernowitz by the Department of Romanian and Classics at the University of Cernowitz, in collaboration with the local Romanian societies. The conference was occasioned by the Decree No. 33 issued on February 13, 1998 by the Ukrainian Ministry of Education, according to which the written finals will be given not in Romanian but in the Ukrainian literature and language, as it had been the case till then.

The author describes the events caused by this Decree, that took place in Cernowitz. The Conference did not revoke the Decree; instead, by tackling the problem of the native language in education, it brought about a long-term dialogue on this topic.

ÎNTRU PĂSTRAREA FIINȚEI NOASTRE NAȚIONALE

Grigore C. Bostan

Cernăuți

Convocarea acestei întruniri a fost determinată în mod exclusiv de situația actuală (de ultimă oră) a școlii românești din Ucraina. Avem în vedere, în special, instrucțiunile ministeriale, ordonanța nr. 33 din 3 februarie 1998 referitoare la examenele de absolvire a claselor IX și XI. În aceste dispoziții disciplinele sunt ierarhizate în defavoarea limbii materne a minorităților naționale din Ucraina (inclusiv românii), obiect pentru care nu se prevede o atestare obligatorie (examen) ca pentru limba de stat.

Evident, atare ordonanță și instrucțiuni scutesc, de fapt, statul de grijă și răspundere pentru destinele limbilor materne ale minorităților naționale, creând un haos conjunctural; ele au misiunea de „a dezlega mâinile“ celor care urmăresc scopul de a limita sfera de funcționare a limbilor materne ale unor minorități naționale, de a reduce treptat ponderea limbii române (ca și a altor limbi) în învățământ, în viața spirituală a populației autohtone românești din Ucraina.

În genere, trebuie s-o spunem fără prea multe eufemisme că în ultimul timp se încearcă (de către unele forțe anticonstituționale) o abilă neutralizare a spiritului românesc pe aceste locuri strămoșești. Și aceasta se face prin osârdia unor conaționali zeloși, domici de a-și face carieră – câteodată chiar sub masca patriotismului românesc.

Cărțile de școală adaptate după cele din Moldova prin simplificarea sau înlăturarea componentelor cu aspecte specific-naționale mai pregnante, precum și manualele concepute și elaborate la nivel regional (și nu național) au menirea de a marginaliza (anume în plan cultural) noile generații, de a contribui la crearea unei mentalități cvasinaționale (pentru început). Mai mult decât atât, o seamă de „Principii conceptuale ale dezvoltării învățământului public pentru minoritățile naționale din Ucraina“ prevăd, în perspectivă, studierea tuturor disciplinelor pe baza așa-numitei „ucrainologii“ – cu excepția câtorva ore, foarte reduse în ultimul timp, de limba și literatura română. Nu e vorba, deci, numai de însușirea limbii de stat, oficiale, ca instrument de comunicare, ci e vorba de o mutație radicală de conștiință și mentalitate, de o anihilare a ceea ce numim spiritualitate și civilizație românească, în fine, de un proces de deetnizare camuflată. Dacă asemenea „concepții“ vor fi aplicate în învățământul nostru pe parcursul câtorva ani – ba printr-o ordonanță ministerială, ba prin anumite instrucțiuni etc. – atunci se va pune capăt tradițiilor (nu numai acelor naționale, ci și acelor general-umane, atât de viguroase, ale școlii românești din nordul Bucovinei, ținutul Herței, partea de nord a fostului județ Hotin al Basarabiei (actuala regiune Cernăuți).

Intențiile unora (nu chiar puțini la număr) sunt totuși cât se poate de clare. Dumnealor ar dori ca cel mult peste vreo 10 ani majoritatea populației românești,

divizate de către autorități (cu multă insistență) între români și moldoveni, cu memoria istorică și conștiința de neam întunecate, atrofiate, nici să nu-și mai revendice drepturile umane la viața spirituală națională – în deplină măsură, să nu mai râvnescă la valori intelectuale și culturale competitive: universitate sau măcar facultăți românești pentru cei circa 500 mii de conaționali din Ucraina (și în special pentru cei din regiunea Cernăuți), un solid Centru de Cultură Românească cu o bibliotecă națională, un institut științific pentru studierea limbii, istoriei, culturii populației românești, un muzeu istorico-etnografic și altul literar etc. O asemenea masă amorfă, lipsită în marea ei majoritate de identitate națională, poate într-adevăr nici n-ar insita să aibă un monument al lui Eminescu la Cernăuți și altul al lui Ștefan cel Mare la Valea Cosminului, să-și numească românește locurile natale și copiii... Vreau însă să se știe și să se țină minte că la multe și grele încercări a fost supus cuvântul românesc din aceste locuri, dar a supraviețuit tuturor timpurilor având rădăcini puternice în acest pământ. Sub Imperiul austro-ungar s-a încercat să se impună populației autohtone – românilor (și ucrainenilor) – o altă limbă de cultură, dar nu s-a reușit și autoritățile au fost nevoite să accepte pluralismul lingvistic și, în fine, să permită, să tolereze și funcționarea școlilor românești (deși mai multe erau mixte). N-au avut sorți de izbândă definitivă nici tentativele și mai insistente de deznaționalizare din anii de putere sovietică. Românii bucovineni și-au păstrat limba nu numai acasă (câți au mai rămas prin satele noastre), ci și în gulagurile staliniste, deși treptat, pe parcursul anilor, s-a redus numărul școlilor românești, moștenite de la străbuni (avem în vedere nu doar numărul clădirilor respective, ci anume cel al școlilor naționale ca structuri instructiv-educative).

La etapa actuală nu poate să nu ne îngrijoreze o stringentă distonanță, un decalaj vădit între legislație și, mai cu seamă, între declarațiile oficiale la nivel național și internațional și modul în care se realizează acestea, găsindu-se diferite motive și „circumstanțe atenuante“ de ordin economic („nema coștiv“ – nu avem bani), istoric (că în perioada interbelică și la începutul anilor '40 în nordul Bucovinei „n-au prea existat școli ucrainene“), etnografic și sentimental (că în România ucrainenii, chipurile, nu au școli naționale sau există foarte puține – doar cu predarea unor discipline în limba maternă etc.)

„Argumentele“ sunt false în esența lor (fiind plauzibile doar în aparență).

Cu mijloacele ce se cheltuiesc cu mare risipă chiar și acum, în această ambițioasă campanie electorală, s-ar putea plăti multe salarii cadrelor didactice, s-ar putea edita cărți necesare (care nu pot fi aduse din România, fiindcă lipsesc), să zicem, cele de istorie a culturii și literaturii din această zonă etc.

Respectându-se legislația internațională și cea ucraineană despre drepturile minorităților naționale la învățământ în limba maternă, trebuie neapărat să se țină cont de premisele etnoistorice locale (zonale) – în cazul de față de existența unor bogate și organice tradiții culturale românești, a școlii cu predare în limba română (de fapt, a școlii românești) până și în condițiile regimului totalitar sovietic, a conștiinței de neam, de baștină, de spațiu strămoșesc (care de asemenea nu poate fi neglijată). Din aceste puncte de vedere în prezent românii (moldovenii) din regiunea Cernăuți (circa 200 000) nu pot fi comparați cu ucrainenii din România (aproape 70 000).

Aflându-se în pragul mileniului al treilea și fiind mistuiți de dorința de a intra în Europa civilizată, e cât se poate de ridicol – pentru unii – să caute exemple demne de urmat în epoca atât de contradictorie a anilor '30 – începutul anilor '40 ai secolului. Avem astăzi alte exemple. Bunăoară, comunitatea daneză din Germania (cu statut de

populație autohtonă și cu tradiții culturale multisekulare ca și românii din actuala regiune Cernăuți) își are școala sa națională cu manuale aduse din Danemarca. În aceleași condiții se află și școala germană (Deutsche Schulen) din țara vecină (Danemarca). Sunt și multe alte exemple de acest gen.

Sperăm că și aici, la noi, vor putea fi găsiți niște parametri raționali. Părinții, școlile, societățile noastre obștești, intelectualitatea trebuie să se gândească bine la perspectivele noilor generații în condițiile actuale. Tinerii noștri trebuie desigur să cunoască la perfecție trei limbi: maternă, cea de stat și o limbă de circulație universală (cu atestarea adecvată) pentru a-și putea realiza plenar aptitudinile și a se afirma în cele mai diverse domenii de activitate.

Iată doar câteva puncte de reper pentru dialogurile cu autoritățile în problemele învățământului în limba maternă, școlii românești din regiunea Cernăuți, Transcarpatia, regiunea Odesa.

SUMMARY

On March 21, 1998 a Conference took place in Cernowitz regarding problems of the Romanian education. The opening speech was delivered by acad. Grigore C. Bostan, chief of the Department of Romanian and Classics. He presented the current situation of the Romanian school in Ukraine, brought about by the recent instructions and decrees issued by the Ukrainian Ministry of Education. The new regulations aim at limiting the sphere in which minority languages are spoken, at gradually reducing the weight of the Romanian language in education and in the spiritual life of the autochthonous Romanian population of Ukraine.

LEGISLAȚIA INTERNĂ ȘI OBLIGAȚIILE INTERNAȚIONALE ALE UCRAINEI ÎN DOMENIUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI POPOARELOR ȘI MINORITĂȚILOR NAȚIONALE BĂȘTINAȘE

Ion Popescu
Cernăuți

În conformitate cu Constituția, Ucraina este un stat democratic de drept (art.1), în care statul contribuie la consolidarea și dezvoltarea națiunii ucrainene, precum și la dezvoltarea specificului etnic, cultural, a limbii și religiilor tuturor popoarelor și minorităților naționale băștinașe (art. 11). În Ucraina folosirea limbilor este garantată de Constituție și este specificată în legi, prin care se garantează dezvoltarea liberă, folosirea și apărarea limbilor tuturor minorităților naționale din Ucraina (art. 10).

După admiterea Ucrainei în Consiliul Europei în 1995, statul ucrainean și-a asumat angajamentul de a semna și a ratifica Convenția-cadru „Cu privire la protecția minorităților naționale“ (deja semnată și ratificată), precum și Carta europeană despre limbile regionale și minoritățile lingvistice (semnată, dar încă neratificată), care, în conformitate cu art. 9 al Constituției, după ratificare vor deveni legi organice ale Ucrainei.

Art. 53 al Constituției garantează cetățenilor care aparțin minorităților naționale dreptul la învățământ în limba maternă sau la studierea limbii materne în așezămintele de învățământ de stat și comunale sau prin intermediul societăților național-culturale. În același timp, p. 3 al art. 119 al Constituției Ucrainei prevede că administrațiile locale de stat asigură: „3. Îndeplinirea programelor de stat și regionale de dezvoltare social-economică și culturală, programul de protecție a mediului înconjurător, iar în locurile populate compact de popoarele și minoritățile băștinașe – și a programelor de dezvoltare cultural-națională a lor“.

Acest lucru, confirmat direct sau indirect în art. 9, 10, 11, 22, 24, 53 și 119 ale Constituției Ucrainei, art. 2 și 3 ale Declarației drepturilor minorităților naționale din Ucraina, art. 3, 6, 8, 25–29 și 32 ale Legii „Cu privire la limbi“, art. 1, 3, 6, 7, 13, 16 și 17 ale Legii „Cu privire la minoritățile naționale din Ucraina“, p. V și VII ale art. 12 al Concluziei nr. 190 (1995) referitor la admiterea Ucrainei în Consiliul Europei, art. 7 și 8 al Recomandării Parlamentare a CE nr. 1201 (1993), art. 5, 6, 10, 12, 13 și 14 ale Convenției-cadru cu privire la protecția minorităților naționale, art. 8 sub punctele A1, B1, C1, D1, E1, G1, H1, J1 și p. 2 al aceluiași articol al Cartei europene despre limbile regionale și minoritățile lingvistice, precum și art. 13 al Tratatului de bază între

Ucraina și România – ne permit învățământul național, inclusiv cel superior, efectuat integral în limba maternă.

Așadar, tentativele Ministerului Învățământului al Ucrainei de a reduce volumul predării obiectelor în limba maternă în favoarea limbii de stat pot fi considerate ca încălcări ale art. 24 (p. 2) al Constituției, în conformitate cu care „nu pot exista privilegii sau restricții după criterii de... origine etnică, limbă sau alte motive“. Mai mult decât atât, înlocuirea examenelor de absolvire și de admitere la limba maternă cu cele la limba de stat poate fi calificată ca încălcare al p. 3 al art. 22 al Constituției, care prevede că „în cadrul adoptării unor noi legi sau introducerii modificărilor la legile în vigoare, nu se permite restrângerea conținutului și volumului drepturilor și libertăților existente“. Prin urmare, comunitatea noastră are dreptul de a preveni Ministerul Învățământului al Ucrainei că, în conformitate cu art. 67 al Constituției, „fiecare este obligat să respecte riguros Constituția Ucrainei și legile Ucrainei (noi vom adăuga – și obligațiile internaționale ale statului ucrainean), să nu atenteze la drepturile și libertățile, onoarea și demnitatea altor oameni“, iar „nerecunoașterea legilor nu scutește de responsabilitatea juridică“.

Mai mult decât atât, art. 60 al Constituției prevede că „nimeni nu este obligat să execute ordine sau dispoziții evident criminale. Emiterea și executarea unor dispoziții sau ordine evident criminale sunt pasibile de răspundere juridică“.

Prin urmare, Ordonanța nr. 33 din 3. 02. 1998 a Ministerului Învățământului poate fi contestată la toate nivelurile, iar în caz de nereacționare din partea organelor respective din Ucraina, se impune dreptul moral de a cere la Congresul FUEV din mai 1998 al Uniunii Federaliste a Minorităților Naționale din Europa, care va avea loc la Praga și la care va participa și invitatul din partea ACDR, ca această problemă, în conformitate cu procedura existentă în Consiliul Europei pentru FUEV, să fie adusă la cunoștință forurilor europene și internaționale și, în primul rând, a Consiliului Europei pentru a se reacționa la tentativa de a ne fi lezate drepturile noastre naționale.

SUMMARY

The author analyses several domestic and international documents that ensure the right of national minorities living in Ukraine and guarantee the right to an education in the native tongue or to study one's native tongue in public schools and national-cultural societies.

The Decree No. 33 of February 2, 1998 issued by the Ministry of Education can be challenged at all levels, says the author; in case the Ukrainian authorities do not respond, the ACDR representative will have the moral right to ask the FUEV Congress of the Federalist Union of National Minorities in Europe, that will be held in Prague, to consider this problem in accordance with the procedures established by the European Council for FUEV and to inform the European and international authorities and especially the European Council that the national rights of the Romanian in Ukraine are badly disregarded.

INSTRUCȚIUNILE ȘI ORDONANȚELE MINISTERULUI ÎNVĂȚĂMÂNTULUI DIN UCRAINA REFERITOARE LA PREDAREA LIMBII UCRAINESE ÎN ȘCOLILE CU LIMBA ROMÂNĂ DE PREDARE. STAREA REALĂ

Mihai Jar
Cernăuți

Pentru prima dată studierea limbii ucrainene a fost introdusă în școlile medii cu limba română de predare din Ucraina în anul de învățământ 1991–1992 (*Monitorul Oficial* al Ministerului Învățământului din Ucraina, nr. 8, aprilie 1991). Erau prevăzute atunci câte două ore pe săptămână pentru clasele III–V, conform variantelor de plan VIII, IXIV. Ministerul Învățământului recomandă ca noua disciplină să fie introdusă treptat în măsura creării condițiilor necesare (prezența cadrelor didactice, literaturii didactice și metodicii). În cazul că anumite școli nu vor fi gata pentru predarea limbii ucrainene ca disciplină obligatorie, se permitea folosirea orelor respective pentru studierea unei limbi străine.

În anul de învățământ 1992–1993, limba ucraineană s-a propus să fie introdusă ca obiect în clasele II–IX câte două ore pe săptămână, iar în clasa a X-a – o oră pe săptămână, conform planului de învățământ și variantelor XVII, XVIII, XIX, XXI – XXV. (*Monitorul Oficial* al Ministerului Învățământului nr. 9–10, 1992.) Din nou recomandându-se ca noua disciplină să fie introdusă treptat în măsura creării condițiilor necesare.

Începând cu anul de învățământ 1993–1994, studierea limbii ucrainene este obligatorie pentru clasele II–XI câte una, trei ore pe săptămână. Pentru clasa I, limba ucraineană era doar recomandată, dar nu obligatorie (*Monitorul Oficial* al Ministerului Învățământului din Ucraina, nr. 9–10b, 1993).

Numai în anul de învățământ 1994–1995 s-a ajuns la o stabilizare instructivă în problema studierii limbii și literaturii ucrainene în școlile cu limba de predare română, polonă și maghiară din Ucraina, mărindu-se numărul de ore de la două la patru ore pe săptămână, reducând parțial numărul de ore la limba și literatura română și alte obiecte.

Un an mai târziu, limba și literatura ucraineană au început să fie predate separat. Ministerul Învățământului Ucrainei a cerut să fie repartizat un număr maximal de ore pe săptămână, conform planurilor de învățământ prevăzute pentru anul de învățământ 1993–1994 (Ordonanța Ministerului Învățământului din Ucraina, nr. 1/9 142 din 26.04.1996), dar cu adevărat limba de stat și literatura ucraineană au început să se învețe la nivelul exigențelor depline în anul școlar 1996–1997. Trebuie de menționat că pe parcursul anilor 1992–1997, Direcția de învățământ regională Cernăuți prin diferite scrisori metodice și ordine în nenumărate rânduri cerea majo-

rarea orelor la limba și literatura ucraineană, neținând cont de documentele instructive metodice ale Ministerului.

În perioada anilor 1991–1993 o problemă dificilă pentru învățarea limbii de stat a constituit-o lipsa unor programe, profesorii fiind nevoiți fie să le elaboreze ei înșiși, fie să le folosească de îndrumări aproximative, provenite de la Institutul de Perfecționare a Cadrelor Didactice din orașul Cernăuți. O programă de tranziție a apărut sub egida Direcției Regionale de Învățământ abia în anul 1994, fiind înlocuită apoi în decembrie 1995 cu o programă pentru clasele I–III și una pentru clasele V–XI la limba ucraineană. Apoi peste trei luni Direcția Regională de Învățământ Cernăuți le-a înlocuit cu altele (*Monitorul Oficial* al Direcției Regionale din Cernăuți a Învățământului, nr. 15 decembrie 1995), apărut de două ori cu același număr și aceeași dată, având girul Ministerului Învățământului. În anul 1996 a fost publicată și prima programă de literatură ucraineană pentru clasele V–XI (*Monitorul Oficial* al Direcției Regionale din Cernăuți 25 octombrie 1996). Tot în acest an, pentru prima, au fost elaborate criteriile de apreciere a cunoștințelor elevilor, exigențele științifice față de cultura orală și scrisă la limba ucraineană.

În august 1997, se obține ultima programă școlară la limba ucraineană pentru clasele II–IV „Mova i rozмова”, introdusă de către Ministerul Învățământului din Ucraina (Kiev, „Osvita”, 1996).

Așadar, în anul 1996, se poate spune că profesorii de limba și literatura ucraineană au obținut cu adevărat programe școlare pentru clasele I–XI, având girul Ministerului Învățământului.

Conform unor dispoziții ale Direcției Regionale de Învățământ Cernăuți, în luna august 1997 școlilor cu limba de predare română din regiune li s-au impus pentru clasele V–XI programe „Ridna mova i literatura” (limba maternă și literatura) obligatorie pentru școlile cu limba de predare ucraineană, cu unele adaptări. Claselor primare li s-au impus programele alcătuite și apărute în decembrie 1995, dar nu a Ministerului din 1996.

Un alt aspect de studiere al limbii de stat și literaturii ucrainene în școlile naționale îl prezintă manualele. Până la ora actuală, în Ucraina a fost editat doar un singur manual de limba ucraineană pentru clasele V–VI pentru școlile cu predare în limba română (O. A. Moghila, N. I. Pașkova, Lvov, „Svit”, 1996). Însă elevii așa și nu s-au putut folosi de el, deoarece nu corespunde nici unei programe școlare. Astfel, elevii, învățătorii, profesorii se folosesc de unele manuale pentru școlile cu limba de predare rusă (învechită) și altele pentru școlile cu limba de predare ucraineană (învechite și altele apărute după 1991).

Câteva cuvinte trebuie de spus și despre învățătorii și profesorii de limba și literatura ucraineană, care în majoritatea lor sunt foștii specialiști recalificați de limba și literatura rusă. Instituțiile de învățământ superior din Ucraina n-au pregătit până în prezent nici un specialist în lingvistica ucraineană pentru școlile cu predarea în limba română. Din materialele didactice și literatura metodică, școlile noastre dispun doar de alfabetul limbii ucrainene și câteva lucrări didactice, cum ar fi *Ionel învață limba ucraineană*.

Aceasta este starea de lucruri cu privire la studierea limbii de stat în școlile cu limba de predare română din regiunea noastră, cred că și din Ucraina.

Concluziile ce se vor trage în mod firesc sunt următoarele:

– limba și literatura ucraineană în școlile cu limba de predare română nu s-a predat în acești ani la nivelul cuvenit și în volumul necesar;

– în realitate studierea limbii și literaturii ucrainene a început nu în anul 1991, ci în 1996, adică de când au apărut programele la aceste discipline ce au girul Ministerului Învățământului;

– absolvenții școlilor românești nu au pregătirea necesară pentru a susține examen la limba și literatura ucraineană pentru anul de învățământ 1997–1998. Acest lucru poate fi făcut numai după ce elevii vor învăța obiectele date, volumul necesar și conform programelor;

– examenul la limba și literatura ucraineană în școlile cu alte limbi de predare din Ucraina nu poate exclude examenele de absolvire obligatorii la limba și literatura maternă.

SUMMARY

The article analyses the situation of the official language in native language schools on the Cernowitz region (the lack of qualified teaching staff, of textbooks and didactic material). The author acknowledges the low level of teaching the Ukrainian language and literature in the Romanian schools, coming to the conclusion that the Romanian students are not educated enough to take the final exam in the Ukrainian language and literature, especially in written. The author also mentions that, in fact, the study of this language and literature started not in 1991 but in 1996, when the ministry published programs for this subjects.

It is also mentioned the fact that the exam in the Ukrainian language and literature do not exclude the compulsory final exams in the native language.

OBIECTIVELE ȘI FUNCȚIILE SOCIALE ALE ȘCOLII CU LIMBA ROMÂNĂ DE PREDARE DIN UCRAINA

Alexandrina Cernov

Cernăuți

Acest demers este alcătuit în baza a două operații care se desfășoară în sens invers: analiza și sinteza. Analiza este regresivă și are rolul de a pregăti sinteza, descoperind drumul pe care aceasta va trebui să-l parcurgă în sens progresiv. Astfel, analiza începe cu ceea ce se cere să se afle spre ceea ce este dat.

Mai întâi să formulăm lămurit ce se cere: respectarea dreptului de a învăța în limba română în toate localitățile cu populație băștinașă și la toate nivelurile (preșcolar, școlar, mediu de specialitate, profesional și superior); deschiderea de clase românești în localitățile cu populație mixtă; introducerea limbii române ca limbă de studiu în școlile din raioanele mixte, inclusiv orașul Cernăuți.

Argumentele care susțin aceste cerințe sunt de natură istorică, socială și legislativă.

Școli românești existau în regiunea Cernăuți încă din perioada Moldovei medievale. Cercetătorul bucovinean Mircea Grigoroviță în lucrarea sa fundamentală *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)* menționează faptul că în Bucovina istorică au existat școli românești domnești cu dascăli români, existau școli pe lângă mănăstiri, biserici și schituri, unde fiii de boieri și răzeși învățau citirea românească și slavonă din cărțile bisericești. Tot pe teritoriul Bucovinei se afla și Academia de la Putna. Astfel, școala românească în Bucovina nu a început să se dezvolte în perioada austriacă, ci a existat în Moldova până la 1775 și a continuat, într-o formă mai redusă, cu diferite perioade de scădere sau ascensiune, în toate perioadele: austriacă, română, sovietică și din 1990 – ucraineană. Este o școală care are o tradiție istorică.

Din punct de vedere social, școala are un rol decisiv în formarea personalității umane și o influență directă asupra destinului naționalităților, în cazul nostru – al minorității naționale românești din Ucraina. Potrivit acestei teze, școala valorifică toate resursele umane ale unei colectivități etnice, contribuie la menținerea permanenței ei spirituale și culturale. O condiție fundamentală a dezvoltării societății minoritare o constituie folosirea limbii materne – acest imens tezaur de valori spirituale și înțelepciune națională. În cazul minorităților naționale cei trei factori formatori ai personalității naționale – limba, mentalitatea, spiritualitatea, care sunt indispensabil legați între ei – au constituit în toate timpurile ținta principală în procesul de deznaționalizare, scop care a și fost formulat recent în cadrul a două conferințe, organizate de către Ministerul Învățământului din Ucraina, la Cernăuți (mai 1997) și Odesa (octombrie 1997) și expuse în „faimoasa” Concepție referitoare la școlile minorităților naționale. Cu toate că ea nu a fost aprobată, merită să fie

analizată, anume ca mostră, care formulează obiectivele strategice ale deznaționalizării prin învățământ. Vom încerca să medităm numai asupra uneia din obiectivele strategice esențiale: „formarea prin învățământul policultural a mentalității ucrainene“.

Reamintim semnificația celor doi termeni: mentalitate și spiritualitate. Mentalitatea este felul de a gândi al unui individ sau al unei colectivități. Spiritualitatea caracterizează o colectivitate umană din punctul de vedere al vieții sale spirituale al specificului culturii sale. Specificul vieții spirituale al populației românești bășinașe din Ucraina rămâne și trebuie să rămână românesc. Ca și mentalitatea. Aceste două noțiuni se materializează prin limbă, tradiții folclorice, cultură și civilizație și, desigur, nu în ultimă instanță, prin biserică. C. Rădulescu-Motru scria despre importanța limbii ca conștiință unitară a unei colectivități: „Societatea prinde prin limbă conștiința unității sale de cultură, și această conștiință are un orizont și o potențialitate cu mult mai vastă decât avea aceea de origine. Conștiința comunității de origine este prinsă cu rădăcini adânci, dar ea este oarbă cât timp nu vine conștiința comunității de limbă să-i dea orizont. Pe baza comunității de limbă, și nu pe aceea de origine, s-au trezit în conștiința popoarelor europene aspirațiile spre suveranitatea lor națională. Căci prin cultivarea limbii, un popor începe a se cunoaște, ce este și ce poate. Creațiile culturale sunt pentru el oglindă în care se poate vedea și admira“.

Condițiile social-politice care sunt hotărâtoare pentru rezolvarea problemei vitalității naționale a unei populații bășinașe minoritare fundamentează și apariția unor tipuri psihologice umane care se formează istoricește în dependență de politica statală față de minorități și care se manifestă diferit prin spiritualitatea și mentalitatea sa individuală sau colectivă. Astăzi întâlnim vorbitori de limbă română, dar de spiritualitate și mentalitate ucraineană, tip care se formează ca o consecință a educației și conjuncturii politice, și vorbitori de limbă română de spiritualitate și mentalitate românească, loiali cetățeni ai Ucrainei care respectă legea și stimează cetățenii de altă naționalitate. Este o clasificare generală, dar care pune în opoziție două extreme ce coexistă într-o comunitate națională minoritară, în interiorul căreia pot fi specificate și alte tipuri umane socio-psihologice.

În perioada U.R.S.S.-ului s-a creat un tip uman paranoic, care astăzi, în condițiile libertăților democratice, se manifestă cu multă agresivitate. Deținând adeseori posturi de conducere în structurile periferice administrative, paranoicii prezintă un pericol real pentru societate (evoluția ei social-politică culturală și economică), dar mai ales pentru populația minoritară. Acest tip poate fi ușor manipulat de diferite structuri politice sau interese personale și de grup, și astfel creează disensiuni în rezolvarea unor probleme-cheie ale comunității.

În ceea ce privește mancurtismul, și acesta nu a dispărut odată cu U.R.S.S.-ul.

Oricum, orice domeniu de cercetare umanitară a vieții spirituale și a mentalității unui popor nu poate să facă abstracție de la existența acestor tipuri psihologice care, formate istoricește, într-o anumită conjunctură socio-politică, pot să destabilizeze viața comunității. Cu acești factori destabilizatori, care se creează intrinsec, adică în interiorul comunității, trebuie să luptăm nu mai puțin decât cu ordonanțele ministeriale.

Ultimul – este cadrul legislativ. Există o discrepanță între legislația în vigoare și activitatea executivului. În acest sens, încercarea Ministerului Învățământului din Ucraina de a anula prin „concepție“ și ordonanță legea și constituția, încălcând astfel drepturile omului și ale grupurilor etnice, creează prin aceasta o situație social-politică

încordată și imprezvizibilă. Astăzi nu mai putem miza pe metode totalitare, mai ales în condițiile crizei economice, care pot duce la destabilizări și la un haos social și politic.

Cert este însă faptul, că Ministerul Învățământului din Ucraina duce o politică școlară fermă de deznaționalizare prin mentalitate, spiritualitate și limbă, ceea ce nu constituie însă o inovație. Dacă în perioada U.R.S.S. se cerea crearea „unui tip uman național prin formă și socialist prin conținut” – productul final pe care ar dori să-l primească Ministerul Învățământului ar putea fi formulat astfel: „român prin formă și ucrainean prin conținut, căci sunt atacate limba, spiritualitatea și mentalitatea. Acestea sunt argumentele care ne conving că astăzi noi de abia începem discuția despre situația învățământului în limba română. Nu putem admite ca discuția să fie dirijată din cabinetele funcționarilor, responsabili de politica ministerială. Este clar, aceasta urmărește să atace minoritățile în sfânta sfintelor ființei umane: limba, spiritualitatea, mentalitatea și, dacă vreți, și morala.

Definirea obiectivelor este indispensabil legată de orientarea și conținutul învățământului. Anume obiectivele dau o orientare clară activităților școlare și răspund la întrebările-cheie. În cazul minorităților naționale acestea pot fi formulate astfel: În ce limbă învățăm? Ce cunoștințe dăm elevilor? Cum evaluăm învățământul? Fără aceste obiective bine definite, învățământul ar deveni haotic, ar fi imposibilă formularea unor principii de orientare în planurile de învățământ și în metodele folosite. Devine o condiție sine qua non precizarea criteriilor obiective de formare ale personalității.

Ministerul Învățământului din Ucraina și-a formulat clar răspunsul la aceste întrebări în documentele despre *Concepția satisfacerii cerințelor minorităților naționale* care, spre fericirea noastră, a eșuat. Aceasta însă nu înseamnă că Ministerul Învățământului a renunțat la ideile formulate prin obiectivele majore strategice ce stau la baza acestui document. Ca dovadă, astăzi, acestea sunt impuse printr-o ordonanță (nr. 33). Se cere acceptarea unor condiții inadmisibile, ele fiind îndreptate împotriva școlii minorității naționale, anume prin diminuarea (putem spune eliminarea) importanței limbii materne ca limbă de predare în școală. În situația când elevii nu vor susține examenele de bază (scris și oral la limba și literatură română), nu vor avea posibilitatea de a susține examenele de absolvire și de admitere în limba maternă, ei vor fi constrânși de aceste împrejurări nefavorabile și nevoiți treptat să renunțe la predarea în limba maternă, sacrificând-o astfel, nu din lipsă de patriotism, ci numai pentru a avea posibilitatea de a-și continua studiile și a căpăta o profesie. În acest mod Ministerul Învățământului realizează în fond toate obiectivele strategice formulate în Concepție și Ordonanță, obiective care au un scop final bine gândit și care poate fi formulat ca fiind genocid moral (spiritual).

Aici, pentru a preveni seria de întrebări și probleme create artificial, ar trebui să atingem și altă temă – piața muncii. Nu înțeleg de ce studenții care învață în Canada în limba engleză pot lucra în Ucraina, cei ce învață în limba română nu? Este însă o problemă pe care ar trebui s-o analizăm profund într-un demers aparte.

Acestea fiind spuse, formulăm și cerințele fundamentale: Introducerea componentului național (limba, literatura, istoria, cultura și civilizația, folclorul și etnografia) ca obiecte de bază; mărirea numărului de ore la limba și literatura română la toate clasele (aceiași ca și la limba și literatura ucraineană în școlile ucrainene); susținerea tuturor examenelor de absolvire și admitere la instituțiile superioare de învățământ în limba română; limba română – examen de bază.

Nimeni nu are intenția de a diminua importanța limbii de stat și a componențului de stat și a celui școlar, dar și la acest capitol avem obiecții serioase, mai ales referitor la învățarea limbii ucrainene. Până acum școlile românești din Ucraina nu sunt încă asigurate cu manuale și cadre calificate pentru predarea limbii și literaturii ucrainene.

Astfel, cerând învățământul în limba maternă, dorim ca generațiile viitoare, fiind cetățeni loiali ai Ucrainei, să rămână români prin limbă, mentalitate și spiritualitate, ceea ce înseamnă menținerea permanenței istorice și culturale românești în localitățile din regiunea Cernăuți, precum și alte localități locuite compact de o populație băștinașă românească, în regiunile Transcarpatică și Odesa.

SUMMARY

The author analyses the aims and social functions of the Romanian language schools in Ukraine. The native Romanian population in the Cernowitz region have certain demands regarding the native language education: the native Romanian population should have the right to learn in the Romanian language at all level of education (pre-schools, schools, grammar schools, colleges, universities; Romanian forms should be set up in localities with mixed population; the Romanian language should become a subject matter also in mixed localities where the majority is Ukrainian, such as Cernowitz and other town in the region. It is also necessary to take finals and entrance examinations in the Romanian language.

The arguments are based on the historical traditions of Bukovina, the social conditions, the Ukrainian legislation and the international documents referring to the rights of the national minorities.

PREGĂTIREA CADRELOR DIDACTICE LA CICLUL PRIMAR PENTRU ȘCOLILE CU LIMBA DE PREDARE ROMÂNĂ DIN UCRAINA (STRUCTURĂ, PROGRAME, MANUALE)

Ilie Luceac

Cernăuți

Pentru comunitatea românească din Ucraina, Școala Normală din cadrul Universității de Stat „Iuri Fedkoviici” din Cernăuți este o instituție de învățământ liceal de specialitate care pregătește cadre didactice la ciclul primar pentru școlile cu limba de predare română din Ucraina.

Mai există o școală similară în regiunea Odesa. În cadrul ei sunt (erau – cel puțin) grupe românești la secțiile școlară și preșcolară. Secția românească de la Școala Normală din Munkacz (Transcarpatia) a fost desființată cu câțiva ani în urmă.

Așadar, Școala Normală din Cernăuți rămâne la ora actuală unica instituție de învățământ liceal de specialitate, care pregătește cadre didactice pentru ciclul primar școlar, educatori pentru instituțiile preșcolare și învățători de muzică pentru școala medie generală. Mai adăugăm aici că studenților de la secția școlară în ultimii ani li se oferă posibilitatea de a studia un curs aprofundat al unei limbi străine moderne de circulație (de regulă, la secția românească prevalează franceza), curs, prevăzut de programa școlară actuală ca obiect de studiu obligatoriu, deoarece în unele școli studierea limbii străine este prevăzută începând din ciclul primar.

Merită menționat faptul că în programa de învățământ a Școlii Normale din cadrul Universității Cernăuți (amintim că Școala Normală, cu tradiții mai vechi chiar decât universitatea cernăuțeană, a devenit, începând cu anul de învățământ 1997/1998, unitate de învățământ în cadrul Universității din Cernăuți) au fost incluse specializări cu profiluri noi: învățator de limbă străină pentru așezămintele preșcolare și clasele primare; învățator pentru arte aplicate, coregrafie și ritmică, organizator de activități cu colective de copii la secții și cluburi sportive.

Pentru informație statistică vom arăta raportul dintre numărul de absolvenți ai promoțiilor pe anii 1991–1994 de la secția școlară și preșcolară a grupelor ucrainene și românești, care se prezintă respectiv după cum urmează: la 100% absolvenți ucraineni revin 13,6% absolvenți români (secția școlară); la secția preșcolară raportul dintre numărul de absolvenți ucraineni și cei români în perioada amintită este de 100 la 6,3%. Numărul studenților care învață actualmente în grupele românești la Școala Normală din Cernăuți atinge cifra de 155 oameni. Am inclus aici toate cele trei secții: preșcolară, muzicală și cea școlară, care este, în fond, cea mai numeroasă. Ar fi foarte bine să se mențină în continuare această cifră, nu mai zic că ar fi minunat dacă ar

exista o tendință de creștere a numărului de studenți care vin din școlile românești să studieze la școala de învățători, cu atât mai mult că Liceul pedagogic este unicul din Cernăuți între liceele de specialitate unde există grupe românești și unde obiectele de bază și cele de profil se predau în limba maternă.

Dar să vedem cum se prezintă situația în vederea pregătirii profesionale a viitorilor învățători și educatori pentru așezăminte preșcolare din regiunea noastră.

Cu toate greutățile prin care trece școala (și nu numai ea), în timpul de față în Ucraina, cu toată pasivitatea și pesimismul care se anunță și pe viitor în domeniul învățământului, noi, învățătorii, nu avem voie nici pentru o clipă – dacă nu în fața legii, atunci în fața conștiinței – să ne prezentăm înaintea copiilor având cunoștințe slabe sau o pregătire care să nu facă față ingeniozității și inventivității minții copilului modern. Acest obiectiv major al școlii trebuie să fie mereu treaz în conștiința învățătorului, mai ales în mediul unei minorități naționale. Nu este nevoie să explicăm cauzele și consecințele lor, posibile.

Ne îngrijorează numărul de ore rezervat pentru studierea limbii române la instituția noastră. Or, nu e de prisos să tălmăcim axioma bine cunoscută de dumneavoastră, cei prezenți la această conferință, că specialistul ciclului primar trebuie să fie bine pregătit să pună la copii bazele cunoștințelor la limba maternă de la început, pentru ca mai târziu, în ciclul gimnazial, elevul să poată face față cerințelor programului de studiu.

Despre finetele limbii, care astăzi, din păcate, le întâlnim tot mai rar în practica învățătorilor și profesorilor de prin școlile noastre, nu mai vorbim. Metodele și procedeele de instruire au sărăcit, conținutul lor devenind oarecum scolaric.

Drept argument la cele spuse mai sus, mă gândesc că este foarte greu să realizezi obiectivele enumerate atunci când din patru ani prevăzuți pentru pregătire (de fapt 3 ani și 8 luni), numai doi sunt rezervați pentru studiul limbii materne, și aceștia cu câte 2 ore pe săptămână.

Aș dori să abordez încă o problemă, care, după părerea noastră, are o importanță foarte mare în structura programului de învățământ liceal, mai ales, al învățământului liceal de specialitate, cum este cel al Școlii Normale. Este vorba de studiul limbii latine, în special la grupele cu limba de predare română. Această idee se discută de multă vreme la nivelul direcției școlii noastre. Așteptăm o aplicare în practică a ei, fie chiar pentru început cu un curs de inițiere în limba latină. Aducem din nou un argument: acum, când în unele gimnazii și școli de cultură generală se observă tendința de a introduce latina ca obiect opțional de studiu, învățătorii tineri, absolvenți ai școlii noastre, nu pot fi angajați în astfel de școli fără ca ei să cunoască cel puțin cursul începător de latină. Nu mai vorbim de nivelul culturii lor generale.

Și acum să menționăm, foarte pe scurt, cu ce se confruntă absolvenții noștri în școlile de cultură generală. Sunt sigur că alți colegi vor aborda problema mai detaliat în cursul dezbaterilor de astăzi, noi însă ne permitem să comentăm un lucru, fără a ne abate de la tematica anunțată. Este vorba de instrumentele de lucru ale învățătorului de la ciclul primar: programa și manualul. Vorbesc din experiența observărilor recente. Asistând la practica pedagogică a studenților din anul IV, care s-a desfășurat în mai multe școli din regiune, am înregistrat următoarele observații. Pe lângă celelalte – zeci de probleme care-și așteaptă rezolvarea, cum ar fi, de exemplu, restructurarea concepției referitoare la orele de cultivare a vorbirii, – una se prezintă poate ca fiind cea mai alarmantă. Vrem să credem că ea este doar consecința unor constrângeri temporare, de ordin material, și nu o prevedere de concept elaborată de

Ministerul Învățământului al Ucrainei. Ne referim la durata programei de învățământ pentru ciclul primar, prevăzută de minister. Este de-a dreptul o crimă ca volumul de cunoștințe prevăzut pentru patru ani de învățământ în clasele primare să se programeze oficial pentru o perioadă de trei ani. Mai mult decât atât, în acești trei ani se mai reduc câte două ore pe săptămână la limba română. De aici și consecințele: manualele în vigoare devin nefuncționabile. Adică, după perioada postabecedară în clasa I se trece la manualul de citire și limba română pentru clasa a II-a. În clasa a II-a se lucrează respectiv cu manualul de clasa a III-a și în clasa a III-a se folosesc manualele pentru clasa a IV-a. Aceasta ni se pare a fi o strategie cu mult mai costisitoare pentru stat și, în același timp, păguboasă pentru elevi. Ea necesită revizuirea tuturor manualelor școlare pentru ciclul primar, alcătuirea în mare grabă a caietelor didactice postabecedare – măsuri care cer o rezolvare urgentă. Bineînțeles, dacă ne gândim serios la faptul că avem nevoie de generații viitoare care să știe carte.

La aceasta mai adăugăm și tendința care a început să se manifeste în ultima perioadă, și anume, de a susține editarea și introducerea în școlile cu limba de predare română, îndeosebi la ciclul primar, a unor manuale nefuncționabile din punct de vedere științific și metodic, cum e cazul noului abecedar, manual cu „alunecări de teren” textual, în fața cărora perplexitățile cititorului rămân definitive. Un astfel de caz a fost analizat deja în ziarul *Plai românesc* (nr. 2 [119] din februarie 1998) de către profesorul Vasile Bizovi, om cu experiență de-o viață în spate a școlii. La fel și în ziarul *Arcașul* (nr. 4 [114] din 7 martie 1998) de către subsemnatul. Or, lucru și mai curios, cică se așteaptă apariția unui abecedar bilingv român-ucrainean – experiență de-a dreptul curioasă, când te gândești la menirea ABECEDARULUI.

O intelectualitate actuală cu coloană vertebrală verticală, dublată de generații viitoare educate cu mai multă demnitate pe băncile școlii moderne constituie, după părerea noastră, problema care trebuie să ne preocupe în primul rând.

SUMMARY

The training of the teaching staff for the primary Romanian language schools in Ukraine takes place mainly at the pedagogical college within the Cernowitz University – former normal school with well known tradition in the region.

The present article tackles on the structure of the syllabus, the useful textbooks and the number of classes destined for studying the Romanian language and literature.

The conclusion is that the general tendency is to minimize the importance of this language. A suggestion is to introduce Latin as a subject of the syllabus, which would add to the tendency for modernizing the middle grammar school especially for the Romanian language groups.

PROGRAMELE ȘI MANUALELE ȘCOLARE CA FACTOR PRIMORDIAL NECESAR PENTRU VERIFICAREA EFICIENTĂ A CUNOȘTIINTELOR

Gheorghe Jernovei

Cernăuți

1. Elaborarea unui sistem unic de verificare a cunoștințelor în cadrul sistemului de învățământ este o realitate obiectivă de ordin pedagogico-didactic și social-politic. În acest context *Ordonanța nr. 33* a Ministerului Învățământului din Ucraina este una dintre măsurile necesare pentru unificarea și perfecționarea acestui sistem de verificare a cunoștințelor, inclusiv la disciplina limba și literatura ucraineană, ca fiind o disciplină de bază în cadrul celorlalte discipline școlare.

2. Constituirea unui program unic de testare a cunoștințelor, fie oral, fie în scris, prevede realizarea de-a lungul unei perioade de timp a unor condiții necesare, în baza cărora pot fi formulate anumite cerințe didactice, referitoare atât la aspectul cantitativ al cunoștințelor, în genere, cât și la calitatea lor, în particular. Deoarece este vorba despre elaborarea unei concepții, despre un sistem de verificare a cunoștințelor la limba și literatura ucraineană în școlile cu limba română de predare, aș dori să analizez în ce măsură există un fundament metodologic, didactic și material necesar pentru pregătirea elevilor și evaluarea lor la disciplina limba și literatura ucraineană.

3. Pentru elaborarea unui astfel de sistem, efectiv pentru evaluarea cunoștințelor la oricare obiect de studiu sunt necesare:

a) programe de studiu bine structurate, atât la nivel științific, cât și la nivel pedagogico-didactic;

b) manuale școlare pentru întreaga perioadă de învățământ;

c) materiale didactice, necesare atât pentru învățători cât și pentru elevi;

d) un sistem bine gândit de pregătire a cadrelor didactice la disciplina respectivă și de reciclare a lor în scopul perfecționării calității cunoștințelor lor profesionale;

e) în sfârșit, o perioadă de timp în care condițiile formulate mai sus, existând ca realitate didactică, s-ar putea materializa în cunoștințe concrete ale elevilor, care ar putea fi respectiv evaluate și autoevaluate cantitativ și calitativ.

4. Să analizăm acum succesiv în ce măsură sunt realizate aceste cerințe pedagogico-didactice, absolut necesare pentru o evaluare obiectivă a cunoștințelor la disciplina limba și literatura ucraineană în școlile cu predare în limba română:

a) programa de studiu la disciplina respectivă a fost acceptată definitiv și inclusă în sistemul de predare-învățare a disciplinei în cauză abia în anul 1996 (adică în anul de învățământ 1996-1997, numai cu doi ani în urmă); până în prezent școlile nu au avut nici măcar manuale la limba și literatura ucraineană;

b) asigurarea cu manuale la disciplina respectivă este următoarea:
– *Clasa a V-a*, autori Scab M. și Scab M., manualul a fost editat în luna ianuarie 1998, în școli nu a ajuns încă nici un exemplar, din cauza lipsei de fonduri financiare școlile nu-l pot cumpăra;

– *clasa a VIII-a, a IX-a*, autor Guivaniuc Nina, a apărut deocamdată numai exemplarul de semnal din tipografie și ediția întreagă este în curs de editare, probabil că până la 1 septembrie ar putea fi distribuit prin școli;

– *clasa a IX-a, a X-a*, autor Babici N., manualul a fost editat în februarie 1998, lotul de manuale este depozitat la Departamentul de difuzare a cărții, din motivele menționate mai sus.

– *clasa a VI-a, a VII-a*, autor Luchianuc C., manualul este în curs de pregătire, iar manualele de literatură și cele pentru clasele primare sunt planificate pentru mileniul al treilea.

Așadar, rezumând cele expuse, referitor la manualele de limba și literatura ucraineană, care ar fi trebuit să fie factorul primordial în procesul de pregătire și evaluare cantitativă și calitativă a cunoștințelor elevului, ajungem la concluzia că la etapa actuală nu se pot pretinde de la elevii din școlile menționate cunoștințe la nivelul exigențelor unui examen de absolvire, dacă nu i s-au creat din timp condițiile necesare pentru pregătire. Unica sursă de instruire a fost broșura *Ionel vânceaie ukrainsiku movu* (Ionel învață limba ucraineană), valabilă pentru toți doritorii (vorbitori de limba română) să învețe limba ucraineană, începând de la grădiniță și terminând cu domnul director de școală. Este evident că numai atunci poate fi vorba de evaluare și autoevaluare (mai ales în cadrul unui examen) efectivă, când elevii vor dispune de manualele necesare.

b) Materialele didactice suplimentare pentru învățători și pentru elevi (dicționare, culegeri de dictări, analize literare, crestomații, operele literare respective) sunt unul din factorii care asigură calitatea cunoștințelor, dar, cu părere de rău, acestea, în general, lipsesc în școlile menționate;

c) pregătirea cadrelor didactice la disciplina respectivă de asemenea nu corespunde exigențelor contemporane. Menționăm că Universitatea din Cernăuți de abia acum a lansat una sau două promoții de absolvenți la specialitatea limba și literatura ucraineană pentru școli cu limba română de predare. Este inutilă comentarea acestei stări de lucru. Reciclarea profesorilor de limba rusă cu reprofilarea acestora în specialiști de limbă ucraineană are o justificare, dar nu poate fi considerată ca fiind cea mai eficientă ieșire din situația creată.

Prin urmare, consider că intenția (de fapt impunerea prin ordonanță) de a egala prin formele de verificare a cunoștințelor la limba și literatura ucraineană, elevii, pentru care această limbă este maternă și care au la dispoziție manualele și materialele didactice necesare pentru asigurarea nivelului calitativ, deci acești elevi care vorbesc o altă limbă maternă au studiat până în prezent o altă limbă de stat, nu au avut, în fond, nici o bază didactică și materială, aceasta ar fi o mare greșală atât de natură psihologică, cât și pedagogico-didactică, socială și politică.

În educație și în învățământ nu există „povești cu bagheta magică“ când într-o noapte poți transforma universul; aici transformările pot fi reale și calitative numai în cazul când investești cele necesare: finanțe, cunoștințe obținute cu ajutorul unor profesori calificați și materiale didactice, de asemenea și timpul necesar corespunzător capacității unui elev de a trece da capo al fine programa de învățământ și, în sfârșit, dragoste și respect față de cel cărui i se impun astfel de cerințe.

SUMMARY

The author proves with solid arguments that the obligation imposed by the Ministry of Education to take a final exam in the Ukrainian language and literature, as a form of testing the student's knowledge, is a pedagogical and didactic error, since the students in the respective schools did not have sufficient time to learn this language good enough to pass such a difficult exam. They lacked textbooks, specialised school supplies and qualified teachers.

UNELE ASPECTE ALE FUNCȚIONĂRII LIMBII ROMÂNE ÎN ȘCOLILE ROMÂNEȘTI DIN REGIUNEA CERNĂUȚI

Vasile Bizovi

Cernăuți

Încă Doxachi Hurmuzachi, marele vornic al Moldovei, ne-a chemat să apărăm ceea ce avem mai sfânt și mai scump: biserica, limba și moșia. Însăși moșia sa de la Cernauca a fost numită „Mecca românismului“.

Juristul, filozoful și esteticianul Simion Bărnuțiu, ideologul Revoluției din 1848 în Transilvania, ne îndemna să ne apărăm ființa și naționalitatea, dreptul la limbă și cultură, la progres și bunăstare. Cât de actuală e adresarea lui Bărnuțiu și astăzi, când forțele negre ne impun să ne lepădăm de graiul nostru, de credința noastră, de ființa noastră: „Noi încă am fost înconjurați de inamic în pământul nostru, cum sunteți voi astăzi, și de multe ori am suferit doar și mai rele decât voi; fost-am cu goții, dar nu ne-am făcut goți; fost-am cu hunii, dar nu ne-am făcut huni; fost-am cu avarii, dar nu ne-am avarit; fost-am cu bulgarii, dar nu ne-am bulgărit; cu sașii nu ne-am nemțit; nu vă nemțiți, nu vă rusiți, nu vă unguriți nici voi, rămâneți credincioși neamului și limbii noastre, apărați-o cu puteri unite în pace și în război“.

Astăzi naționaliștii ucraineni se ating de sufletul nostru, de limba noastră, insistând în mod brutal (ei zic asta „lege“), prin Ordonanța 33. Măine-poimăine nici dorința de studiere a limbii române nu va fi acceptată de organele de stat ale Ucrainei. Aceasta-i batjocură la adresa românilor din Ucraina, o încălcare a drepturilor, o desconsiderare a limbii noastre, o mare primejdie de deznaționalizare. Ordonanța 33 nu poate fi calificată decât ca un complot împotriva școlilor românești.

Odată cu trecerea la alfabetul latin a școlilor românești din Ucraina, autoritățile republicane și regionale ne-au „mângâiat“ un pic, mărindu-ne numărul orelor de limba și literatura română, acordându-ne chiar și ore suplimentare; studierea limbii materne s-a realizat pe grupe. Și deodată, na-ți-o bună! S-a terminat cu grupele, s-a redus considerabil numărul orelor la studierea limbii și literaturii în toate clasele și, colac peste pupăză, nu le trebuie elevilor din clasele de absolvire nici examen la limba maternă. Și dacă elevii noștri susțin examene în clasele a IX-a și a XI-a la limba ucraineană, ei sunt obligați să susțină toate examenele la intrare în instituțiile de învățământ superior din Ucraina tot în limba ucraineană. Atunci la revedere cu studentimea românească în Ucraina! Oare vor mai putea spera acești absolvenți la continuarea studiilor în România, Moldova?!

Toamna trecută, prin septembrie, la Gimnaziul „Ion Neculce“ din Boian-Hlinița a venit un reprezentant al Ministerului Învățământului al Ucrainei, care îi iscodea

pe gimnaziști că, chipurile, n-ar fi mai ușor să susțină examene de intrare la universități în limba ucraineană? S-au găsit vreo câțiva elevi din familii mixte, care au căzut în această capcană, însă majoritatea elevilor a optat pentru limba maternă. Mi s-a întipărit în memorie răspunsul unui gimnazist: „Noi toți dorim să învățăm la universitate. Și apoi, eu vreau să mă căsătoresc cu o româncă. Să vorbim limba lui Eminescu și Creangă. Dar ca să cunoaștem bine și limba de stat, trebuie să avem adevărați profesori de limba ucraineană...“.

Toate disciplinele școlare să fie predate în limba maternă – asta-i dorința unanimă a elevilor noștri.

Predarea limbii și literaturii române în școlile noastre se realizează, ținându-se cont de programa în vigoare, aprobată de Ministerul Învățământului din Ucraina, dar manualele școlare sunt opera unor autori din trei țări – Ucraina, Moldova și România. Abecedarele din Moldova și România sunt excelente, ele constituie un model de limbă literară, pe când abecedarul dnei Crigan din Ucraina este un model de mancurtizare, de nedragoste față de limba maternă. De asemenea, manualele de limba și literatura română din Ucraina sunt inferioare celor din România și Moldova. Dacă dorim să avem o limbă ca „un fagure de miere“ și s-o păstrăm pentru generațiile viitoare, trebuie să învățăm după programe și manuale dintr-o singură țară – România.

Pentru ca limba română literară să funcționeze în școlile noastre, este necesar ca înșiși învățătorii, profesorii să scrie și să vorbească corect, fără regionalisme, rusisme, ucrainisme. Biblioteca școlară trebuie să devină locul preferat al elevilor, unde să-și completeze cunoștințele, de unde să-și acumuleze energia creatoare. Pentru biblioteci școlare însă se pot mândri cu o bogată literatură artistică, științifică sau publicistică. Bine mai era odată, când profesorii, elevii, părinții lor aveau posibilitatea să se abandoneze și să citească ziare și reviste din Moldova și România. Astăzi n-ar fi rău ca publicațiile periodice, pe care le primesc societățile românești de cultură din regiune, să fie repartizate și pe la școlile românești, ca elevii să fie la curent cu noutățile din presa periodică.

Să vezi și să nu crezi: pentru profesorii de limba și literatura română din regiune nu se organizează concursul „Învățătorul anului“. Nu au și ei aceleași drepturi ca și învățătorii de limba ucraineană? Ce fel de autohtoni suntem, dacă n-avem aceleași drepturi cu ucrainenii nici noi, profesorii, nici elevii noștri? La concursul raional „Elevul anului“ din Noua Suliță, bunăoară, unde majoritatea populației e de origine română, cursanții români sunt nevoiți să-și demonstreze cunoștințele în altă limbă decât cea maternă.

Unii șefi, directori de școli, directori-adjuncți, inspectori, metodiști și chiar simpli profesori români contribuie activ la ucrainizarea școlilor noastre, „sărutându-le tălpile“ maimarilor lor, devenind mai catolici decât Papa de la Roma. În unele școli românești începe să predomine cultul ucrainismului: orarul, cabinetul metodic, documentația, placardele sunt scrise toate în limba de stat. Se organizează săptămâni ale limbii ucrainene în școală, așa cum pe timpuri se organizau săptămâni ale limbii ruse, când toate obiectele trebuiau predate în limba lui Pușkin. Firmele multor școli nu sunt dublate în limba română. În unele localități românești se observă la tot pasul abandonarea limbii materne în favoarea limbii ucrainene, firmele primăriilor, magazinelor, instituțiilor de cultură sunt scrise numai în această limbă.

Am început discursul meu cu bucovineanul Doxachi Hurmuzachi și transilvăneanul Simion Bărnuțiu și doresc să-l termin cu marele nostru poet-nepereche Mihai Eminescu: „Limba română la sine acasă e o împărăteasă bogată căreia multe

popoare i-au plătit bani în metal aur, pe când ea pare a nu fi dat nimănui nimica. A o dezbrăca de averile pe care ea le-a adunat, în mai bine de o mie de ani, înseamnă a o face împărăteasă cerșetoare“.

SUMMARY

Starting from his own pedagogical experience, the author expresses his concern for the effects the issuing of the Decree No 33 will have on the Romanian language schools in Ukraine where one can already detect certain symptoms that represent a huge danger of denationalisation.

REZOLUȚIA*
Conferinței științifico-metodice
„Învățământul în școlile cu limba română de
predare din Ucraina“

21 martie 1998
Cernăuți

Reieșind din drepturile consfințite de Constituția Ucrainei, Legea Ucrainei despre limbi, Legea Ucrainei despre minoritățile naționale din Ucraina, precum și din documentele internaționale referitoare la apărarea drepturilor individuale și colective ale grupurilor etnice, în corespundere cu drepturile omului, drepturile minorităților naționale și popoarelor băștinașe pentru care Ucraina poartă răspundere ca semnatară a Cartei ONU, Declarației drepturilor omului, actelor finale ale Conferințelor de la Helsinki, Viena, Copenhaga și a Cartei de la Paris pentru o nouă Europă, considerăm că existența reală a unui sistem de învățământ pentru populația autohtonă românească din Ucraina va asigura aceste drepturi numai în următoarele condiții:

a) când sistemul învățământului național pentru populația românească autohtonă din regiunile Cernăuți, Odesa și Transcarpatia va fi realizat prin instituțiile de stat și finanțat din bugetul de stat al Ucrainei; b) când învățământul în limba română se va efectua la toate nivelurile: preșcolar, școlar, mediu de specialitate, profesional și învățământul superior, asigurându-se baza tehnico-materială, pregătirea și reciclarea cadrelor;

c) când programele școlare de stat vor fi incluse ca obiecte obligatorii, pe lângă componentul de stat și componentul școlar și *componentul național* (limba și literatura română, istoria românilor, istoria culturii și civilizației poporului român, etnografia și folclorul românesc); d) când vor fi prevăzute examene obligatorii (scris și oral) la disciplinele de bază: limba și literatura română;

e) când sistemul învățământului național pentru populația românească va fi asigurat la nivel de stat cu manuale și alte materiale didactice scrise la un nivel științifico-metodic corespunzător;

f) când din procesul de predare în școlile naționale pentru populația românească vor fi excluse orice forme de impunere a unor ideologii cu caracter totalitar. Predarea trebuie să se sprijine pe ideile credinței în Dumnezeu, ale patriotismului, democrației și umanismului, prieteniei între popoare și pe respectul față de alte popoare.

Aceste cerințe au fost formulate nu în baza unor factori subiectivi, ambiții politice sau naționale, ci în baza unor criterii științifice obiective de apreciere a situației reale a existenței școlii cu limba română de predare în Ucraina (îndeosebi în

* În susținerea *Rezoluției* au fost adunate zece mii de iscălituri.

Bucovina) care a fost fondată încă în perioada voievodatului Moldovei (secolul XIV–XVIII), a existat în perioada Imperiului austro-ungar (1875–1918), a statului român (1918–1940) și chiar în perioada URSS (într-o variantă redusă).

De aceea considerăm că în condițiile Ucrainei independente orice încercare de a limita drepturile la învățământul în limba română este în contradicție cu ideile Constituției și legislația respectivă de stat și internațională, urmărește destabilizarea relațiilor internaționale ale Ucrainei și lezează autoritatea Ucrainei în plan internațional.

Intențiile Ministerului Învățământului din Ucraina de a minimaliza importanța limbii române (ca și a altor limbi) prin excluderea examenelor de absolvire în clasele IX–XI la limba și literatura română, ca examene de bază, precum și prin alte puncte prevăzute în Ordonanța nr. 33 și Instrucțiunile, anexate acesteia, despre încheierea anului de învățământ 1997–1998 și despre desfășurarea examenelor în instituțiile de învățământ mediu-general din Ucraina pentru școlile cu limbă de predare română (și limba altor minorități naționale) contravine Constituției Ucrainei și legislației în vigoare și constituie un subtil instrument de deznaționalizare.

Reieșind din cele menționate cerem:

1. păstrarea și introducerea în programele de învățământ ca obiecte obligatorii, în afară de componentul de stat și școlar, a limbii și literaturii române, a componentului național și predarea în continuare a tuturor obiectelor în limba română în afară de limba și literatura ucraineană;
2. majorarea numărului de ore la limba și literatura română (respectarea condițiilor de paritate cu cele asigurate elevilor ce studiază limba și literatura ucraineană în școlile ucrainene);
3. păstrarea examenului la limba și literatura română ca examen de bază (scris și oral). La limba ucraineană – dictare. Susținerea examenelor în limba maternă;
4. respectarea dreptului de a susține examenele de admitere în limba română și la limba română (compunere, teste) pentru absolvenții școlilor cu limba română de predare în instituțiile de învățământ superior, existente în teritoriile compact locuite de români, indiferent de faptul că sunt sau nu atestați la limba ucraineană;
5. respectarea Rezoluției Conferinței științifico-practice Internaționale „Probleme de limba și literatura română în școala națională“ (Ediția I, mai 1991) și Conferinței științifico-practice internaționale „Locul și rolul terminologiei științifice în disciplinele școlare“ (Ediția a II-a, mai 1992);
6. organizarea unei conferințe științifico-metodice „Programele și manualele de limba și literatura română în perspectivă“ (clasele I–XI) sub egida Catedrei de filologie română și clasică (noiembrie 1998).

Rezoluția a fost discutată și aprobată la Conferința „Învățământul în școlile cu limba română de predare din Ucraina“.

Președinte: prof. univ. dr. Gr. C. Bostan, șeful Catedrei de filologie română și clasică a Universității din Cernăuți, membru de onoare al Academiei Române

Moderator: conf. univ. dr. Al. G. Cernov, Catedra de filologie română și clasică a Universității din Cernăuți, membru de onoare al Academiei Române

EXCELENȚEI SALE DOMNULUI PREȘEDINTE
AL UCRAINEI **LEONID KUCIMA**

EXCELENȚEI SALE DOMNULUI PREȘEDINTE
AL ROMÂNIEI **EMIL CONSTANTINESCU**

EXCELENȚEI SALE DOMNULUI PREȘEDINTE
AL REPUBLICII MOLDOVA **PETRU LUCINSCHI**

Pe data de 21 martie 1998, la Cernăuți a avut loc Conferința științifico-metodică *Învățământul în școlile cu limba română de predare din Ucraina*, organizată de Catedra de filologie română și clasică a Universității din Cernăuți, în colaborare cu Asociația științifico-pedagogică „Aron Pumnul”, Alianța Creștin-Democrată a Românilor din Ucraina și Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți, la care au participat colaboratori ai inspectoratelor școlare, directorii școlilor cu limba română de predare din regiunea Cernăuți, cadre didactice, scriitori, ziariști (peste 150 de persoane). În special, au fost discutate problemele învățământului românesc din Ucraina, care au survenit în legătură cu Ordonanța nr. 33 din 3 februarie 1998 a Ministerului Învățământului al Ucrainei, și instrucțiunile anexate referitoare la încheierea anului școlar 1997–1998 în instituțiile de învățământ mediu general din Ucraina și introducerea unor modificări la actele normative, ce prevăd excluderea examenelor de absolvire la limba și literatura română, ca examene de bază în clasele IX–XI, fapt care este calificat drept o încercare de a minimaliza însemnătatea limbii române în școlile noastre.

Vă rugăm să interveniți întru susținerea Rezoluției adoptate la Conferința *Învățământul în școlile cu limba română de predare în Ucraina* (Textul Rezoluției se anexează).

Cu stimă,

Președinte: Prof. univ. dr. Gr. C. Bostan
Șeful Catedrei de filologie română și clasică a Universității
din Cernăuți, membru de onoare al Academiei Române

Moderator: Conf. univ. dr. Al. G. Cernov, membru de onoare al Aca-
demiei Române

Românii din afara României

BANATUL SÂRBESC

Argument

Alexandrina Cernov

Cernăuți

Etnicul românesc este aceea ce în mod obișnuit se numește și românism. El conține în structura pe care i-a dat-o trecutul istoric potențialul de energie cu care națiunea română va avea să înfrunte necunoscutul viitorului.

(Constantin Rădulescu-Motru)

Numărul românilor care locuiesc în afara granițelor României (în cca 130 de țări, constituind atât populația băștinașă cât și diaspora) nu este cunoscut exact (între 9 și 13 milioane)¹. Majoritatea localităților românești, cu populație compactă, sunt situate geografic în jurul frontierelor României: Republica Moldova (Basarabia), Ucraina (regiunile Cernăuți, Transcarpatia și Odesa), Bulgaria (zona cuprinsă între orașul Vidin, râul Timoc și Dunăre), Banatul sârbesc, Bihoria ungurească și sudul Slovaciei etc. Românii din statele din apropierea frontierelor României sunt recunoscuți ca minoritate națională: Ucraina, Serbia, Ungaria, Bulgaria, Albania, Croația, Slovacia. Unica țară care prin Constituție nu recunoaște pe teritoriul său existența minorităților naționale este Grecia: „toți cetățenii aflați în interiorul granițelor țării sunt greci”².

Locuitorii de origine romanică din sudul Dunării sunt cunoscuți sub diferite denumiri (români, aromâni, meglenoromâni, istroromâni, macedoromâni, valahi) și vorbesc o limbă foarte asemănătoare cu limba română, fiind considerate de lingviști dialecte ale limbii române. În clasificarea limbilor romanice propusă de lingviștii ruși Alisova și Tariverdieva, aceste limbi sunt denumite limbi-dialecte.

În diferite perioade s-a scris un număr impresionant de lucrări despre viața social-culturală, etnofolclorică și lingvistică a acestor comunități³, s-au alcătuit hărți⁴. Majoritatea lor au fost scrise la sfârșitul sec. XIX–începutul sec. XX, perioadă de trezire națională a românilor din Balcani. Nu s-a scris aproape nimic în perioada CAER-ului, când activitatea socio-politică și economică a acestor țări se afla sub un sever control al URSS-ului, iar despre românii din afara frontierelor României era interzis să se publice orice fel de lucrări, fapt consemnat și de alți cercetători: Nicolaie Chipurici menționează de asemenea în lucrarea sa *Românii din afara României*: „... în toată

perioada totalitarismului comunist și a războiului rece, aceste legături (cu românii din afara țării – n.n.) și continuarea lor au fost interzise. A rezultat astfel o experiență și o istorie peste care s-a așternut tăcerea și uitarea, și care, după atâtea decenii trecute, numai memoria documentelor le poate alunga, întru cunoașterea, valorificarea și folosirea lor pentru prezentul și viitorul nostru de comunicare și înțelegerea și popoarele și statele în care românii trăiesc, de afirmare a drepturilor și posibilităților reale de manifestare ale particularităților culturale, spirituale ale tuturor colectivităților etnice, indiferent de geografia unde se află⁵.

Despre românii balcanici s-a vorbit încă în cronicile bizantine și românești. Astfel, Miron Costin, primul care i-a pomenit în *Letopisețul* său, scria: „... sunt dară acești cuțoslavi (cum le spun vecinii lor și încă cu dânșii am vorbit) nu numai osebiți nici în chip, nici în obicei, nici în tărie și făptura trupului decât românii aceștia, și limba lor românească ca acestora, numai stricată și mai amestecată cu aceasta grecească și turcească; pentru că foarte puțini, cum s-au zis, au rămas la niște munți trăgându-se de locuiesc, care se întind în lung de lângă Ianina a Pirului până spre arbași lângă Elbasan unde zic, în sate numai locuind (...) și locurile unde locuiesc le zic Vlahia, iar țării acesteia Vlahia mare⁶. Dimitrie Cantemir îi amintește pe aromâni în *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* „aceiași români să fie moșii și strămoșii românilor care și astăzi (...) locuitorii se află adecă moldovenii, muntenii, maramureșenii, românii de peste Dunăre și cuțovlahii din țara grecească, căci toate aceste noroade dint-aceiași romani ai lui Traian să fie, nu numai limba și graiul, ci și a tuturor vremii istorii mărturisesc⁷.

Soarta românilor din sudul Dunării nu a rămas în afara intereselor marilor personalități politice și istorice din România. A. Berciu-Drăghicescu vorbește în lucrarea sa *Românii din Balcani* despre organizarea în 1860, la București, a Comitetului macedoromân la care, în 1863, au aderat D. Bolintineanu, D. Brătianu, C. A. Rosetti, C. Bolliac, I. Ghica, M. Kogălniceanu și alții. Istoricii români, din diferite perioade, au insistat asupra originii românești a aromânilor. P. Maior și B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol și D. Onciul au susținut ideea că macedoromânii își au originea din Moesia. După năvălirea popoarelor migratoare, aceștia au migrat spre sud, ajungând la Rodopi, originea lor fiind, așa cum a afirmat P. Maior, în Dacia Traiană. Filologic, limba lor este limba română, dialectul având aceeași structură morfologică și sintactică cu cea a limbii române. Putem afirma că spiritualitatea românească este unitară pe întreg spațiul balcano-carpato-danubian, fapt confirmat în numeroase lucrări referitoare la istoria, folclorul, etnografia și limba românilor din Balcani: Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Balcani*; Ion Nistor, *Originea românilor din Balcani și Valabiile din Tesalia și Epir*; Mihail Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens* și alții⁸.

După revoluția din 1989 relațiile românilor din comunitățile băștinașe din jurul României și a diasporei românești cu țara au devenit mai frecvente. Începând din vara anului 1992, când *Fundația Culturală Română* a organizat Primul For al Românilor de Pretutindeni, aceste relații au constituit o frumoasă tradiție. Permanența întâlnirilor în cadrul unor conferințe științifice, manifestări culturale, cursuri de perfecționare, întâlniri profesionale etc. au dat posibilitatea de a ne cunoaște reciproc și de a reconstitui un tablou exact al răspândirii pe glob a centrelor de spiritualitate și cultură românească, de a valorifica potențialul științific și cultural românesc, din afara frontierelor României. Cea mai prestigioasă și eficace manifestare de acest gen a fost, desigur, Conferința *Românii și România în știința contemporană*, organizată de

Academia Română și Fundația Culturală Română (cele două ediții: la Sinaia și la Brașov).

Din aceste legături a rezultat o bogată experiență care a făcut posibilă nu numai cunoașterea reciprocă, dar și susținerea cultural-spirituală, relațiile de durată, atât de necesare acum, la sfârșitul sec. XX.

Astăzi, în întreaga lume, funcționează peste 600 de societăți culturale românești, apar peste 600 de ziare și reviste, în ultimele decenii au apărut 3 850 de volume în limba română, se difuzează emisiuni în limba română în studiourile de radio și televiziune din Cernăuți, Chișinău, Novi Sad, Israel, Szeged, Paris, Washington, Moscova, Kiev, München, Quebec, Atena, Ankara etc. Limba și literatura română se predau în mai multe universități ale lumii: în SUA, la Paris, la Roma, la Tel-Aviv, la Milano etc.

Deschidem acest capitol al revistei noastre cu o serie de lucrări despre comunitatea română din Banatul sârbesc. Conform datelor prezentate de Nicoaie Chipurici în cartea *Românii din afara României*⁹, românii locuiesc aici în 27 de comune rurale, cele mai multe fiind situate în zona Vârșeț – Biserica-Albă (13 comune), celelalte comune sunt, în majoritate, mixte. În general Banatul sârbesc este un teritoriu multinațional în care conviețuiesc mai multe naționalități: români (27 de comune), sârbi (69 de comune), germani (38 de comune), unguri (69 de comune), slovaci (5 comune) și chehi (1 comună).

Desigur, informațiile, care astăzi au devenit accesibile, necesită o sistematizare și o analiză științifică mai temeinică. Intenția noastră este numai de a aduce la cunoștința cititorului revistei *Glasul Bucovinei* problema ca atare și o minimă informație despre românii din diferite țări ale lumii, de a pune la dispoziție și o listă bibliografică, în eventualitatea că tema ar interesa pe cineva mai profund.

Viața culturală și științifică a românilor din Banatul sârbesc este o dovadă a contribuției ei globale la dezvoltarea poporului român. Ca atare, minoritatea română de aici nu are instituțiile sale științifice, cercetările fiind organizate de oamenii de știință. Dr. Ion Muncean, profesor la Facultatea de Drept din Novi Sad analizează în articolul publicat în revista *Academica, Contribuția minorității naționale române din Jugoslavia la cultura românească*¹⁰, rezultatele cercetărilor referitoare la identitatea, spiritualitatea și cultura națională a românilor.

„Este indispensabil, menționează autorul, să amintim că minoritatea română din Jugoslavia nu își are instituțiile ei științifice. Cadrele de limba și literatura română (din cadrul Facultății de Filologie din Belgrad și al Facultății de Filologie din Novi Sad), pe lângă pregătirea universitară, se ocupă și de cercetările științifice, în cadrul proiectelor finanțate de Ministerul de Știință și Tehnologie al Guvernului Republicii Serbia. Aceste cercetări se referă mai mult la problemele de limbă și literatură”¹¹. Activitatea științifică, însă, este caracterizată prin două forme – activitatea societăților nonguvernamentale și a personalităților științifice care au realizat lucrări de valoare pentru cultura și știința românilor. *Societatea de Limba Română*, fondată de dr. prof. Radu Flora în 1962, continuă și astăzi cercetarea organizată. Numai în perioada anilor 1970–1980 au avut loc șase simpozioane științifice la Vârșeț, Panciova, Zrenianin și Belgrad, iar două la București. *Societatea (Fundația) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina*, creată în 1995, a organizat simpozioane și mese rotunde, cel mai important fiind simpozionul *Banatul jugoslav – trecut istoric și cultural*. În anul 1993 a fost creată și *Societatea Prieteniei Sârbo-Române* cu sediul la Novi Sad.

Prezența acestor societăți nonguvernamentale, programele lor științifice și instituirea unor cercetări organizate, de lungă durată, lucrările publicate (reuniuni științifice, articole, cărți, monografii, articole publicate în revistele jugoslave și din străinătate) este dovada existenței unei serioase instituții științifice românești nonguvernamentale, susținute de prestigioase personalități ale minorității românești.

După cum aflăm din articolul amintit, *Fundația Română de Etnografie și Folclor din Voivodina* a formulat un program de cercetare care ar înlătura improvizațiile (îndeosebi cele de interes provincial) și ar miza pe o cercetare competentă și modernă. Menționăm câteva din aceste principii, care stau la baza viitoarelor cercetări, ele fiind valabile și pentru o eventuală organizare de programe științifice pentru Bucovina în cadrul societăților de cultură nonguvernamentale:

„a. acordarea atenției, în aceeași măsură, tuturor formelor de cultură spirituală și materială;

b. definirea proiectelor, prin aplicarea criteriilor științifice acceptate;

c. aplicarea metodologiei științifice în activitatea de cercetare;

d. verificarea rezultatelor cercetării științifice la simpozioane și la alte reuniuni științifice.

Prin aplicarea principiilor menționate, continuă autorul, s-ar înlătura complet sau parțial insuficiența cercetării unor forme ale culturii materiale sau spirituale sau favorizarea unor interese locale sau de altă natură etc. O astfel de metodă de activitate contează pe o critică corespunzătoare, competentă și cu bune intenții, a rezultatelor...¹².

Bunele intenții ale românilor din Voievodina sperăm să fie realizate. Noi le dorim succes!

NOTE

1. Nicolaie Chipurici, *Românii din afara României*, Editura Lumina, România, 1995; Virgil Nestorescu, *Românii Timoceni din Bulgaria*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996; Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani*, Editura Globus, București, 1996; Cristea Sandu-Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timișoara, 1994.
2. Victor Crăciun, *Pentru întărirea spirituală a întregului neam românesc de peste 33 de milioane. Eseu asupra întrajutorării românilor de pretutindeni*, Băile Herculane, 1993, p. 8-9.
3. Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 23, 32-33, 94-96, 145-146, 196-203.
4. *Ibidem*, p. 23: „Prima hartă în care apar românii din Balcani este cea a lui O'Etzel, din 1821, dar care este mai puțin precisă în ceea ce privește realitatea istorică. Alte reprezentări cartografice se află în lucrările lui A. J. B. Wace, M. S. Tompson, *The nomads of the Balkans. An Account of Life and Customs among the Vlachs of Northern Pindus*, Londra, 1914, p. 206 și Th. Capidan, *Die Mazedo-Rumänien*, București, 1940, după p. 150. Una dintre reprezentările destul de corespunzătoare realităților se află în lucrarea lui G. Weigan, *Die Aromenen, Etnographischphilologisch-historische Untersuchungen über der Volk der sogenannten Makedo-Romänen oder Zinzaren*, 2 vol., Leipzig, 1895/1896“.
5. Nicolaie Chipurici, *op. cit.*, p. 6.
6. Adina Berciu-Drăghicescu, *op. cit.*, p. 16.
7. *Ibidem*, p. 17.
8. P. Gârboviceanu, *Voia lui Dumnezeu în graiul național. Un episcopat românesc în imperiul turcesc*, București, 1897; C. Burileanu, *De la aromânii din Albania*, București,

- 1906; I. Arginteanu, *Istoria românilor macedoneni din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, București, 1904; D. Bolintineanu, *Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos*, în *Revista Pindului, Macedoniei și Timocului*, București, 1829; T. Burada, *Cercetări despre școlile românești din Turcia*, Roma, 1904; Th. Capidan, *Românii din Peninsula Balcanică. Câteva considerații asupra trecutului lor*, București, 1924; *Meglenoromânii*, București, 1925; *Aromânii. Grai, folclor, etnografie*, București, 1932; *Romanitatea Balcanică*, Discurs rostit la 26 mai 1936 în ședința solemnă a Academiei Române, București, 1936; *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, București, 1936; I. Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, București, 1929; Nicolaie Ciachir, *Românii din sud-estul Europei (1848-1886)* etc.
9. Nicolaie Chipurici, *op. cit.*
 10. Ion Nunceanu, *Contribuția minorităților naționale române din Iugoslavia la cultura românească*, în *Academica*, anul VII, 12 (84), octombrie, 1997, p. 15.
 11. *Ibidem.*
 12. *Ibidem.*

SUMMARY

The author presents briefly the situation of the native Romanian population around the Romanian frontiers: the Republic of Moldova (Bessarabia), Ukraine (Cernowitz, Transcarpathia and Odessa), Bulgaria (the region between the town of Vidin, the river Timoc and the Danube), the Serbian Banat, the Hungarian Bihoria and the south of Slovakia. It is necessary to study the particularities of these Romanian communities. The author informs the readers that a column will be inaugurated containing materials about the Romanians in the Serbian Banat.

ROMÂNII DIN VALEA TIMOCULUI ȘI UNIREA DIN 1918

Maria Petre

București

În preajma primului război mondial, între Vidin și Morava trăiau în mase compacte aproximativ 100 mii de români în Bulgaria și între 260–300 de mii de români în Serbia¹. Această populație cunoscută sub numele de români din Valea Timocului își păstrase nealterate limba și obiceiurile și dăduse jertfă de sânge în primul război mondial, așa cum remarcă George Vâlsan: „Foarte mulți cititori de ziare au fost mirați citind telegrame ce vesteau că sârbii au pus în fruntea focului din Balcani regimentele românești din Craina, Pojarovaț, Timoc și că la Șiștov, în Bulgaria, preotul, dând binecuvântarea trupelor care plecau spre război, s-a rugat pentru regele Carol și a vorbit aducând elogii vitejiei românilor din care se compune majoritatea garnizoanei Șiștov“.²

În fruntea luptei naționale a românilor din Valea Timocului s-a situat încă din anul 1912 dr. Atanasie Popovici, el însuși român timocean, sprijinit de un alt corifeu al unirii tuturor românilor, Onisifor Ghibu. Refugiat din Basarabia, luând contact cu alți români din sudul Dunării, Atanasie Popovici publică în ziarul *România Nouă* de la Chișinău o serie de articole în care militează pentru drepturile românilor din Valea Timocului. În colaborare cu alți refugiați din Valea Timocului, Atanasie Popovici redactează la 1/13 noiembrie 1918 la Chișinău manifestul „Către românii din Serbia“. În el se arată că, deși mai numeroși decât românii din Bucovina, românii din Serbia au rămas în afara hotarelor României. „... Ar fi păcat față de copiii și nepoții noștri ca în astfel de clipe hotărâtoare noi să stăm nepăsători... Fiind români, dorim să fim la un loc cu ceilalți frați ai noștri, cu românii care acum sunt un popor mare. Noi vrem să fim la un loc cu Banatul, cu Transilvania, cu Basarabia și cu Bucovina“³. În continuare, în manifest se cerea ca în județele cu populație preponderent românească administrația să aibă reprezentanți ai românilor, judecata să se facă în limba română, să se înființeze școli românești, iar în biserici slujbele să se facă românește. Își exprimau speranța că „... pentru aceasta mama noastră România ne va da tot sprijinul“, și îndemneau la alegerea unui *Comitet național* care să ia legătură cu românii din celelalte provincii românești „... pentru ca să ne unim cu ei, făcând și noi dimpreună parte din România Mare“. Manifestul era semnat de Sever Coteț și Ion Niță, plutonieri, L. Bogdan, funcționar, și Atanasie Popovici, doctor în filozofie, profesor⁴. Pe marginea acestui manifest Onisifor Ghibu nota că a fost interzis de cenzură, dar că a fost totuși tipărit clandestin, pe foi volante în 1 000 de exemplare și s-a răspândit „... pe sub mână“⁵.

La 4/18 noiembrie 1918, în localul redacției ziarului *România Nouă* se întrunește *Comitetul românilor din dreapta Dunării*, care hotărăște „... să se pună în

legătură cu factorii politici ai țării și cu reprezentanții statelor aliate, în vederea rezolvării chestiunilor naționale ale compatrioților lor, pe baza principiilor stabilite de președintele Statelor Unite⁶.

În *România Nouă* din 7/20 noiembrie 1918 apare articolul *Români din Serbia și istoricii noștri*, în care Atanasie Popovici arată „... ideea unității noastre politice este în pragul realizării depline. Provinciile românești istorice, de atâta vreme încăpute pe mâinile dușmanilor, se întorc astăzi la patria-mumă, spre a forma un puternic stat național. Din cuprinsul acestui stat încă se pare că sunt excluși mai bine de 1 700 000 de români din Macedonia, Valea Timocului și din stânga Nistrului. E o datorie imperativă pentru orice român să asculte chemarea acestor frați înstrăinați, ajutând prin toate mijloacele lupta lor de emancipare⁷.

În același ziar, la 10/23 noiembrie 1918, apare articolul *Pretențiunile românilor din Serbia*, în care se arată că în condițiile internaționale din ultimele zile Comitetul românilor din dreapta Dunării a hotărât redactarea unui memoriu împreună cu românii din Macedonia și din Bulgaria, în care se revendicau drepturi administrative, judecătorești și culturale pentru populația românească din sudul Dunării⁸.

La 1 decembrie 1918, la Chișinău are loc o grandioasă adunare unde ia cuvântul și Atanasie Popovici, reprezentantul românilor din Valea Timocului, care, exprimându-și bucuria unirii Transilvaniei cu România, vorbea despre aceștia ca fiind „... cei mai apropiați de țara mamă, cei mai uitați de țara mamă și cei mai nefericiți. ... De azi încolo noi suntem vecini cu Ardealul și cu Banatul liber. Piedica comunicației dintre noi și frații noștri – jandarmul ungar – a dispărut. Între noi va fi de acum înainte o legătură sufletească mai strânsă. ... Astăzi ... nu ne mai poate împiedica nimeni de a ne spune dorul de frații noștri și de a tinde spre unitate politică cu ei⁹.

Vorbind despre faptul că ziarul *România Nouă* își va înceta activitatea la Chișinău, în articolul din 3 decembrie 1918 „România nouă și românii din Valea Timocului“, Atanasie Popovici arăta că „... a fost singura foaie, care împotriva tuturor piedicilor, a îmbrățișat cu toată sinceritatea problema românilor din Valea Timocului. Deja prin aceasta ne-a alinat întrucâtva durerile sufletești și în vederea viitorului nostru ne-a adus servicii mari¹⁰.

Alături de ceilalți reprezentanți din sudul Dunării, Atanasie Popovici, în calitate de președinte al Comitetului Național al românilor din Serbia, a adresat Conferinței de Pace de la Paris în anul 1919 un *Memoriu al românilor din Serbia*. În el arată că în nord-estul Serbiei, între Timoc și Morava, locuia un număr însemnat de români din județele Craina, Pojarevăt, Timoc și Morava (aproximativ 340 000). Aduce dovezi în sprijinul locuirii de către români a acestui teritoriu din cele mai vechi timpuri și critică statisticile oficiale sârbești care diminuau mult această cifră. De asemenea, vorbea despre persecuțiile la care era supusă această populație ce nu putea folosi limba maternă în școală și biserică și căreia i se interzicea legăturile cu frații de la nordul Dunării. În finalul memoriului cerea „... dreptul de a fi alipiți la frații noștri din regat...“.

Noi locuim pe însăși frontiera care desparte Serbia de România și teritoriul pe care-l ocupăm alcătuiește un fel de ieșind în mijlocul teritoriilor românești. Acest fapt îndreptățește năzuințele noastre și dă o mare tărie dreptului nostru care se trage din principiul wilsonian.

... În acest război a curs prea mult sânge și prea multe milioane de oameni au murit luptând împotriva împilării pentru ca odată pacea încheiată să mai rămână, fără principii întemeiate, popoare sau părți de popoare, subjugate, ca noi¹¹.

Alături de delegația românilor din Pind și Macedonia, delegația românilor din Timoc a pus bazele, la 8 martie 1919, la Paris, *Ligii pentru înfrățirea românilor din Timoc și din Macedonia*, al cărui scop era „... de a ajuta românii din Timoc și din Macedonia în lupta lor pentru eliberare“. Liga a funcționat sub președinția profesorului George Murnu și a trei vicepreședinți: Sever Bocu, Atanasie Popovici și N. Tacit¹².

Onisifor Ghibu în articolul *Românii din Valea Timocului*, publicat în anul 1941, concluziona: „Într-un mod care pare cel puțin paradoxal, România a pierdut la Paris, în favorul sârbilor și chestia Banatului și chestia Timocului. Mai mult de o jumătate de milion de români care locuiesc în mase compacte au rămas sub stăpânirea sârbilor, în schimbul unui număr de 51 000 sârbi, croați și sloveni, câți au rămas în ... România. Mai mult decât atât! România care a semnat ... tratatul de protecție a minorităților etnice din cuprinsul său, nu s-a interesat să obțină asigurarea unui drept pe bază de dreptate sau reciprocitate națională pe seama românilor din Timoc care au rămas definitiv sacrificați, într-un mod ce pare unic în felul său“¹³.

Acestea sunt mărturiile ale dorinței de unire manifestate în rândul românilor sud-dunăreni, sfâșiatați sub stăpâniri străine. Deși idealul lor de unire la țara mamă nu s-a putut împlini, în perioada interbelică România a făcut eforturi pentru susținerea cauzei culturale a românilor din Peninsula Balcanică, sprijinind, în măsura în care statele respective au permis, menținerea limbii și a spiritului românesc la această populație.

Deși în Valea Timocului statul vecin n-a permis înființarea de școli și biserici românești, un număr însemnat de elevi și studenți timoceni au studiat în țară și, reîntorși pe meleagurile natale, au menținut vie flacăra limbii și a neamului din care făceau parte.

NOTE

1. *Societatea Română de Statistică, Românii din Timoc*, Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, București, /1943/, vol. II, p. 57, 63.
2. *Ibidem*, p. 54.
3. *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1836, dosar 534, f. 122.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*, f. 123.
6. *Ibidem*, f. 101.
7. *Ibidem*, f. 104.
8. *Ibidem*, f. 107.
9. *Ibidem*, f. 112–113.
10. *Ibidem*, f. 111.
11. *Societatea Română de Statistică, op. cit.*, vol. III, p. 113–118.
12. *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, fond *Onisifor Ghibu*, inv. 1836, dosar 538, f. 1–2.
13. *Idem*, dos. 542, f. 35.

SUMMARY

The article presents the activities of the Romanians living in the Yugoslavian Banat after the Unification in 1918. The activity and the approaches made by a series of personalities such as Onisifor Ghibu and Atanasie Popovici are also presented. These personalities have fought for the rights of the Romanian living in the Timoc valley.

ASPECTE DIN ISTORIA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN BANATUL IUGOSLAV ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Mircea Măran

Republica Serbia

Prin destrămarea Austro-Ungariei și împărțirea Banatului istoric între Regatul S.C.S. și România, o parte a populației românești din Banat a intrat în cadrul statului iugoslav nou-format.

Este vorba despre românii din cele 37 de localități rurale și câteva orașe (Vârșet, Panciova, Biserica Albă, Cuvin, Becicherecul Mare – azi Zreniani). Conform recensământului populației din anul 1921, în Regatul S.C.S. trăiau 67 000 de locuitori de naționalitate română.

Viața culturală a românilor din partea iugoslavă a Banatului și-a continuat dezvoltarea începută încă în perioada stăpânirii austro-ungare, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. În numeroase localități populate de românii din Banatul iugoslav tradiția culturală era puternică. Astfel, în localitatea Coștei se pun bazele primului cor în anul 1869, la Iancaid (azi Iankov Most) primul cor bărbătesc ia naștere în anul 1870, la Satu Nou (Babatsko Novo Selo) tot în același an (1870), apoi la Marcovăț în anul 1871 etc. Corurile făceau parte din așa-numitele *Reuniuni de cântări și citire*, înființate în majoritatea localităților din această zonă până la începutul secolului al XX-lea.

În urma împărțirii Banatului între Regatul S.C.S. și România (o parte mai mică a Banatului a primit și Ungaria), românii rămași în partea iugoslavă a Banatului au cunoscut o perioadă de stagnare în ceea ce privește activitatea culturală, mai ales în primii ani după sfârșitul primului război mondial. Unica formă de activitate culturală în primii ani de după războiul mondial o reprezintă programele cultural-artistice, adică așa-numitele „petreceri” sau „serbări”, organizate de societățile culturale sătești. Astfel, în localitatea Petrovasâla (azi Vladimirovaț) a fost prezentat un program cultural-artistic pe data de 13/26 ianuarie 1919, pregătit de studenții din localitate. Corul mixt din localitate a prezentat cu această ocazie piesa muzicală *Coasa* și comedia *Cinel-Cinel* de Vasile Alecsandri¹. Un program asemănător a fost prezentat la Petrovasâla și pe data de 19 ianuarie 1921, cu care ocazie a fost jucată și piesa de teatru *Grănicerul*. Spectacolul a fost vizionat de 300 de spectatori². Câteodată, programele cultural-artistice erau pregătite și de elevii de la școlile primare. Astfel, în localitatea Uzdin pe data de 6 mai 1920 a avut loc o serbare prezentată de elevii claselor IV–V, sub conducerea învățătorului Valeriu Petcu³.

Viața culturală a românilor din Banatul iugoslav primește forme mai organizate începând cu anul 1923, an în care a luat naștere și *Partidul Român din Regatul S.C.S.* În luna noiembrie a luat naștere *Asociația Culturală a Românilor din Regatul S.C.S.*

Conform regulamentului, această asociație se angajează pentru „promovarea și ridicarea culturii spirituale, estetice, morale și materiale a locuitorilor de naționalitate română, cetățeni ai regatului S.C.S.”⁴. *Asociația* își asumă o serie de sarcini, fără a fi însă în stare să le realizeze, nefiind nici condiții materiale favorabile, dar nici cadre. Marea majoritate a intelectualilor români din localitățile Banatului iugoslav au emigrat în România la începutul anilor '20 ai secolului nostru. În acest fel, populația românească din Banatul iugoslav a rămas fără conducători spirituali (cu excepția preoților, care în majoritate au rămas în localitățile lor), ceea ce a dăunat în primul rând dezvoltării culturale a minorității române. În acest fel nici *Asociația Culturală a Românilor din S.C.S.* nu avea forțe suficiente pentru a-și realiza ceea ce și-a propus, iar, pe lângă aceasta, regulamentele ei nu au fost aprobate de Ministerul Afacerilor Interne, astfel că ea, de fapt, și-a încetat foarte repede activitatea.

În anul 1931, minoritatea română din Banatul iugoslav reușește să-și înființeze, în sfârșit, o asociație culturală în care au fost încadrate majoritatea societăților culturale de prin sate. Este vorba despre *Asociația Corurilor și Fanfarelor Române*, a cărei adunare de constituire a avut loc pe data de 30 august 1931 la Alibunar. Președinte al acestei asociații a fost ales preotul Ioan Mitar din Straja, iar în funcția de vicepreședinte preotul Constantin Dimian din Petrovasâla (Vladimirovaț)⁵. În aceeași seară a avut loc și o trecere în revistă a corurilor și fanfarelor românești din Banatul iugoslav⁶.

Un fenomen specific în viața culturală românească de aici este înființarea fanfarelor chiar în perioada dintre cele două războaie mondiale. La Coștei exista fanfară încă din anul 1910, pe când în celelalte localități acestea iau naștere în perioada interbelică: la Deliblata în anul 1922, la Vlaicovăț în anul 1925, la Oreșăț în anul 1926, la Marcovaț și Voivodinț în anul 1927 etc.

O problemă arzătoare pentru românii din Banatul iugoslav în perioada interbelică era și problema publicațiilor în limba română, de o importanță mai mare fiind doar săptămânalele *Graiul românesc* din Panciova (1923–1926 și *Nădejdea* din Vârșeț (1927–1944), pe când alte periodice, cum ar fi *Opinca*, *Lumina*, *Democratul*, *Ziarul nostru*, *Foaia poporului român*, *Biruința*, *Graiul strămoșesc* erau de scurtă durată, majoritatea încetându-și activitatea deja după câteva numere. Trebuie amintit și *Calendarul poporului*, editat de Romulus Roman în perioada anilor 1922–1925, cât și *Calendarul Nădejdea*, care a apărut o dată pe an în perioada 1929–1944. Numărul cărților publicate în limba română era și mai mic. Amintim volumul de versuri *În seri de iarnă* de Romulus Roman, apărut în anul 1922⁷ (aceiași autor a publicat și câteva manuale școlare în limba română), apoi volumul *Poezii populare din Banatul iugoslav*, editat în anul 1939 de Roman Cristea din Glogoni și Traian Mărghitean din Satu Nou⁸. În toamna anului 1936 a apărut *Dicționarul româno-sârb*, întocmit de absolventul la medicină Iosif Frențiu din Uzdin⁹. Circulau însă cărți și publicații de proveniență din România. Amintim aici piesele de teatru țărănești, scrise de Nicolae Țintariu, care era originar din localitatea Petrovasâla (Vladimirovaț), dar care a părăsit satul natal în anul 1922, stabilindu-se în localitatea Partoș din România. Piesele sale de teatru (fără valoare literară mai mare), scrise pentru țărani și publicate în general la Casa de editură *Alexandru Anca* din Cluj¹⁰, erau foarte populare la românii din Banatul iugoslav în perioada interbelică, fiind deseori jucate în programele organizate prin localitățile bănățene.

Pentru răspândirea cărților în limba română în Banatul iugoslav, un deosebit merit îl are Coriolan Buracu (1888–1964), preot și ofițer, primul director al Palatului

Cultural din Turnu Severin, un timp și director al Bibliotecii „I. G. Bibicescu” din Turnu Severin. Prin angajarea lui Coriolan Buracu (în perioada interbelică membru activ al Partidului Național-Țărănesc), Biblioteca „I. G. Bibicescu” din Turnu Severin a trimis un mare număr de cărți în localitățile Banatului iugoslav, destinate cititorilor români. În anul 1929, existau deja 34 de filiale ale Bibliotecii „I. G. Bibicescu”, în acele localități în care au fost expediate cărți românești trimise de la biblioteca din Turnu Severin¹¹. Numărul cărților varia de la bibliotecă la bibliotecă, înregistrând o creștere considerabilă în a doua jumătate a anilor '20. Astfel, biblioteca din localitatea Grebenaț la 1 ianuarie 1928 număra 400 de volume, iar la sfârșitul acestui an – 1 275 volume, numărul cititorilor în acest an fiind de 74. La Grebenaț mai soseau ziare și reviste din România, cum ar fi *Universul*, *Cuvântul*, *Libertatea*, *Graiul românesc*¹². În localitatea Sân-Mihai (azi Locve), în anul 1926 biblioteca avea 400 de volume, iar în anul 1930 – 901 volume, numărul cititorilor fiind de 140¹³.

Viața culturală la românii din Banatul iugoslav a cunoscut forme noi de organizare în a doua jumătate a anilor '30 prin înființarea Asociației *Astra*. Ideea înființării acestei asociații s-a născut în anii conflictelor politice, adică ai neînțelegerilor dintre puținii intelectuali români, urmat de consecințe negative pentru țărâniea română. Se simțea nevoia să se pună capăt dezbinărilor, să se ajungă la împăcarea celor două grupări în vederea unirii acestora într-o singură mișcare culturală. La 2 martie 1936 a fost adusă o proclamație semnată de preoții Ioan Mitâr și Lazăr Cârdu, în care intelectualitatea română din Banatul iugoslav era chemată la adunarea care urma să aibă loc la Petrovasâla pe data de 19 mai 1936. La această adunare a fost adoptat statutul *Asociației Culturale Astra* și ales *Comitetul provizoriu de acțiune*. Statutele au fost aprobate de Ministerul Învățământului din Belgrad în septembrie 1936. La 10 decembrie 1936, la Vârșeț a avut loc adunarea de constituire a *Astrei*, la care a fost aleasă conducerea acesteia după cum urmează: Ioan Mitâr, președinte; Adam Fiștea și Nicolae Măda, vicepreședinți; Lazăr Cârdu, secretar general. *Astra* și-a propus scopuri și sarcini variate, dar unele dintre acestea au rămas doar pe hârtie, din lipsă de mijloace financiare și de cadre. Activitatea ei s-a limitat la stimularea muncii societăților cultural-artistice (coruri, fanfare) și la organizarea de spectacole. Comitetul Central al *Astrei* supraveghează și conduce întreaga activitate, iar cercurile culturale și secțiile execută îndrumările conducerii centrale. Societățile culturale se încadrează în Asociația *Astra*, iar la sate se formează cercuri culturale, dintre care primul la Coștei, în luna martie 1937. Dintre manifestările culturale organizate de *Astra* amintim festivalul organizat pe data de 22 mai 1938, după încheierea adunării generale a *Astrei*, care a avut loc la Vârșeț. În program au participat numeroase coruri, fanfare și formații de dansatori, care au prezentat în total 32 de numere¹⁴. Această manifestare culturală a fost urmărită de peste 4 mii de persoane, majoritatea aparținând minorității române din satele din jurul Vârșețului. După acest eveniment cultural, activitatea *Astrei* continuă cu mai puțin entuziasm, astfel că spre sfârșitul perioadei interbelice (1939–1940) cercurile *Astrei* își întrerup activitatea în numeroase localități, pe când în altele activitatea acestora se desfășoară sporadic.

Prin urmare, activitatea culturală a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică a cunoscut perioade de înflorire, dar și perioade de stagnare, provocate de numeroși factori. În primul rând, asupra nivelului relativ scăzut de activitate culturală a minorității române a influențat faptul că majoritatea reprezentanților acestei minorități trăiau în mediul rural, unde nu au existat condiții favorabile pentru dezvoltarea culturii. Apoi, numărul mic de intelectuali și neînțelegerile dintre aceștia

au pus piedici activității culturale la sate, care deseori erau lăsate pe mâna țăranilor nu prea pregătiți pentru a conduce astfel de activități. Cu toate acestea, activitatea culturală la sate a reușit să se mențină în întreaga perioadă interbelică, contribuind la păstrarea identității naționale a țăranului român.

În această lucrare au fost expuse doar unele aspecte ale istoriei culturale a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică. Cercetările care urmează, împreună cu lucrările deja publicate în acest domeniu, vor alcătui o lucrare mai vastă, care să cuprindă toate aspectele istoriei culturale a minorității române din Banatul iugoslav.

NOTE

1. *Opinca*, Vârșeț, nr. 3 din 20 ianuarie / 2 februarie 1919, p. 3.
2. *Arhiva parohială a Vladimirovaț*, Protocolul „Reuniunii corului vocal bisericesc-lumesc“.
3. *Familia*, Vladimirovaț, nr. 12 din decembrie 1996, p. 7.
4. G. Popi, *Românii din Banatul iugoslav 1918-1941*, Editura de Vest, Timișoara, 1996, p. 186.
5. *Nădejdea*, Vârșeț, nr. 36 din 13 septembrie 1931, p. 3.
6. Idem, nr. 38 din 27 septembrie 1931, p. 3.
7. A. Trifu, *Romulus Roman – un vizionar și deschizător de orizonturi*, *Analele Societății de Limba Română*, 3-4, Zdrejanin, 1972-73, p. 618.
8. R. Flora, *Folclor literar bănățean*, *Libertatea*, Panciova, 1975, p. 107.
9. G. Popi, *op. cit.*, p. 219.
10. M. Măran, *Petroviceni de altădată*, *Libertatea*, Novi Sad, 1996, p. 91-93.
11. N. Chipurici, *Românii din afara României (Documente)*, Editura Lumina, România, 1995, p. 139-140.
12. *Ibidem*, p. 138.
13. *Ibidem*, p. 159.
14. *Nădejdea*, nr. 21 din 22 mai 1938, p. 2.

SUMMARY

After the Austro-Hungarian Empire broke up and the historical region of Banat split, part of the Romanian population in Banat entered the newly formed Yugoslavian state. According to the 1921 census, 67 000 inhabitants of Romanian nationality lived there in 37 rural localities and several towns. In the first years after the end of the World War, the Romanians in the Yugoslavian Banat knew a period of stagnation in their cultural development that was reduced to the so-called „parties“ organised by the cultural village societies. Starting with 1923, the cultural life of the Romanians living in the Yugoslavian Banat knows new forms of organisation and a revival that last until 1940.

SOCIETATEA DE LIMBA ROMÂNĂ – O NECESITATE VITALĂ (36 de ani de activitate)

Lucian Marina

Republica Serbia

Societatea de Limba Română* din Voivodina, Republica Serbia, a fost și este o necesitate a existenței românilor din Banatul iugoslav. Înființată în martie 1962, această formă instituționalizată, care întrunește spiritualitatea de vârf a minorității naționale române din Voivodina, a avut și are o însemnătate și activitate deosebit de importantă pe scena cultural-științifică, adevărata a unei adevărate microacademii de științe a românilor din Voivodina.

Unul dintre scopurile de bază ale Societății de Limba Română este acela de cultivare a limbii române literare în toate mediile de răspândire a culturii. În acest sens, menționăm în mod deosebit activitățile vizând perfecționarea limbii române în școlile voivodinene cu limba de predare română. Însă, merită să fie menționate și acțiunile S.L.R., care au drept scop stimularea și propagarea creației literare în limba română de la noi, apoi colectarea documentelor despre istoria culturală a românilor din Voivodina, Republica Serbia, activitățile în domeniul folclorului și, în mod special, acțiunile de colectare a folclorului literar, precum și modul organizat de cultivare a limbii române literare în domeniul traducerilor, mass-media etc. În vederea îndeplinirii prevederilor statutare, Societatea de Limba Română din Voivodina în calitate de organizație socială cu preocupări de specialitate în diversele sale forme de activitate, întrunește oamenii de știință, cadrele didactice, scriitorii noștri, traducătorii, ziariștii, istoricii, folcloriștii etc.

În mod special trebuie subliniat faptul că Societatea de Limba Română din Voivodina are cea mai lungă tradiție în familia societăților pentru cultivarea limbilor și literaturilor popoarelor și naționalităților, respectiv minorităților naționale și grupurilor etnice din Voivodina.

Societatea de Limba Română din Voivodina a fost înființată la 3 martie 1962 și, în situația în care la românii din Voivodina nu au existat alte forme de coordonare, de sprijin în domeniul prezervării, cercetării și cultivării limbii române, a fost unica formă organizată de activitate. S.L.R. a constituit un cadru instituțional vital pentru păstrarea și evoluția limbii, literaturii și istoriei culturale a românilor din Voivodina – Serbia. Bineînțeles, când facem aceste afirmații, nu scăpăm din vedere contribuția incontestabilă pe care au avut-o și, respectiv, o au și astăzi săptămânalul *Libertatea* și toate celelalte publicații în limba română, precum și deosebit de importanta activitate editorială, care este mândria Casei de presă și editură *Libertatea* din Panciova. Această

* În continuare S.L.R.

organizație socială și Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav sunt, incontestabil, instituții care au jucat un rol important în domeniul cultivării și păstrării limbii române, a identității culturale și naționale a românilor de pe aceste meleaguri. Deosebit de importante în acest sens sunt și școlile voivodinene cu limba de predare română, apoi emisiunile de radio și televiziune în limba română, activitatea societăților cultural-artistice, marile noastre manifestări culturale, festivaluri, în genere activitatea organizațiilor care îi întrunesc pe români sau pe prietenii culturii române. Însă, când vorbim despre munca științifică, despre misiunea cultural-iluministă și de cercetare organizată, când vorbim despre contribuția la istoria culturii românilor din Voivodina, trebuie să recunoaștem rolul incontestabil al Societății de Limba Română.

Acum se poate vorbi și despre modalitățile de organizare nou apărute pe scena vieții social-culturale a românilor din provincia noastră, nimeni însă nu neagă faptul că Societatea de Limba Română din Voivodina deține în continuare un rol important. În ultimă instanță, aceasta se oglindește și în activitatea practică de îndeplinire a prevederilor statutare „de a apăra prin mijloace legale drepturile constituționale ale românilor din Voivodina în folosirea limbii materne în domeniul culturii, învățământului și în mijloacele de informare“ (articolul 9 al Statutului S.L.R.).

Actuala conducere a Societății de Limba Română a trimis cu diferite ocazii cereri, telegrame și diferite demersuri la adresa instituțiilor competente (spre exemplu, și actualului președinte al Republicii Serbia, și președintelui României), precum și diferitelor alte organe competente. Demersuri au fost trimise și cu prilejul „periclitării“ drepturilor referitoare la programul RTV în limba română, de asemenea cu prilejul inițiativei privind deschiderea (la Vârșeț) a secției de limba română a Facultății de Învățători din Belgrad, apoi referitor la numirea inspectorului școlar pentru școlile voivodinene cu limba română de predare etc.

Din inițiativa Societății de Limba Română, Adunarea Voivodinei a adoptat și concluzii referitoare la funcționarea inspectorului școlar și acestea au fost înaintate Ministerului Învățământului al Republicii Serbia în vederea soluționării practice. Bineînțeles, există și alte exemple, dar să elucidăm și alte forme de activitate ale Societății de Limba Română.

Organizarea simpoziunilor iugoslavo(sârbo)-române se înscrie printre cele mai luminoase pagini în istoria Societății de Limba Română, paralel cu cercetările științifice și publicarea documentelor despre istoria culturală a românilor din Voivodina, domeniu în care rezultate deosebite a înregistrat Comisia de documente și patrimoniu cultural.

De o importanță deosebită sunt și reuniunile științifice, respectiv consfăturile cadrelor didactice care acum se organizează de către Comisia școlară a S.L.R., precum și Adunarea generală a cadrelor didactice din școlile voivodinene cu limba de predare română. Organizarea cursurilor de perfecționare în România pentru aceste cadre didactice (acțiune reluată de actuala conducere a S.L.R. după o pauză de un deceniu și jumătate) constituie un alt important segment al activității desfășurate de Societatea de Limba Română, care, de altfel, de-a lungul întregii sale activități a militat pentru respectarea normelor gramaticale prevăzute de Academia Română.

Cercetările și studiile axate pe etnografie și folclor au dus la publicarea în două volume (*Foaie verde, spic de grâu* și *Foaie verde, lămâiță*) a unor bijuterii ale folclorului literar bănățean, iar un alt segment important al activității Societății de Limba Română din Voivodina îl reprezintă stimularea și demistificarea creației literare de limba română de la noi.

Activul literar al S.L.R. (actualmente Cenaclul Literar „Radu Flora“), prin întrunirile organizate din anul 1963, a constituit o veritabilă forță stimulatorie, instituind,

în colaborare cu revista *Lumina*, „o formă originală deosebit de prolifică – tabăra de creație *Colonia literară*. Or, această tabără de creație, în mod direct sau indirect, a impulsorat diverse procese literare, creația literară de la noi, publicarea de noi cărți, popularizarea literaturii, precum și formarea gusturilor publicului larg.

Demn de menționat este și faptul că actuala conducere a Societății de Limba Română din Voivodina a restabilit și stabilește în continuare noi forme de colaborare cu diferite instituții de stat de strictă specialitate și, în genere, cu instituții de cultură din Iugoslavia, România și din alte țări în care locuiesc români.

Subliniem în mod deosebit colaborarea stabilită cu Comunitatea Cultural-Instructională a comunei Secanj, împreună cu care, în colaborare cu *Uniunea Democratică a Sârbilor din România* și cu filiala din Timișoara a *Uniunii Scriitorilor din România*, S.L.R. organizează *Întâlnirile „Scriitorii la frontieră“* – manifestare culturală devenită tradițională. S-a organizat deja ediția a șaptea a *Întâlnirilor „Scriitorii la frontieră“*; manifestare culturală interstatală la care participă scriitorii români și sârbi din Serbia și România și care contribuie la o apropiere și o mai bună cunoaștere a celor două literaturi și culturi.

Deosebit de importantă este și activitatea editorială a Societății de Limba Română, care însumează peste 10 000 de pagini (*Analele S.L.R.*, *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, *Actele simpozioanelor iugoslavo[sârbo]-române*, *Caietele S.L.R.*, culegerile de folclor, volumele omagiale etc.).

Aceste rezultate incontestabile sunt meritorii, încât întregul an 1997 a decurs, și pe bună dreptate, sub semnul marcării jubileului de 35 de ani de existență și activitate bogată a Societății de Limba Română din Voivodina. Festivitățile organizate au constituit și un prilej de recapitulare a contribuției pe care au adus-o la activitatea S.L.R. numărul impresionant de membri și simpatizanți din țară și străinătate. Merită să amintim și faptul că membri fondatori ai Societății de Limba Română din Voivodina au fost Ion Bălan, Panta Cebzan, Radu Flora, Ion Marcovicean, Elena Petrovici, Lucreția Rakič, Nicolae Raichici, Trăilă Spăriosu, Laza Ștefan și Aurel Trifu.

Aceasta e doar o succintă trecere în revistă a bogatei activități a Societății de Limba Română din Voivodina, respectiv a materializării în timp a direcțiilor de activitate, a căror temelie, împreună cu cei mai apropiați colaboratori, a pietrificat-o regretatul profesor Radu Flora, distins om de știință, profesor universitar, scriitor, folclorist, fondator și ani la rând președinte al Societății de Limba Română din Voivodina.

SUMMARY

The article is a brief survey of the activities of the Romanian Language Society in Voivodina, the Republic of Serbia. The Society was set up in March 1962, proving extremely necessary for the existence of the Romanians in the Serbian Banat. Its initiator was the distinguished scholar, professor, writer and folklorist Radu Flora. The society represented for a long time the only institutional framework for the preservation and development of the language, literature and cultural history of the Romanians in Voivodina, establishing various forms of collaboration with state and culture institutions not only from Yugoslavia and Romania, but also from other countries with Romanian population.

COMUNITATEA ROMÂNILOR DIN IUGOSLAVIA

Vasile Tărățeanu

Cernăuți

Cu mai bine de opt ani în urmă un grup de intelectuali, ziariști și scriitori români, printre care Ion Marcovicean, Slavco Almăjan, Ioan Flora, Costa Roșu, Pavel Gătăianțu, Florin Tăran, Nicu Ciobanu, în timpul unor discuții interminabile, privind situația minorității românești din Voivodina, ce se desfășurau la sediul redacției ziarului *Libertatea* din Novi Sad, au ajuns la concluzia că-i absolut necesar ca românii din Iugoslavia să se organizeze într-o Comunitate sau o Uniune a lor, ce ar avea drept scop apărarea drepturilor lor constituționale și legislative, păstrarea identității lor naționale prin cultură și religie.

La drept vorbind ideea aceasta – a înființării unei organizații a minorității române în Banatul sârbesc – a apărut în baza schimbărilor ce aveau loc în Iugoslavia, inclusiv în Voivodina la începutul anilor '90 ca o reacție firească la dizolvarea sau blocarea activității unor organizații social-politice de stat, care până la acea oră se preocupaseră și de soluționarea problemelor comunităților naționale, inclusiv a celei românești.

Astfel, pe parcursul anului 1990, în majoritatea absolută a comunelor administrative și în cele mai mari sate și orașele cu populație românească au fost create comitete de inițiativă în vederea constituirii Comunității Românilor din Iugoslavia, s-au organizat mai multe mese rotunde cu participarea diferitelor personalități ale spiritualității românești din Banatul sârbesc în cadrul cărora au fost prezentate nenumărate argumente în favoarea creării acesteia. Totodată s-au completat fel de fel de fișe de participare și adeziune, s-a elaborat în comun o Platformă de organizare și activitate a Comunității, Statutul ei. În consecință, la 24 noiembrie, la Coștei s-a desfășurat Adunarea de constituire a Comunității, la care au participat 150 de delegați din aproape toate satele și orașele locuite de români. Printre acestea se numără în primul rând Alibunar, Vârșeț, Panciova, Zrenianin, Covăcița, Jitiște, Biserica Albă, Sâmiai, Uzdin, Torac, Grebenăț, Seleuș și altele.

În Programul de organizare și activitate, prezentat la Adunarea de constituire se menționa și pe bună dreptate că „naționalitatea română în Voivodina este dispersată, că *păstrarea identității naționale și culturale este periclitată, iar procesul asimilării istorice este tot mai evident, că dintre celelalte naționalități din Iugoslavia, românii se găsesc în situația cea mai nefavorabilă în privința procesului de învățământ*, fapt care se reflectă negativ asupra menținerii ei“. La baza acestor afirmații se află date exacte privind scăderea numărului populației românești din Iugoslavia în ansamblu. În ultimii treizeci de ani procentul românilor în structura populației a scăzut la jumătate.

Astfel în lumina programului sus-amintit și a prevederilor statutare, fiecare membru al Comunității Românilor din Iugoslavia este dator să militeze pentru păstrarea identității naționale.

Comunitatea a fost înregistrată la Secretariatul Federal pentru Justiție și Administrație din Belgrad la 28 decembrie același an, 1990. Potrivit Statutului ea este o organizație nonguvernamentală, socio-culturală, care luptă pentru exprimarea intereselor colective de păstrare a identității naționale și culturale a românilor, nu este un partid politic și nu va lupta pentru putere. Cu toate acestea, chiar de la înființarea ei, s-au găsit destule voci care s-au pronunțat cu anumită suspiciune și cu neîncredere în loialitatea membrilor ei, învinuindu-i că luptă pentru *drepturile pe care le au* și că renunță *la docilitate*.

În funcție de obiectivele pe care și le-a propus de la înființare, Comunitatea Românilor din Iugoslavia este organizată pe secții: secția pentru învățământ, pentru cultură, pentru protejarea monumentelor cultural-artistice și cultivarea valorilor folclorico-etnografice, pentru informare și activitate editorială și pentru probleme profesionale. În cadrul ei funcționează patru comisii: pentru colaborare internațională, pentru colaborare cu grupurile românofone, comisia administrativ-juridică, comisia pentru marketing, precum și o subcomisie pentru școlarizarea în România.

Toate aceste organisme ale Comunității funcționează cu succes, grație faptului că întrețin strânse legături de colaborare cu celelalte organizații, societăți, uniuni, cum sunt, de exemplu, *Societatea pentru Limba Română*, *Uniunea Fanfărelor din Banat*, *Mișcarea Valabilor și Românilor din Iugoslavia*. Astfel ea a putut să susțină diferite inițiative, acțiuni, apeluri, manifestări de amploare, festivaluri, demersuri care au avut un singur scop – apărarea drepturilor populației românești, la confesiune, la învățământ, istorie, cultură în limba maternă.

De remarcat sunt și relațiile pe care le întreține conducerea Comunității cu diferite foruri culturale din Iugoslavia, cu diverse partide, cu instituțiile de stat. Un rol aparte îi revine în consolidarea relațiilor de colaborare frățească cu diverse instituții din România, în special cu Fundația Culturală Română, din partea căreia a primit un ajutor considerabil în ceea ce privește aprovizionarea cu carte, sprijinirea publicațiilor editate de filialele comunității, manifestărilor culturale organizate de membrii ei.

Cu alte cuvinte, Comunitatea Românilor din Iugoslavia, prin toate acțiunile și demersurile sale, este un factor stabilizator și constructiv în viața social-politică și culturală a Voivodinei. Or, toate acțiunile întreprinse de membrii ei țin de promovarea, în mod organizat, a drepturilor colective ale minorității românești, pentru dispariția diferențelor dintre națiunea majoritară și minoritățile naționale, pentru unitatea de limbă, cultură și neam a tuturor românilor.

SUMMARY

The author presents several data about the foundation and the activity of the Community of Romanians living in Yugoslavia. Through its activities and approaches, the Community is a stabilising and constructive factor in the socio-political and cultural life of Voivodina.

PAVEL GĂTĂIANȚU

Poet și publicist român din Voivodina, Iugoslavia. Născut la 15 decembrie 1957. După absolvirea Școlii elementare din satul natal Sămiai și a Școlii medii de economie din Alibunar, a urmat cursurile Facultății de Științe Politice a Universității din Belgrad.

A lucrat în învățământ, la postul de radio Novi Sad pe post de jurnalist. Între anii 1990–1994 a fost președinte al Comunității Românilor din Iugoslavia. Ca poet a publicat în numeroase reviste literare din țară și din străinătate. Cu poezii aparte sau cu cicluri întregi a fost prezent în mai multe antologii.

Până acum a editat câteva culegeri de poezie și de proză scurtă în limbile română și sârbă. Menționăm volumele: *Șarpele bărbierit*, *Nașterea prozei*, *Poezii*, *Calibrul pistolului*, *Atentat la ordinea publică*, *Antrenament pentru ogari*, *Teroarea gloriei* și altele.

În revista noastră se publică pentru prima dată.

PE BULEVARDUL EROILOR NAȚIONALI

(inedite)

ZIDURI, ZIDURI, ZIDURI

Am încercat să clădim un zid
din palmele noastre
cu toate că apa ne trecea
printre degete ca printre diguri
și nu am reușit,
însă, important era că-ți spuneam
„viața fără tine n-are rost“
și că noi suntem
un zid imaginar
care hoinărește prin lume
să oprească timpul
dintre stânci și apa vie,
măcar o clipă.

NU EXISTĂ CONSOLARE

Cine știe să-ți tălmăcească
prozele din ochii tăi copertați
cu mii și mii de semne
grandiosul / tragicul alfabet
al iubirii în biblioteca
Alexandriei

Orbii îți vor mângâia
cu smerenie buzele
descoperind sub degetele
noduroase țipătul mut
al disperării.

Pentru cine va fi jertfită
încă o noapte?

UNCHIUL CARLO, ACTOR FĂRĂ DINȚI

În elegantul său costum
de comerciant privatier
unchiul Carlo își plimbă
cățelul de circ Ted
cu pedigree și botniță
din piele de taur.
După ce-și terminaseră
operațiunile militare
din cartierul orașului
în urma lor rămaseră
lichenii umezi,
capodoperă a lumii imediate.

Priviți-mă atent!
Eu sunt domnul Carlo
actor anonim iar Ted
e sfoara mea dreaptă
strangulez visuri
și-mi caut un local
în centrul orașului,
să vă descifrez soarta
în tihnă.

MOAȘTELE LUI ODISEU

Oh! Odiseu, Odiseu...
ți s-a scurtat sabia ferecată
și subțiat văzul
iar drapelul arborat de catarg
nu mai fâlfâie alintându-te
stângaci și berna scârțâie
încet.

Oh! Odiseu, Odiseu...
care-ți sunt călăuzitorii?
Marea ta nu mai e curată
ca lacrima
barba ta e o perie uzată,
o simplă recuzită
dintr-un teatru de provincie,
privirile tale nu mai sunt

scânteietoare ca-n trecut,
palmele-ți sunt o țesală
sacadată.

Oh! Odiseu, Odiseu...
de ce în cimitire
nu mai pâlpaie
lumânările roșii,
rănilor corăbiilor devastate
iar tu nu te mai înapoezi
din larg.

SAXOFONUL *SELMER*, DIMINEAȚA

Iată că într-un timp
am început să fiu antologat,
încătușat de critici – fețe
ilustre
profesori de Universitate,
asaltat de puștoaicele mucoase
și ofițerii stării civile.
Pozam lângă ceașca de cafea,
pâinea prăjită, marmelada
ori iaurtul dintr-un pahar
de cristal.
Dimineața, gol sub duș
cântam în clarinetul *Deutsch*
sau *Behm* și visam splendidul
Crampon Bifet
care în absența mea
cu limba sa melodică
ar putea mângâia pădurea
fermecată a iubitei.

ÎMI RETEZ CRACA DE SUB PICIOARE

Patru câini păzesc metrour
patru câini mă păzesc
zi și noapte,
numai că prin arterele mele
alunecă și circulă

tot felul de musculițe
pretinsul vacarm al străzii
chiar și căței paznicilor
care au instalat
un echipament de ascultare,
dar asta nu mă împiedica
să înot și eu
în propriu-mi sânge
în vremuri cu primejdii
când îmi ieșeam din mine
și mergeam singur
la vânatul de păianjeni
și mă înapoiam mândru
în peștera vieții decorat
cu virtutea militară.

OBRAJI ASPRI DE SÂRMĂ GHIMPATĂ

Și dacă boabei i se adaugă
încă o boabă, spicului încă
un spic, snopului încă un snop,
fărămiturii încă o fărămitură,
culorii încă o culoare,
frunzei încă o frunză,
crengii încă o creangă,
trunchiului încă un trunchi,
visului încă un vis,
sâmburelui încă un sâmbure,
fructului încă un fruct,
soarelui încă un soare,
sângelui încă un sânge
o să ne plesnească ochii
și câinii o să lingă rănilile
și o să ne vindecăm precum
pământul după cutremur.

Reviste

ANALELE BUCOVINEI, AN IV. nr. I(7) și 2(8)/1997. CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA“

Editura Academiei Române, București, 1997

Tom IV, nr. 1(7), 1997 (275 pagini). Și în acest volum, al VII-lea, Centrul de Studii „Bucovina“, cu sediul la Rădăuți, al Academiei Române sporește fondul documentar istoric referitor la Țara de Sus. În editorialul *Conferința internațională în problemele Bucovinei*, prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc sintetizează discuțiile susținute la Conferința *Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, economice, culturale și demografice*, organizată cu concursul celor trei centre de cercetare a istoriei Bucovinei: Bukowina-Institut din Augsburg, Centrul Bucovinean de Cercetări Științifice de la Universitatea din Cernăuți, Centrul de Studii „Bucovina“ cu sediul la Rădăuți al Academiei Române. La Conferință a fost adoptată o *Declarație* în care s-a menționat necesitatea organizării unor astfel de sesiuni științifice internaționale consacrate problemelor istorice și culturale ale Bucovinei, subliniindu-se și faptul că aceasta constituie un spațiu geopolitic și istoric specific, având o tradiție îndelungată și deosebită în relațiile interetnice, un spațiu polilingvistic și policultural. *Declarația* a fost semnată de directorii celor trei instituții științifice – Otfried Kotzian, Oleg Panciuc și Dimitrie Vatamaniuc – și constată următoarele:

„1. S-a confirmat în mod strălucit necesitatea cercetării științifice a Bucovinei în colaborare interdisciplinară și internațională.

2. A oferit posibilitatea unei discuții serioase a acestei problematici.

3. A constatat un acces diferențiat al oamenilor de știință din țările participante la diferitele surse istorice.

4. A ajuns la concluzia că astfel de simpozioane sunt necesare pentru cercetări științifice destinate unei colaborări internaționale“.

Tot în aceeași *Declarație* s-au făcut și următoarele propuneri:

„1. Conferințele cu astfel de tematică să aibă loc la un interval de cel puțin doi ani, cu schimbul, în unul din cele trei orașe – Rădăuți, Cernăuți, Augsburg –, cu scopul de a realiza o apropiere a diferitelor puncte de vedere, precum și publicații comune.

2. Tema și locul manifestărilor vor fi fixate de fiecare dată prin discuții în comun.

3. Cele trei instituții vor lărgi, de asemenea, cooperarea lor prin schimbul regulat de cărți, reviste și alte surse.

4. În afară de acestea, ar fi de dorit ca cercetătorii să-și însușească minimum de cunoștințe în limbile de lucru (română, germană, ucraineană).

* Conferința a avut loc la Rădăuți între 31 mai – 3 iunie 1996. O parte din materiale au fost publicate în *Glasul Bucovinei*, nr. 2/1996, nr. 1, 2, 3/1997.

5. Se va căuta ca textele să fie înaintate din timp, în cele trei limbi, în vederea discutării preliminare a punctelor de vedere contradictorii. În scopul acesta, oamenii de știință vor fi invitați cu câteva zile înaintea conferinței respective.

Participanții la Conferință sunt convinși că realizarea acestor măsuri va mări eficiența conferințelor în sensul unei îmbunătățiri a relațiilor dintre țările noastre.“

Remarcăm conținutul general al *Declarației* și redactarea ei „diplomatică“. Ar fi de dorit ca la astfel de întâlniri cercetătorii români să pună în valoare cu mai multă îndrăzneală adevărul istoric.

Tot în acest număr, la rubrica *Evocări*, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu scrie despre personalitatea lui *Isaia Baloșescu (1766–1834)*. Originar din comuna răzășească Comănești–Suceava, el ajunge în scaunul episcopal din Cernăuți. Numele lui este „strâns legat de reorganizarea și modernizarea învățământului teologic ortodox, de nivel superior în Bucovina“. La stăruința lui Isaia Baloșescu în 1827 și 1828 s-au deschis oficial Institutul Teologic și Seminarul Clerical.

La rubrica *Viața politică, culturală, literară și artistică*, D. Vatamaniuc, prin materialul său, ne introduce în atmosfera plină de frământări școlarești din cadrul activității Bibliotecii Gimnaziștilor Români din Cernăuți, care a fost fondată de Alexandru Hurmuzachi și Ion G. Zbiera și găzduită în casa profesorului Aron Pumnul, unde a funcționat mai bine de un deceniu. Ulterior aceasta a fost donată *Societății pentru Cultura și Literatură Română din Bucovina* în 1871. Reținem din acest articol faptul că elevul Gavril Buliga din cl. a VI-a, ucenic întru ale bibliotecii, la începutul anului 1863 compune o *Proclamațiune către studenții gimnaziști români din Cernăuți* prin care îi invită să înzestreze biblioteca.

În aceeași rubrică sunt prezentate multe personalități bucovinene: Pavel Țugui, *Teodor Stefanelli la început de drum*; Luca Bejenaru, *Mihai Horodnic – un zbor frânt*; Ilie Dan, *Preocupări ortografice la Dimitre Onciul* (Îndreptarul pentru ortografia română [Regule și vocabulariu ortografic], 1983, Viena); Horst Fassel (Tübingen), *Philipp Menczel, ein Journalist aus Czernowitz* (Despre activitatea lui Philipp Menczel, un jurnalist din Cernăuți).

Rubrica *Istorie, demografie, toponimie, onomastică, statistică* cuprinde cinci studii. Acad. Radu Grigorovici, ilustru savant fizician, în articolul *Dimitre Onciul și determinismul istoric* stabilește o analogie între determinismul din fizică cu încercarea istoricilor de a conferi domeniului lor prestigiul unei științe exacte, cantitative. Studiul este captivant. Prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu semnează studiul *Toponimia – tezaur național*. Cercetătorul susține că denumirile localităților, prin statornicia lor, se constituie „în probe de prim ordin în a dovedi continuitatea poporului și limbii române pe teritoriul vechilor daci“. Analizând mai multe nume toponimice ale satelor din nordul Bucovinei, autorul confirmă că acestea au avut o istorie multiseculară, la origine fiind sate românești. Multe denumiri au fost schimbate în baza unor decrete cum a fost cel publicat la 7 septembrie 1946, intitulat *Despre păstrarea denumirilor istorice, precizarea și reglementarea denumirilor existente ale sovietelor sătești și localităților din raioanele Vijița, Herța, Zastavna, Kelmenet, Cozmeni, Noua Suliță, Putila, Sadagura, Secureni, Storofinet, Cernăuți*. În baza acestui Decret aplicat la 4 iulie 1947 s-au schimbat denumirile a cca 130 de localități din regiunea Cernăuți în denumiri slave.

O contribuție meritorie la istoria bisericii catolice din Siret aduce Norbert Gascheer din Regensburg în *Cronica parohiei romano-catolice din Siret* (în germană).

Mircea Pahomi publică prima parte a cercetării sale *Biserica episcopală Sf. Nicolai (Bogdana) din Rădăuți, secolele XIV–XIX* (continuare în nr. 2). Tot în două numere este repartizat și materialul lui Ștefan Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între anii 1918–1940*.

La rubrica *Folclor, etnografie*, Dragoș Cusiac continuă publicarea cărții sale *Centre de olărie în Bucovina* (Ceramica neagră din Marginea).

Nu mai puțin interesantă este și rubrica *Științele naturii. Ecologie*, în care vom găsi materiale din preocupările lumii moderne în acest domeniu. Astfel, Petru Bejenaru în *Etologia și sănătatea morală a lumii* încearcă o succintă caracterizare a „uneia dintre cele mai tinere ramuri ale biologiei” – etologia. Studiul comportamentului oamenilor în dependență de apartenența sa etnică, culturală și geografică, de condițiile istorice constituie pentru cercetător „un domeniu de mare interes pentru investigațiile de sociologie și etologie”. Condițiile nonbiologice, subliniază autorul, nu sunt cercetate încă sistematic. Or, mediile urbane, spre exemplu, influențează în mod deosebit comportamentul uman, ceea ce constituie o problemă complexă de studiere a lumii contemporane. Interesante sunt și articolele *Rezervația naturală de la Stejari-Horaiș* de Domnica Tibu și *Lacul de acumulare de la Stânca-Ștefănești, arie de importanță avifaunistică pe valea Prutului* de Carmen Gachie, Ion Ion, Lorena Cadan. La rubrica *Opinii*, Marian Olaru prezintă un studiu *Despre crezul politic al lui Aurel Onciul*. La *Documente*, Constantin Burac publică un studiu al lui Eudoxiu Hurmuzachi (în germană) intitulat *Transilvania în anul 1848*. După cum se afirmă în prezentarea acestui material „studiul manuscris privind istoria evenimentelor de la 1848 din Transilvania a rămas până în prezent necunoscut. Manuscrisul aflat în depozitele Arhivelor Statului București, fond Achiziții Noi (...) nu este semnat, dar stilul, cunoașterea evenimentelor și grafia conduc la părerea că aparține lui Eudoxiu Hurmuzachi”.

În aceeași rubrică sunt publicate fragmente din *Însemnările zilnice* ale lui Samuil Ioneț, cititorul muzeului rădăuțean, selectate și prezentate de Rodica Iațencu și Vasile I. Schipor, cuprinzând perioada dintre 6 august 1954 – 1 decembrie 1956, precum și *Memoriile scriitorului* Iulian Vesper (primul capitol 1908–1919, al doilea – 1919–1924) comentate de Pavel Țugui. Sunt prezentate încă opt cărți referitoare la istoria și cultura Bucovinei și șase reviste. *Cronica* cuprinde informații despre simpozioanele internaționale din Rădăuți (31.V.–5.VI.1996) și Cernăuți (3–1 august 1996) și cele naționale: *Comemorarea lui Petru Movilă*, la Sucevița, *Luna Bucovinei* la Iași, *Zilele academice ieșene* (10 octombrie – 13 octombrie 1996), *Zilele Bucovinei* la Brașov (23–30 noiembrie 1996), *Bucovina – file de istorie*, simpozionul de la Suceava.

Volumul se încheie cu cele două cuvântări rostite de acad. Vladimir Trebici și acad. Vladimir Țopa la sărbătorirea acad. Radu Grigorovici cu prilejul împlinirii a 85 de ani. Și revista omagiază omul, profesorul, savantul și-i zice: „La mulți și rodnici ani!”

Tom IV, nr. 2 (8), 1997. Am insistat asupra volumului I ca cititorul să vadă bogăția și varietatea tematicii cercetate de colaboratorii *Analelor Bucovinei*, cu speranța că publicația își va câștiga cât mai numeroși cititori. Tomul al doilea este numerotat în continuare de la p. 281 la p. 528. Menționăm valoarea științifică și a acestui volum. Editorialul *Relațiile dintre societățile române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875–1938)* este semnat de acad. Vladimir Trebici.

În bună parte acest volum este dedicat centenarului nașterii pictorului George Løvendal (1897–1964). Cele paisprezece reproduceri îl ajută pe cititor să înțeleagă valoarea pictorului pentru arta românească.

Se continuă publicarea studiilor din numărul precedent despre olărit, despre biserica Bogdan Vodă din Rădăuți și despre problema minorităților naționale din Bucovina istorică. La rubrica *Documente* începe publicarea în limbile germană și română a Memoriului *Descrierea districtului bucovinean* (1775) de generalul Gabriel Splény von Mihaldy. Traducerea în limba română și nota editorială aparține acad. Radu Grigorovici. Notele editorului aparțin lui Josef Polek, primul editor al Memoriului. Memoriul lui Splény este cea dintâi lucrare despre Bucovina. Domnul academician ne promite: „Lucrarea va apărea tradusă integral în limba română în paralel cu textul lui Splény, așa cum a fost editat, prefațat, adnotat și modernizat în mică parte de J. Polek în 1893“. O așteptăm cu nerăbdare.

Mihai Iacobescu, una dintre personalitățile ținutului sucevean, prezintă un studiu amplu despre activitatea revoluționară din 1848 a lui Mihai Bodnar-Bodnărescu (1816–1867), iar Mircea Diaconu – despre scriitorul Mircea Streinul.

La *Aniversări* este publicat un cald elogiu domnului Radu Economu la 80 de ani și domnului Claudiu Dombrowschi la 89 de ani, ambele cuvântări fiind rostite cu această ocazie de acad. Vladimir Trebici.

Analele Bucovinei se numără printre publicațiile științifice ce corespund cerințelor vieții culturale, sociale, istorice ale prezentului. Dorim să se afle în bibliotecile școlilor, ale căminelor culturale și pe masa de lucru a celor doritori de a-și cunoaște istoria.

VASILE PRECOP
Rădăuți

**Tehnoredactare computerizată:
Editura INFO-TEAM
Calea Victoriei 126, tel: 650.6015;**

**Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211.86.17
Tel/Fax: 312.40.18**

ISSN 1222-5606